

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1962

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1962

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

L U N D
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 6 2

VARIATION AND CHANGE
IN ENGLISH PLACE-NAMES

BY

EILERT EKWALL

INTRODUCTION

In the course of a recent systematic study of the Old English charter material I noticed not a few striking instances of variation in place-names which seemed worth while being taken up for discussion. I soon found, however, that anything like a full study of the problem is out of the question; all that can be attempted in a paper of moderate length is a preliminary survey with a number of illustrative examples. Variation of names, however, is inextricably bound up with change of names, since variation eventually results in a change of names, one of the alternatives being generally got rid of. The title of the article has therefore been formulated as above. The exchange of one name for another need not presuppose variation, for a new name may have been given deliberately, as when Sheen in Surrey was renamed Richmond by King Henry VII because he had been Earl of Richmond in Yorks, or when certain English names were replaced by Norman ones. Even if in such cases the old name continued in use side by side with the new one, the change of names was not due to variation. Also an old name may have got disused because the place was deserted, and a later settlement on the old site may have been named independently. This would often happen to British settlements whose British names are known. Burgh Castle (Suffolk), for instance, which is on the site of the British *Garianno(n)*, very likely got its English name after the British one was forgotten.

The survey is on the whole limited to habitation-names, names of homesteads, villages and the like, inclusive of nature-names that had become habitation-names. River-names, which show a great deal of variation, are omitted; they are fully dealt with in my *English River-names* (1928). Changes due to phonetic development, or analogy, or popular etymology, or case-inflexion are disregarded.

Northenden, for instance, looks like a name in *-den* 'valley', but early forms show that it was an OE *Norþworþign* 'northern homestead'. The process has here been one of phonetic change accompanied by association with OE *denu*. Many modern names in *-borough*, *-burgh* are really names in OE *-beorg* 'hill', not names in *-burg* 'fort'. In cases like these the old name lives on in a more or less modified form.

Variation and change of names found in early records have received far more attention than their later counterparts. In a more primitive age place-names were not given deliberately; they developed spontaneously as there was a need for them. Old English place-names were no doubt as a rule of spontaneous growth. In a later period deliberate naming of places was common, and the variation and change of names is different in character from that in early times, and far less interesting. An extensive study of our problem in post-Conquest times is forbidden already by considerations of space.

The material collected from Old English sources is presented fairly fully. Post-Conquest name-forms are adduced sparingly, and later than twelfth-century forms have rarely been used. Domesday Book, one of the most important sources, by the way, dates from 1086, but it deals almost as much with conditions in England in 1066, the year of the Norman Conquest. In the sections devoted to variation and change bound up with the Scandinavian settlements and with the Norman Conquest it has been necessary to rely mainly on post-Conquest material. Some names that offer particular interest have been included in spite of the fact that they are recorded rather late; in most cases we have here probably to do with survivals from pre-Conquest time.

Variation and change of place-names form a complicated set of problems, and many types are represented. A full introductory discussion of these will not be necessary, but a first distinction between two main groups should be made: I. Variation and change due to internal factors and thus independent of other languages, and II. Variation etc. caused by contact between (people speaking) different languages. The first group is by far the most important and interesting. The place-names involved are English; preliterary loanwords from British or Latin as OE *ceaster* 'Roman station' from Latin

castra or *cumb* 'valley' from Old British *kumbo-*, have of course been looked upon as English.

The second main group embraces British names varying with English, and English names varying with Scandinavian or French ones.

The rather elaborate subdivision of Group I. will hardly need a preliminary analysis.

I wish to add here that the following survey does not claim to embrace all possible types of variation. A good deal could probably be added. The types included are those met with in the course of my study of the problem.

Some special remarks should be added in this place on the names in group I.

The Old English material for various reasons has particular value and interest. It is ample for large districts and to no small extent remarkably early, even if it must be borne in mind that many professedly early charters are preserved in later transcripts. A late transcript must be used with caution, but it may quite well contain genuine information, even though the text has been modernized. Quite trustworthy charters are preserved from the seventh and the eighth centuries, and there are important historical works which give first-rate early place-name material, especially Bede's works, the Anglo-Saxon Chronicle, early saints' lives and the like. On the other hand the settlements of the Anglo-Saxons in Britain can be dated approximately to the period from c 450 to c 600. We have thus a fairly safe *terminus post quem* for Anglo-Saxon place-names, naturally earlier for eastern counties like Kent or Essex than for more westerly ones. We may note here that according to the Chronicle the Saxons occupied what is now Gloucestershire in 577. The earliest English place-names in this and neighbouring counties can thus be dated about or a little before 600. It follows that the distance in time between the Anglo-Saxon settlements and the earliest examples of place-names is not considerable, frequently less than a couple of centuries. Andoversford in Gloucestershire, for instance, is recorded from 759.

Incidentally the dates of Anglo-Saxon names in the earliest parts of the Chronicle should hardly be trusted too implicitly. The annals for the various years mention many places with English names.

Thus under 457 a battle is stated to have been fought between Anglo-Saxons and Britons at *Cræcganford* or *Creacanford*, the present Crayford¹ in Kent. *Portesmuþa* (Portsmouth) is mentioned under 501, and the annal for 571 states that the Saxons in that year seized four towns (*tūnas*), namely Aylesbury, Benson, Eynsham and Limbury. Statements like these may be substantially correct, but it is difficult to believe that the places had Anglo-Saxon names at such early dates. The earliest MS of the Chronicle was composed c 900. The annals for the first few centuries are presumably based ultimately on oral traditions. Tradition may have preserved the memory of a decisive battle at Crayford in 457, but the name Crayford will date from some time after the battle. And though the settlements at Aylesbury etc. may have been founded immediately after the occupation in 571, it can hardly be considered as certain that the names can be dated just from that year.

It should not be taken for granted that all names of places go back to the time of the original Anglo-Saxon settlements, even if the homesteads or villages date from that time. Under primitive conditions place-names were not so indispensable as they became later. Many places, so far as we know, had no real name originally. Some were referred to by the name of the inhabitants. The numerous names in *-ingas* (Basing, Reading, Steyning etc.) were originally names of communities or families, and though they later became real place-names, for some time people had to make shift with the names of the people. One did not go to Reading in those days, but to the Reading people. There are other names of a similar kind, as certain names in *-sett* from OE *-sētan* 'dwellers'. Grantchester in Cambridgeshire comes from OE *Grantsētan* 'dwellers on the Granta'.

In early charters a piece of landed property is often referred to by a description instead of by a place-name proper, for instance as "land (or so many hides) on such and such a stream (or ford or the like)". The nature-name in many cases appears in later sources as the name of the place, but not always. A few examples follow in chronological order.

¹ The usual identification has been queried on formal grounds, but this is irrelevant for the argument.

(land) super verticem montis cujus uocabulum est *Pengerd* 681 (BCS 61). Now Pennard in Somerset. — (23 hides) juxta silvam famosam que dicitur *Cantuuudu* 682 (ib. 62), (land) juxta flumen ... *Tan* 705 (ib. 113). The place is now West Monkton (Somerset) near Quantock Hills and the river Tone. — (20 hides) ex occidentali plaga fluminis ... *Hidaburna* 693 ib. 82, (70 hides) juxta *Hydaburnan* ... appellatur *Badoricesheah* 695 (ib. 87). Now Battersea, as indicated by the second example. — (6 hides) juxta fluvium ... Bladaen prope vadum ... *Dæglesford* 718 (ib. 139). Later called *Dæglesford*, now Daylesford in Oxfordshire. — (10 hides) juxta rivum *Geenge* 726—37 (ib. 155). Now Ginge in Berks. — (1 hide) juxta occidentalem ripam fluminis illius quod vulgo *Lim* vocatum est 778 (ib. 224). Now Lyme in Dorset. — *þære gyrde* (yardland) *becridian* 1018 (Crawford Charters). Now Lower Creedy in Devon. Further instances will be found in the material *infra*.

This roundabout way of identifying properties is doubtless partly to be looked upon as a scribal tradition, and the original nature-name was very likely in many cases already used as a name of the place, though often preceded by a seemingly redundant preposition. But at the time when the tradition developed the transition into a real place-name had probably not been carried through.

We must thus reckon with the possibility, even the probability, that some place-names were definitely adopted or got their final form later than the time of the actual settlement. We may also assume that there was sometimes a hesitation between alternative appellations, as actually seen in the examples of West Monkton and Daylesford just mentioned. In the material below will be found some cases where we may well have to do with variant occasional appellations rather than with variant place-names. Such examples have great interest, because they afford us a glimpse of the way in which place-names developed from original nature-names. Examples of this type are naturally few, for only under specially favourable conditions could traces of early name-giving and variation come to be preserved in charters.

The problem of variation and change in place-names has not been overlooked by scholars. Many examples are pointed out in monographs on place-names, and most of those collected *infra* are briefly noted in my Place-name Dictionary. But a systematic study or survey of the problem has not, so far as I know, been undertaken hitherto. The most important contribution has been given by Sir Frank Stenton in his *Place-names of Berkshire* (1911), a study which

in a small compass embodies such a wealth of acute and important observations. In a paragraph on p. 6 f. he draws attention to the instability or fluidity of early place-names and points out and discusses some interesting Berks examples. In another paragraph he deals with the disappearance of early place-names and the causes that explain it.

Since full material and discussion would take up more room than could be allotted to this essay, I have endeavoured to be as brief as was consistent with lucidity of exposition, and seeing that the paper is not meant exclusively or even principally for specialists in English place-name study I have avoided too much technicality and reduced abbreviations to a minimum. I generally give references for Old English examples, which are mainly taken from a few sources, and for those from Domesday Book. For later forms I generally give the date only; references can be easily found in monographs on place-names or in my Place-name Dictionary. I have generally not troubled to add the dates of transcripts in which early documents are sometimes preserved, but I have now and then pointed out that a name-form is in an original charter or in a late copy, and of course material from poor transcripts has generally been avoided.

Not all the examples discussed below claim to be safe cases of variation. Some are included which are at any rate probable or possible.

Abbreviations: ASC = The Anglo-Saxon Chronicle (Plummer's ed. and the new translation by Professor Whitelock). — ASWills = Anglo-Saxon Wills, ed. Dorothy Whitelock. — BCS = Cartularium saxonicum, ed. Birch. — Bede = Bede's *Historia ecclesiastica*. — BM = Index to the Charters and Rolls in the British Museum. — DB = Domesday Book. — Earle = Earle, *A Hand-book to the Land-Charters*. — Eddi = Eddi, *Vita Wilfridi Episcopi*. — HSC = *Historia de Sancto Cuthberto*. — KCD = *Codex diplomaticus ævi saxonici*, ed. J. M. Kemble. — ME = Middle English. — OE = Old English. — Saints = *The Saints of England. Die Heiligen Englands*, ed. Liebermann. — Thorpe = *Diplomatarium anglicum*, ed. Thorpe.

I. *Independent variation in English names*

Two types can here be distinguished, according as the variation is between alternatives that have something in common, are related to each other, or is one between totally unrelated alternatives.

i. Variation between related alternatives.

Examples of this kind of variation form a large group, which can be further subdivided, one sub-group (A) embracing cases of variation between (a) compound names with a common first, or (b) with a common second element.

A. (a) Variation between compound names with a common first element.

(1) The variants may both be original nature-names.

Andoversford (Gloucestershire), a village on the eastern bank of the river Coln, is referred to in an original charter of 759 (BCS 187) as "terram . . . decem cassatorum *æt Onnanforda*". In the boundaries is mentioned *Onnanduun*, evidently the name of a hill. The manor was given to Abbot Headda. The same place is called "prediolum . . . *æt Onnandune*" in a charter of 781—98 (ib. 283), by which Headda granted the land to the bishopric of Worcester. Identity of *Onnanford* and *Onnandun* as the name of Andoversford is assumed also by Finberg in *West Midland Charters*. *Annandun*, *Annanford*, also *Annan crundel* are boundary marks of the neighbouring Withington, situated east of the Coln (BCS 299, c. A. D. 800). The places were named from one *Anna* (*Onna*), clearly an early owner of the land.

The land later called Andoversford is thus referred to by two different appellations, one meaning 'the land at the ford called *Onnanford*', the other 'the land at *Onnandūn*'. It is quite possible that we have here not a variation between two place-names, but one between two occasional appellations, so that *Onnanford* and *Onnandūn* retained their original meanings. Later the place came to be called *Anneford*, and this in some way developed to *Andoversford*.

Basildon, Lower and Upper, are in Berks near Reading, Lower B. on the Thames, Upper B. higher up-hill. The Old English name is *Bæstlesford* or the like, e. g. in *Bestlesforda* 688—90 (BCS 74), (15 hides) apud *Bestlesforda* 699 (ib. 100), (10 hides) *secus vadum Bestlesford* 699 (ib. 101), (villata) *Bæstlæsford* 891 (ib. 565). It will be seen that *Bæstlesford* is sometimes really used of the ford. This name disappears and its place is taken by Basildon (*Bastedene* 1086 DB, *Bastlesden* 1175), whose first component is identical with that of OE *Bæstlesford*, while the second is OE *denu* 'valley'. It possibly originally denoted Upper Basildon. It is unlikely that Basil-

don is a late formation. It is probably an old variant name. This is one of the Berks names discussed by Stenton.

Redbridge (Hants), on a stream which gave its name to the neighbouring Millbrook, was originally *Hrēodford* 'reedy ford', in Bede (c 730) *Hreutford, id est uadum harundinis* (the site of a monastery), in the OE translation of Bede *Hreodford*. A bridge must have been built early at the ford; its name was *Hrēodbrycg*,² which can be explained as a combination of OE *hrēod* and *brycg* or as an elliptical reduction of *Hrēodfordbrycg*. The bridge, not the place, is referred to as *hreodbrycg, -bricg* in 956 and 1045 (BCS 926, Earle). The name was transferred to the settlement by the bridge; in DB (1086) *Rodbrige* appears as a small manor. In this case the reason for the change of name is obvious.

(2) More often the variation is between a nature-name and a habitation-name.

Aylesford, an ancient village in Kent, on the river Medway and near an ancient road from east to west, is first recorded with certainty about 950: *Æglesford, Æilesford* 10th (BCS 1321 f.), *Ægles-, Agelesford* c 960 (ib. 1064 f., a place where a national assembly was held). There is one possible earlier instance, *Ægeles ford* under 455 in ASC, MS W.³ The MS was destroyed by fire in 1731, and for its text we are dependent on a seventeenth century transcript. The MS was a very good one, but we cannot altogether trust the transcript, and *Ægeles ford* is suspicious. If it was in the original it may have been introduced by the eleventh century copyist.

The earliest MS of ASC, the Parker MS, of which MS W is held to have been a copy, gives *Agæles þrep* as the site of a battle in 455 between Hengest and the British king, and the Laud MS has *Ægeles þrep*. There must be a connection between the names *Aylesford* and *Ægeles þrep*, and it has been supposed that the latter was near Aylesford. More likely both names refer to the same place, which was sometimes called *Ægeles þrep*, sometimes *Ægeles ford*. *Þrep*, otherwise unknown in England, appears to be an ablaut form of *þorp*, identical with old Norse *þrep* 'a ledge', Welsh *tref* 'village'

² Names in OE *brycg* 'bridge' or *hearg* 'heathen temple' may not be really nature-names, but they are not habitation-names and are placed with nature-names.

³ The MS referred to as 'G' in Professor Whitelock's translation.

(from *trebo-*). Its exact meaning is obscure, but it must have denoted some kind of settlement.

Basingstoke, a town in Hants, is near Basing, which is recorded from 870, but doubtless dates from the time of the earliest Saxon settlement in Hants. Basingstoke appears as *Basingastoc* in 990 (KCD 673), as *Basingestoches* in 1066 (DB, a large royal manor). I have suggested that the place is referred to as *Besinga hearh* in 688 (BCS 72, copy of c 1150), as that where King Ceadwealla of the West Saxons issued a charter concerning Farnham in Surrey not far from Basingstoke. An etymological connection with Basing and Basingstoke is probable. Supposing *Besinga-* to be a scribal error for or a legitimate phonetic variant of *Basinga-*, the name would mean 'the heathen temple (OE *hearg*) of the people of Basing'. Basingstoke has as second component OE *stoc* 'place', probably also more pregnantly 'monastery' and 'meeting-place'. Basingstoke must originally have been a dependency of Basing, and a meaning 'the meeting-place of Basing' may be reckoned with. The old religious centre would naturally have been the meeting-place of the settlement, and a change of *Basinga-hearg* to *Basingastoc* is easily explained. This is of course a doubtful example.

Cambridge (Cambridgeshire) is first mentioned by Bede (c 730) as *Granta caestir*, described as a city deserted in the late seventh century. The OE translation of Bede (c 890) traditionally retains the name (*Grantacester*), but it disappeared early. The later Grantchester is a different name. The modern name turns up already c 745 as *Grontabrice* in Felix's Life of St Guthlac, later as *Grantebrycg* in 875 (ASC). The old name means 'the Roman fort on the river Granta', the modern one 'the bridge over the Granta'. The reason for the change of name is here obvious.

Corston (in Malmesbury parish, Wilts, on Gauze Brook).

Early OE charters mention manors on the river *Corsaburna*, the present Gauze Brook, thus one of 701 (BCS 103) a manor of 20 hides "ubi rivulus qui vocatur *Corsaburna* oritur" and one of 10 hides "in alio loco juxta eundem rivulum". The grantee was Malmesbury Abbey. That of 20 hides cannot be identified with Corston, which is far from the source of Gauze Brook, but that of 10 hides is very likely Corston. 5 hides at *Corsaburn* are stated in a charter of 854 (BCS 470) to belong to Malmesbury.

A manor of 10 hides called *æt Corsantune* was granted in 941 (BCS 767) by King Eadmund to a thegn. If it is identical with the Malmesbury manor at *Corsaburna*, it must have been seized temporarily by the King. In DB *Corstone* is assessed at 6 hides and was held by Malmesbury. It is fairly obvious that the DB manor is identical with the early Malmesbury one at *Corsaburna*, though its assessment had been somewhat reduced. Corston presupposes an earlier river-name *Corse* (from Welsh *cors* 'bog', Breton *cors* 'rush, reeds'), which was later extended to *Corsanburna* or *-broc*. This suggests that Corston is an ancient name though it turns up first in the tenth century.

Cutsdean, a village in Worcestershire on Guiting Brook, appears as (viculus ...) *æt Codesuellan* in 780 (BCS 236), as *Codeswelle* in 840 (ib. 430), as (æt) *Codes wellan* in 855 (ib. 490). The same place is evidently meant by *æt Codestune* 974 (BCS 1299), *Codestune* DB. The land was held by Worcester Cathedral. Identity of *Codeswella* and *Codestun* is unhesitatingly assumed by Finberg in West Midland Charters. The earlier name means 'Cōd's spring or stream'; if the meaning is 'stream' Guiting Brook must have been alternatively called *Codeswella*. *Codestūn* is 'Cōd's homestead'. The personal name *Cōd* is not known in independent use, but from it was named also *Cooding* in Sussex. The same *Cōd* must have given their names not only to *Codeswella* and *Codestūn*, but also to The Cotswolds (*Codesuualt* 12th), a hilly district in Gloucestershire, which includes Cutsdean. The latter is in Worcestershire, but it is a detached part, an enclave in Gloucestershire. Cotswold means 'Cōd's forest'.

Codestun cannot well be a late formation. *Cōd* must have been a man of some note, but his name would hardly have been remembered long after his death. Probably *Codestun* varied with *Codeswella* from an early date, and it is due to chance that the variant *Codeswella* came to be used in the earliest charters.

Glastonbury (an ancient place in Somerset, the site of an early monastery).

The name in the earliest records occurs in a form representing an OE *Glæstinga-īeg* 'the island of the *Glæstingas*': (pristina urbs) *Glæstingaea*, *Glastingay* 704 (BCS 109, late copies), *Glastingei* 744 (ib. 169). *Glæstingas*, a tribal name, is possibly derived from a British

name of the place. About equally early is found the name representing the modern Glastonbury: (monastery in) *Glastingaburghe* 705 (BCS 112, late copy), *Glestingaburg* 732—55 (Wiehtberht), 8th (Willibald's Life of St Boniface).

Glastonbury is on and by a piece of high land (c 500 feet above the sea) in a low-lying district, which must have been fenland. The name 'island of the Glæstingas' is thus apposite. The place could also be named from its town or fort (*burg*), and the two variant names were for some time used side by side. It is worthy of notice that the "pristina urbs" in the earliest references is called *Glæstinga-ieg*.

Hartlebury (Worcestershire), east of the Severn and near a tributary of it, was evidently a place of some importance, and Hartlebury Castle was a seat of the bishops of Worcester. The first reference is in a charter of 817 (BCS 361), where the road leading to *Heortlabyrig* is mentioned. Next comes *Heortlanbyrig* 10th (BCS 1320, acquired by Worcester Cathedral c 865). The name means 'the stronghold or fortified manor of one *Heortla*'. The personal name, unrecorded in independent use, is found also in the name of a ford at Hartlebury: (æt) *iorotlaforda* 779 (BCS 230), *Heortlaford* 985 (KCD 653, in bounds of Hartlebury). *Iorotlaford* was a place where a charter of King Offa was drawn up, but since a charter would rather be executed under a roof than at a ford, it is a reasonable supposition that *æt Iorotlaforda* implies "at the manor by Hartleford" though the literal meaning is "at the ford called Hartleford". The ford was one just below Hartlebury Castle over the stream mentioned above.

Nabal's Farm (Wilts, in Sutton Benger on the Avon) is first found in the 12th century as *Knabbewelle*, *Cnabbewell* and the like. The editors of the Place-names of Wilts have apparently overlooked the fact that an early OE charter mentions a place *Cnebbanburg* in the neighbourhood of Nabal's Fm. A document dated 688 and preserved in a MS of c 1125 (BCS 71) refers to a manor of 100 hides "juxta flumen *Avene* et circa silvam . . . *Stercanlei* et *Cnebbanburg*". *Stercanlei* is Startley a couple of miles from Nabal's Fm. It is clear that the latter place and *Cnebbanburg* were named from the same person, whether his name was *Cnebb* or *Cnæbba*. It is then quite possible that *Cnebbanburg* is an early variant name of Nabal's Fm.

Tockenham (Wilts, near Wootton Bassett) is *Tockenham* in 854 (BCS 481, a late copy), *Tocheham* 1086 DB (assessed at 10 hides). The place was named from a person called *Tocca* or *Toca*, whose name is also found in *Tocan stan* as a boundary mark of the neighbouring Cliffe Pypard (KCD 636, 638), and also in *Toccan sceaga*, named in a charter of 755—7 (BCS 181). Ten hides were granted to Abbot Eanberht “juxta silvam quam dicunt *Toccan sceaga*”. The situation is not indicated, but in view of the rareness of the name *Tocca* it may be guessed that *Toccan sceaga* was near Tockenham, and the agreement of the areas of *Toccan sceaga* and of Tockenham in DB (10 hides) may indicate that the two names referred to the same place.

We may here note the name-change seen in Hexham (Northumberland) and Lavingham (Yorks).

Hexham is *Hagustaldes ea* 681 (ASC), *Heagostealdes ea* c 890 (the translation of Bede) and usually *-ea* later. *Hagustaldes ham* is exceptionally found in ASC under the year 685, but the MS dates from the 12th century and the form may be a later insertion. The form in *-ham* otherwise occurs first in 1188, so far as known at present. The second element of the old name is OE *ēa* ‘stream’. The first will be OE *hagostald* ‘warrior’, but rather in a more primitive sense ‘squatter’ or the like.

Lavingham is *Laestinga eu* in Bede (c 730), *Læstinga ea* (in the translation), but *Lestingeham* in DB etc. The old name means ‘the island of the *Læstingas*’.

In both these names *-ham* has replaced an earlier word, OE *ēa* ‘stream’ in one, OE *ēg* ‘island’ in the other. There is hardly any reason to assume that the form in *-ham* goes far back, and it is by no means obvious why it replaced the earlier one.

(3) Variation between an earlier place-name and a word like *tūn*, *burg*.

Donnington (Gloucestershire), on the Roman road called Foss, is *Dunnestreatun*, *-streatun* in 779 (BCS 229, MS c 1195). In the boundaries are mentioned *hæn streat* and *Foss*. The original name was OE *Strættūn* ‘settlement on the Roman road’, with a personal name prefixed. In the boundaries of BCS 229 are also mentioned *dunnen cumb* and *dunnen dic*, which show that the personal name was *Dunna* or *Dunne*. Both names are recorded, but probably in

this case *Dunne* is to be preferred. The place was very likely named from the religious woman Dunne, to whom land was granted in 736—7 (BCS 156) at Withington,⁴ which is not far away. In later sources the place is called *Dunnington* and the like (1176 etc.). This represents an alternative OE *Dunnan tūn*.

Overbury is a manor in Worcestershire, situated on the slope of the prominent Bredon Hill, from which also Bredon manor was named. It is called *Uferebreodun* vel *Uferebiri*, in bounds *Vfera birig* in 875 (BCS 541), *Vuera breodun* in 964 (ib. 1135), *Ovrebierie* in DB. The variation is here between *Ufera Breodun* and *Ufere burg*. Overbury is higher up than Bredon and both name-forms are apposite. Here is a case where two variant names are used in the same document.

Crimchard (Somerset) is near Chard, which is *Cerdren* in 1065, *Cerdre* in DB, and represents OE *Ceart-renn* 'house (OE *ærn*, archaic *renn*) in a *ceart* or rough common'. Crimchard appears as *Cynemerstun* in 1065, as *Kinemerscherd* in 1196. The first means 'Cynemær's homestead', the second 'the part of Chard belonging to Cynemær'. In this case the variation appears fairly late.

(4) Variation between habitation-names formed with different words for 'homestead' or the like.

The two synonymous words *hām* and *hāmstede* sometimes interchange.

Bracklesham (Sussex) is *Bracleshamstede* in 714, *Brakelesham* in 945 (BCS 132, 807). The land involved in both charters was of 4 hides, and the same property must be meant.

Sidlesham (Sussex) is *Sidelesham* in 683, *Sidlesham* in 957, *Sideleshamstede* in 714 (BCS 64, 997, 132). The same place must be meant.

Variation of OE *tūn* with synonymous words.

Southampton was earlier known as *Hamton*, really OE *Hamm-tūn* 'the town in the *hamm* or low-lying river land', first recorded in the name of the county: *Hamtunscir* 755 ASC. Forms like *Homtun* 825 (BCS 390) show that the first element is *hamm*. The longer form Southampton, introduced for distinction from

⁴ Referred to as (20 hides) "juxta fluvium cui vocabulum est *Tillath*", in the 11th century rubric as *Wudiandun*.

Northampton, turns up in the 10th century (e. g. *Suðhamtun* 962 BCS 1094). The shorter form lives on in the county name.

A variant name *Homwic* is found in Symeon of Durham (under the year 764) and *Hamwic* is common on coins of c 1000. Here *wīc* means 'town' or 'port', as in Greenwich, Sandwich, Woolwich and the like.

It is possible that the original name was *Hamm* and that to it was added an explanatory *tūn* or *wīc*.

Singleton (in Sussex, north-east of Chichester) is first recorded as *Sillete* in DB (a manor of nearly 100 hides, held before the Conquest by Earl Godwine), as *Sengelton* in 1185. The name must be related to *Sengelwicos*, mentioned in a charter of 725 (BCS 144) as a swine-pasture belonging to a manor of 20 hides in *Hugabeorgum* and *æt Dene*. *Hugabeorgum* is lost, but *Dene* lives on as East and West Dean, between which Singleton is situated. The first element of Singleton and *Sengelwicos* is an OE *sengel* 'burnt clearing'. This was first combined with OE *wīc*, later with *tūn*; possibly an earlier name was *Sengel*. In all probability the two names referred to the same place, which originally belonged to Dean, but later became the head of a large manor, which embraced the Deans. East and West Dean are not in DB, doubtless because included in Singleton.

Tamworth (Staffs), an old royal manor, is *Tamouworthig* and the like from 781 on (BCS 239 etc.). Sir Frank Stenton, in *Historical Essays presented to James Tait*, p. 316, footnote 2, gives good reasons for the identification of *Tomtun*, described as the *vicus* of Æthelred, king of Mercia 675—704, in an early record, with Tamworth.

Warburton (Cheshire, on the river Mersey) is first found, so far as I know, in DB (*Wareburgetune*, *Warburgetone*) and as *Werburtuna* c 1150 in a cartulary of St Werburgh's Abbey in Chester. The last reference indicates that the place was named from St Werburgh, a daughter of King Wulfhere of Mercia and held to have died c 700. She was abbess of several monasteries, and her remains were translated to Chester c 875. There is some reason to suppose that an earlier name of Warburton was *Werbungewic*, which appears in original charters as (villa regalis) *Werbunging wic* 823, (vicus regalis) *Uerburgeuic* c 840 (BCS 373, 152). Charters were issued or confirmed here by kings of Mercia, which indicates that the place was

in Mercia. A manor held by the royal princess Werburgh would be a royal manor.

Wilson (a hamlet in Breedon on the Hill in Leics. and near Diseworth) is not recorded till the 12th century: *Wivelestunia* in Danelaw Charters. There must be a connection between this name and *Wifelesdorp*, which is described as a place where 3 hides were given, together with 4 hides at Diseworth, by king Eadgar to Bishop Æthelwold with reversion to Breedon church c 972 (BCS 1283). Both places were named from a person called *Wifel*, and they must have been in the same neighbourhood. In all probability the names refer to the same place, and may have been used alternatively from the first.

Here may be placed Coldingham (Scotland): *Coludes burh* 679 (ASC), *Coludi urbs*, *Coludana urbs* c 730 (Bede), *Coldingaham* Symeon of Durham (under 854). *Colud* may be an old British name of the place. The name shows variation also of the first member.

A. (b) Variation between compounds with a common second element.

(1) The first element is a personal name.

Bedford, the county town of Beds, is first exemplified in the Beds volume of the Place-name Society as *Bedanford* in 918 (ASC). There are a good deal earlier examples. One is *Bedanford* in the Treaty between Alfred and Guthrum of 880, and still earlier is *Bede-*, *Beodeford* (church) 798 (BCS 291). It has generally been held that Bedford was the site of a battle between Saxons and Britons in 571, but the place is called *Bedcanford* and *Biedcanford* in the Anglo-Saxon Chronicle (MSS A and E). The identification of *Bedcanford* with Bedford seems to have been made already by the historian Ethelwerd in the 10th century. The editors of the Beds volume quoted throw doubt on it, partly on formal grounds, partly because the towns seized by the Saxons as a result of the victory (Aylesbury, Eynsham, Benson, Limbury) are a long way south of Bedford, though Limbury is in Beds. But the earliest settlements of the Saxons would be founded some way behind the front line, and a serious objection can hardly be raised against Bedford on historical grounds.

The formal objection is not insuperable. *Biedca* is a legitimate hypocoristic form of *Bieda*. Hypocoristic names were often formed

with a *k*-suffix, as *Brȳnca*, *Tātica* by the side of *Brūn*, *Tāta*. I believe the old view is probably correct and that *B(i)eda*, the eponym of Bedford, was familiarly called *B(i)edca*. There are similar cases that can be cited in support.

Codicote (Herts) is recorded as (æ)t *Cuðeringcoton* and *Cuðingcoton* in 1002 (KCD 1297), as *Codicote* in DB, *Cudicote* 1198. The first element was originally derived from OE *Cūðhere*, but alternatively from a hypocoristic name *Cūða* or *Cūda*. The later form of the name represents the hypocoristic variant.

Costock (Notts) is first found in DB, where the form is *Cortingestoch(e)s*, and *Cortingestoc*e occurs c 1100. Later references show forms such as *Chirtlingastoca* 1158, *Curtlingestoke*, *Kortlincstok* early 13th. The original name appears to have been *Cortingastoc*, the first element being derived from OE *Cort* pers. n. (in *Cortes hamm* 955). But the man was apparently also known by hypocoristic names such as *Cortel* and *Cyrtla*, from which his people were sometimes called *Cortlingas* and *Cyrtlingas*.

There is sometimes a variation between a personal name and a derivative in *-ingas* as the first element.

Counthorpe (Lincs) is *Cudetorp* in DB (1086), *Cunnigetorp* 1208, *Cunetorp* 1219. The DB form points to OE *Cūðan þorp*, the later ones to OE *Cūðinga þorp*.

Dengie (Essex) appears as (regio) *Deningei* in 706—9 (Early Charters of St Paul's), as (on) *Denesige* c 950 (AS Wills), as *Daneseia* in DB. The modern form goes back to the type *Deningei*, which presupposes earlier *Deningaæg*, since the *-g-* of an original *Deningēg* would not have been palatalized. *Denesig* cannot well be anything else than 'the island of one *Dene*', and *Deningas* is '*Dene*'s people'. The name is differently explained in the Essex volume of the Place-name Society. Dengie was originally a province, but the name was later restricted to a village in it.

Variation of this kind was probably common in the Anglo-Saxon period, but absolutely safe cases are not easy to find.

A similar variation between a personal name and a derivative of it formed with a singular *-ing* with a possessive meaning is often assumed to have been common. A possible instance would be the pair *Werbunging wic* und *Uerburgewic* quoted under Warburton p. 16.

Wilmington, a lost place in Kent, is *Wiegghelmes tun* in 697 (BCS 97), but in the endorsement is added "nunc *Wigelmignc-tún*". The explanation of this apparently possessive *-ing-* is a matter of controversy, and the forms of the names are very difficult to judge. A discussion of the problem is ruled out by considerations of space.

(2) The first element is a place-name.

Strettington (Sussex) is on a Roman road called Stane Street, and the original name was OE *Strættūn* 'tūn on a Roman road', preserved as *Stratone* in DB. But the inhabitants were called *Stræt-hāme* 'the people at *Strættūn*', and a new name *Stræthēma* or *Stræthēmena tūn* came into existence. Hence name-forms like *Estretementona* c 1100, *Strethamton* 1212.

Etchilhampton (Wilts) has a still more complicated history. Unfortunately the material is too late for a definite etymology. There are two types, represented by *Ec(h)esatingetone* DB, *Hechesetingeton* 1207, and *Echehamton* 1195, *Echelhampton* 13th. Clearly *-satinge-*, *-setinge-* represent OE *-sētna*, gen. (plur.) of *-sēte*, *-sētan* 'dwellers' (as in Dorset, Somerset), just as *fromesetinga hagen* BCS 1127 presupposes real OE *Fromesētna hagan*. The other variant represents OE *-hēmatūn*. The first element will have been a name of the locality.

Many names in *-hampton*, as *Brock-*, *Brookhampton*, *Bockhampton*, evidently go back to OE *-hēmatūn*, the first element being *bōc*, *brōc* etc. Very likely some of these have replaced earlier names of the places, some *Bockhamptons* for instance an earlier *Buckland*, but safe examples have not been noticed.

(3) Variation between synonyms in the first element.

Finchale (Durham) turns up c 1100 in its present form. It has been generally supposed that the place called (æ)t *Pincanheale*, where a synod was held in 788 according to the Anglo-Saxon Chronicle, was Finchale. The supposition is then that the original name, which meant 'a haugh frequented by finches', was replaced by the synonymous *Finchale*. *Pink* is a dialectal word for 'chaffinch', and *pinca* 'finch' is possibly found in *pincanham* (BCS 665). The identification has a good case.

Finglesham (Kent) is *Ƣengleshan* c 832 (BCS 403), *Fenglesham* in 1072. A change of *þ* to *f* is not uncommon in English, but

since Old English had the two similar words *þengel* and *fengel* for 'prince', it is quite likely that original *Þenglesham* was replaced by synonymous *Fenglesham*.

(4) Other kinds of variation.

Thorney (Cambridgeshire) is in old fen country and was doubtless originally an island. It was the site of an ancient abbey.

It is first recorded as *Ancarig* in 656 (ASC) and stated to have been given to St Wilfrid for a hermitage (*ancorsetl*). It is *Ancraig*, "nunc vero *Dornig*" in 973 (BCS 1297). *Ancarig* means 'hermit island', and there may have been a hermitage in the place before the monastery, but the name may have come into use after the foundation of the monastery. The earliest example is in a MS written c 1150 and does not really prove that the name existed already in 656. Later the monastery is called Thorney, e. g. *Þornig* c 960 (BCS 1131). It is generally supposed that Thorney is a later name than *Ancarig*, but this is really unlikely. Probably the original name was *þornēg* (thorn island), but after the monastery had been founded on the island *Ancarig* came for some time to be used by the side of the old name. However this may be, we have here a clear case of early variation.

B. Variation between a longer and a shorter form of a place-name. One variant is generally a monothematic name, but the shorter one may be itself a compound.

(a) One of the alternatives is a derivative of the other.

(1) The longer name may be a derivative in the ordinary sense. The suffix is generally *-ing*, as a rule the plural suffix *-ingas* indicating inhabitants of the place referred to by the shorter form. One example has been noted of a singular *-ing*, whose meaning is not obvious.

Nursling (Hants) near Southampton appears as *Nhutscelle* in the 8th century Life of St Boniface by Willibald and is described as a monastery. The name means 'the nutshell' and possibly refers to a hermit's cell. Nursling is *Hnut Scillingc*, *Hnut scillingc* 909 (BCS 620 f.), *Notesselingc* in DB.

Some names in *-ing* from OE *-ingas* are fully dealt with in my *Place-names in -ing*. The chief ones are as follows.

Hawling (Gloucestershire) is *Halhagan*, *Hallinga homme* in 816

(BCS 356), *Hallinge* 1086 (DB). The derivative appears to mean 'the people of *Halhaga*'.

Twynning (Gloucestershire), situated in a tongue of land between two rivers, is *Bituinæum* '(land) between two rivers' in 814 (BCS 350), *Tveninge* 'the people at *Bituinæum*' 1086 (DB).

Grovely (Wilts) is *Grafan lea* 940 BCS 757, *Grauelinges* 1086 DB etc.

Mareham-on-the-Hill (Lincs) is *Mæringe* c 1060 (Thorpe), *Meringhe* in DB. The neighbouring Mareham-le-Fen is *Marun* in DB, later *Marum*. This is the dative plur. of OE *mere* 'lake'. The derivative *Mæringas* may mean 'people at the lakes' or 'the people at *Marum*'.

Cleatlam (Durham) is *Cletlinga* c 1150, *Cletlum* 1271. The variants represent OE *Clætlēa* and *Clætlingas*.

Wichling (Kent) varies between *Winchelesmere* DB etc. and *Wincheling* 13th, the latter being an elliptical derivative of the former.

The Old English suffix *-hēme* 'dwellers' possibly gave rise to a similar derivative variant. Midgehall is a well-known name meaning 'midge-infested nook'. Midgham in Berks is *Migeham* in DB, *Migham* 1198, but *Mighala* 1156, *Miggehal* 1190 ff. This variation may go back to one between OE *Mycghealh* and *Mycghēme* 'the people at *Mycghealh*'. Midgehall (Wilts) actually appears as *Micghæma gemæra* 'the bounds of Midgehall' in 983 (KCD 636, 638).

(2) The longer form is the plural of the variant form.

This type of variation forms a complicated problem or set of problems, and only a few brief remarks can be offered here. Variation between a singular and a plural name-form has been extensively assumed for post-Conquest times, but it is mostly apparent, being generally due to various phonetic development of a dative plural ending *-um*. Common early *Shenes* by the side of Sheen (now Richmond in Surrey) is a comprehensive name for East and West Sheen and means 'the two Sheens'. This kind of plural name is common. In some cases an *-es* has been supposed to be the Anglo-Norman nominative singular ending *-es*. The common Stokes has been so explained.

Plural names are common in Old English, but safe cases of variation between a singular and a plural are probably not numerous.

As examples may be mentioned the names Harrow, OE *Hearg* and *Heargas* (cf. *infra* p. 25), and Lewes in Sussex, which is (wip) *Læwe* and (juxta) *Laewes* in two variant forms of a charter of c 961 (BCS 1061 f.). An interesting case is Clovesho, the name of a famous meeting-place, which is sometimes *Clofeshooh* (e. g. in Bede), sometimes *Clofeshos*, *Clofeshoas*, (dative) *-houm* (e. g. 742 ff. BCS 162, 310, 378), thus with OE *hōh* 'spur of hill' in the singular or the plural form. A similar variation probably explains that between name-forms like *Bosenhou* and *Bosenham*, or *Lobenho* and *Lubenham* for Bozenham and Lubbenham, on which see my *Etymological Notes on English Place-names*, p. 19 ff. The explanation of the variation is probably not the same in all cases.

(b) An alternative name is sometimes formed by the addition of a word like *tūn* or *stoc* to the older name, generally a nature-name.

(1) The original name is sometimes a river-name. Places situated on rivers often took over the name of the river, as Guiting (Glos), Ginge, Lockinge, Wantage (Berks), Doulting (Somerset), Thame (Oxfordshire), all originally names of rivers or streams. But sometimes a word for 'homestead' or 'village' was added, and occasionally a variation is the result.

Charney (Berks) is on the river Ock, which was formerly alternatively *Cearn*. The place is *Ceornei* in 821 (BCS 366), *Cernei* in DB. This name means 'the *island* on the *Cearn*'; the name is apposite since the place is between two arms of the Ock. The place was alternatively (æt) *Cearn*; two hides at the place called *æt Cern* are mentioned in a charter of 958 (BCS 1035), and *Cearninga gemære* 'the bounds of Charney' occurs in the boundaries of Littleworth in 958 (BCS 1028). The form of 821 is suspicious, since the charter is held to be spurious, but the longer form is at any rate in DB.

Crediton (Devon), the site of a monastery and a bishop's see, is on the river Creedy and is referred to as *Cridie*, *Cridian land* in 739 (BCS 1331 f.). The see is *episcopatus Cridiensis* in 933 (ib. 694), but an extended name *Cridiantun* is normal from the 9th century. *Cridiatunensis episcopus* is found in 811 (BCS 338), *Cridiantun* in 977 (ASC).

Wellowstock, an earlier name of Radstock in Somerset, is held to be referred to as (eleven hides) "prope fluvium qui dicitur *Weluae*" in 766 (BCS 200), as *Weluwe stoc* in 984 (KCD 643). In

DB the manor is represented by *Stoche*, and this was later extended to Radstock. *Stoc* is a common place-name element, whose usual meaning seems to be 'dairy-farm, dependent farm'.

(2) The original name is sometimes a nature-name other than a river-name. The element added is mostly *tūn*.

Wallbottle in Northumberland, on the Roman Wall, is generally held to be referred to by Bede (c 730) as (the royal vill called) *Ad Murum*, in the OE translation *æt Walle*. The place was "juxta murum" and 12 miles from the North Sea. This suits Wallbottle. The modern name is first found from 1176, but it is probably a good deal older. OE *bōtl* 'dwelling, house, palace' was hardly in living use after the Old English period, and place-name material for Northumberland in late Old English time is very meagre.

Crewkerne (Somerset) is *Crucern* c 880 (BCS 553), *Cruche* 1086 (DB). *Cruc* was the name of a hill, and to it was added OE *ærn* 'house'. The shorter name continued in use as an alternative.

Some names in *-tūn* are next given in chronological order.

Purton (Wilts) is (35 hides) in *loco qui vocatur et Pirigean (Piergean)* 796 (BCS 279). The same place is *Puritone* 796, *Piritune* 854 (ib. 279 A, 470), *Piritone* 1086 DB. The older name means 'at the pear-tree' (OE *pirige*). The OE charters quoted are in poor transcripts, and it can hardly be looked upon as certain that the longer form was used already in 796.

Harvington (Worcestershire), named from a ford over the Avon or a tributary of it, is referred to as (*locus qui vocatur*) *Hereford* in 799 (BCS 295), as (*terram*) *Hereforda* in 802 (ib. 307). The longer form *Herverton* is in a charter dated 709 (BCS 125), but the charter is forged. A trustworthy example is *Herefordtun juxta Avene* 964 (BCS 1135). The DB form is *Herferthun*. *Hereford* means 'army ford'.

Spetchley (Worcestershire) happens to be first recorded as *Speaclehtun* in 816 (BCS 357), as (*æt*) *Speclea* in 967 (ib. 1204), as *Speclea* in DB. The earlier name must be *Spǣclēah*, which means 'speech glade', i. e. an open place in a wood where moots were held. A homestead or village near it was sometimes called *Spǣclēahtūn*, but usually *Spǣclēah*.

Tiverton (Devon) is *Touretone* in DB, *Tuiverton* c 1150, but is generally and no doubt correctly identified with the manor *æt Twy-*

fyrd, which was left c 885 by King Alfred to his younger son (BCS 553). *Twifyrde* means 'double ford'.

(e) A variant name is sometimes formed by the dropping of the first component of a compound name. This sometimes took place if the second element was a word such as OE *burg* 'fort', *ceaster* 'Roman station', which could be used by itself in referring to a place.

In Old English sources we sometimes find words of this kind used occasionally in reference to a place without a definite change of name being the result. Thus York, which appears in early sources as *Eofo-*, *Eforwicceaster* (e. g. 644 ASC, c 893 Alfred's Orosius) is simply *Ceastre* (*Castrum*, *Ceaster*) 685 ff. (ASC E) in passages obviously referring to York. Worcester is called (et) *Ceastre*, (in) *cæstre* in 825 and 855 (BCS 386, 490). Winchester is *Ceaster* in 955 (BCS 912) and 964 (ASC). Rochester (Kent) has not been found directly referred to by a shorter form, but a forest belonging to the town is *Cæstruarauualth*, *Cæstersæta wald* in 747 and 801 (BCS 175, 303), which mean 'the forest of the Rochester people'.

In some cases the shorter form has prevailed.

Chester in Cheshire, an old Roman station, by the Britons called *Dēva*, by the Romans *Castra* or *Civitas Legionum*, by Bede *civitas Legionum*, Anglian *Legacaestir*, generally appears in a longer form in Old English sources, e. g. *Legaceaster* 804, *Legeceastre* 1055 (ASC). The shorter form is found in DB (1086) as *Cestre*, in ASC under 1094 as *Ceaster*. The shortening is in this case partly due to the need for distinction from the name Leicester, which is *Ligera ceaster* 917 ff. (ASC), *Legrecestra* 1130. After the first *r* in Leicester had begun to disappear in pronunciation, the two names could hardly be kept apart. The DB form of Leicester is already *Ledecestre*.

Chester le Street (Durham) is *Kunacester* c 700 (Anonymous Life of St Cuthbert), *Cunceceastre* c 1050 (HSC). *Kunca-*, *Cunce-* is apparently Celtic. In later sources the place is *Cestra* c 1160, *Cestria in Strata* 1400.

Burgh Castle (Suffolk) is held to be the place called *Cnobheresburg*, id est *urbs Cnobheri* by Bede (c 730), *Cnoferesburg* in the translation of Bede. *Cnofhere* must have been an early owner. The shorter name appears as *Burch* in DB, as *Burc* in 1168.

Harrow (Middlesex) appears in an original charter of 767 as *Gumeninga herg*, later as (æt) *Hearge* 825, *Hergas*, (apud) *Hergan* 832 (BCS 384, 402), as *Herges* in DB. OE *hearg* means 'heathen temple'. The *Gumeningas* must have been a tribe or community that had its sanctuary at Harrow.

Hayes in Middlesex near Harrow likewise appears in a longer form in an early charter: (60 hides) in loco qui dicitur *on Linga hæse et Geddingas* 793 (BCS 265). *Geddingas* is the neighbouring Yeading. The longer form is also in endorsements (*lingahese*). The place is (to) *Hæse* 831, *Hyse* 832 (BCS 400, 402), *Hesa* in DB. Hayes is OE *hæse* 'wood', especially 'oak or beech wood'. *Linga-* appears to be a tribal name *Lingas*, which is difficult to explain.

Meare (Somerset, near Glastonbury) is *Mere* in DB, described as an island with fisheries. The place is held to be identical with the earlier *Ferramere* in charters of 670 ff. (BCS 25, 47, 1277), which is referred to in one document as a fen. Meare is OE *mere* 'lake'; the settlement was on an island in the lake. The Old English forms are in late transcripts and are compatible with an original *Feorra mere* 'far lake'.

In cases of variation of the type dealt with in this section it is often doubtful which variant, if any, has the priority. Two special examples may be discussed here.

Evesham, a town in Worcestershire which is the site of an ancient abbey, is in a sharp bend of the Avon, a typical *hamm*. Its original name may have been simply *Hamm* or *æt Hamme*, and this form appears as *Ethom* in 706 (BCS 117), (cenobium) *æt Homme*, (in) *Homme* in 709 (BCS 124 f.). Equally early is (in) *Cronuchomme*, *Cronochomme* 706 (ib. 116, 118). *Cronuc* is OE *cranuc* 'crane', and the name means 'hamm frequented by cranes'. The modern name is not much later: *Eveshomm* 709, *Eouesham* 714, 848 (ib. 124, 130, 453). *Eof* must have been a man who had an early connection with the place, probably an owner. A legend found in an early charter states that he was a shepherd who had a vision of the Virgin Mary on the hamm.

Ecgwine, bishop of Worcester and a benefactor of Evesham (dead 717), was buried in Evesham, and it was sometimes named after him (e. g. *Ecguines hamm* 854 BCS 482).

The Evesham charters are mostly in poor transcripts, whose testi-

mony should not be taken too literally in details, but it seems likely that the first three variant names are on the whole of the same date.

Droitwich, an ancient town in Worcestershire, was an important centre for the production and sale of salt. It is recorded early in two forms: *Wiccium emptorium* 716, (in) *Wico emptorio salis quem nos Saltwich vocamus* 716—17, *Saltwic* 888 (BCS 134, 138, 557). The DB form is *Wich*. The early names were thus *Wīc* and *Saltwīc*, the first probably meaning 'market-town'. The later Droitwich turns up first in 1347 (*Drihtwych*, *Dryghtwych*), later *Drytwyche* and the like. *Droit-* is held by the editors of the Place-name Society volume for Worcestershire to be the word *dirt*. In my opinion it is OE *dryht* 'troop', often used as a laudatory epithet (e. g. *dryhtsele* 'princely hall'). The name is thus analogous to Nantwich in Cheshire, which means 'the famous *wich*'.

(d) Variation and change due to extension of place-names by a prefixed explanatory or distinguishing element may be mentioned here in passing. Such variation is very common in post-Conquest English, indeed so common that anything like a full treatment is out of the question, and it has very little interest. I am thinking of cases like Littleworth and Longworth by the side of Worth, Bishopsbourne by the side of earlier *Burna*.

Extension of this kind no doubt occurs already in Old English, but few safe examples have been noticed, and I have made no systematic search. Some are pointed out incidentally in other connections, e. g. Northampton and Southampton by the side of *Hamtun*, also *Hat Baþu* by the side of *Baþu*, *Eofeshamm* by the side of *Hamm*, if the shorter name has the priority.

(e) Variation as a result of the loss of the second member of a compound name may occur occasionally, but probably only under quite special circumstances. When *Lēofstānescirice* 'Lēofstān's church' became Layston (Herts), the reason is that ME *Lefston* was misunderstood as a name in *-tūn*, and *church* was dispensed with. *Alfgare*, the form for Algarkirk (Lincs) in DB, may be a mistake of a Norman clerk.

As a rule the apparent loss of a second component is a purely phonetic phenomenon. Thus Hillborough (Warwickshire) is probably a phonetic reduction of OE *Hildegburgworp*. Here doubtless belong cases like the shortening of OE *Heruteu* (in Bede) to

ME *Hert*, modern *Hart*, or of OE *Ælfete* to ME *Elvet*, or some strange cases found in Salop, as *Fitz* from *Fittesho*, *Edgmond* from *Edmondone* (with the *d-* of *dūn* preserved), *Quatt* from *Quatone*. Especially strong reduction is seen in *Edgbold* (*Edbaldinesham* in DB), where *-insham* has been dropped, probably owing to association with names in *-bold*, which are common in the West Midlands.

ii. Variation between etymologically unconnected names.

A division founded on formal criteria, which could be adopted for sub-group i, cannot be used for sub-group ii, and it is not always easy to assign a definite place to individual examples. Certain groups can, however, be distinguished according to the relationship between the variants. Sometimes one variant signifies a special homestead or village, the other a district in which the settlement was situated. Sometimes one variant indicates ownership, while the other does not. But there remain a number of examples which do not fit into either category. A typical instance is the pair *Scuccanhlau* : *Fenntuun*, which are expressly stated to be names of the same place. A special sub-section has been set aside for this example and for a few other pairs that are likewise definitely stated to be names of the same place. Some among these might also be placed under other sub-sections, but they seem to belong with the pair *Scuccanhlau* : *Fenntuun*. One could not separate the pair *Scelfdun* : *Baldinicotum*, which is in the same charter, from *Scuccanhlau* : *Fenntuun*, though it might also be placed under (c).

(a) Variants expressly stated to be alternative names of a place.

Warren Farm in Horwood near Winslow (Bucks) is held to be referred to in a charter of 792 (BCS 264, a variant also BCS 849) as (10 hides) "ubi dicitur *Scuccanhlau* vel *Fenntuun* (var. *Fentun*) cum silva . . . *Horwudu*". No other example of the two names has been found. *Scuccanhlau* is 'the mound or hill of the demon or ghost' (OE *scucca*), while *Fenntuun* is 'the homestead by the fen'. The name *Horwood* 'dirty wood' indicates marshy ground. The variation is one between an original nature-name and a habitation-name.

Salden in Mursley (Bucks), very likely originally a dependency

of Winslow, is recorded in 792 (BCS 264) as (3 hides) “*et Scelfdune sive Baldinigcotum*”. The passage is missing in BCS 849, where only the boundaries remain. *Scelfdūn* lives on as Salden, in DB *Sceldene*. The later forms do not exactly agree with the Old English one, since original *dūn* ‘hill’ has apparently been replaced by *denu* ‘valley’, but the exact relation between the two forms is irrelevant. *Scelfdūn* means ‘hill with a *scelf*’ (ledge or the like). *Baldinigcotun*, not otherwise recorded, probably represents more correct OE *Baldhūningcotum*. *Bealdhūn* is a known OE personal name, and *cot* is often in the plural form. The place was named *Scelfdūn* from its situation, *Baldhūningcotu* from an early owner of some sheepcotes at *Scelfdun*.

Bath, the old city with its famous hot springs, is frequently mentioned in sources and shows much variety as to its names. Romano-British *Aquæ Solis* (*Sulis*) disappeared, and the Saxons, who occupied the place in 577 according to the Chronicle, named it from the springs. Nominally earliest is the name *Baþan ceaster* in ASC under 577, but this cannot well be a genuine old form; on the earliest parts of the Anglo-Saxon Chronicle the notes on p. 5 f. *supra* should be consulted. *Baþan* looks like a late form of *Baþum* (cf. the example of *Baðan* in ASC under 973 *infra* and *Baðumtun* in ASC (D) under 906). The genuine old Anglo-Saxon name was *Baþu* plur. (dat. *Baþum*), varying with *Hāt Baþu* ‘the hot springs’: e. g. *Hat Bathu* (civitas) 676, *calidum balneum þæt is æt þæm hatum Baðum* 864 (BCS 43, 509). The name often has the form *æt Baþum*, meaning ‘Bath’, lit. ‘(the place) at the springs’, e. g. *aet Beapum* 781, *æt Baðum* 796 (BCS 241, 277). The modern form goes back to OE *Baþum*, which became *Bathen*, *Bathe* and *Bath*. Chaucer’s form was *the Bathe* (dissyllabic), as in *the god wif atte Bathe*.

By the side of Bath occurs a curious name *Acemannesceaster* or *Acemannesburg*, found as *Acemannes ceaster*, (*alias*) *Baðan* in ASC MS A under 973, where MS E has (æt) *Hatabaðum*, MS F *Acemannes beri* (þat ys at *Baðam*), *Acemannes byri* (i. at *Baðan*). Latinized forms are apparently *urbs Achumanensis* 965, *civitas Aquamania* 972 (BCS 1164, 1287), showing association with Lat *aqua*. This name is connected with that of the famous Roman road Akeman Street (*Accemannestrete* 1151—4), which is held to mean ‘the road to Bath’.

Acemann has been taken to be an OE personal name *Acemann*

analogous to the known *Acwulf*. Such a name is unknown, and the form to be expected is *Acmann*, whereas *Aceman-* (*Akeman-*) is regular in early and late sources. The name *Aceman* in a document of c 1155 that has been adduced⁵ is alternatively *Atceman* and cannot represent *Akeman*. In Bosworth-Toller's AS Dictionary *Ace* in *Acemannesceaster* is identified with OE *æce* 'ache', but this is a side-form of *ece* and had palatal *c*. However, an OE *acemann* 'a patient, a rheumatic, an invalid' might have been formed in some way from OE *acan* (part. *acen*) 'to ache, be in pain'. A relatively late name referring to the place as a health-resort is really more probable than one formed with an unknown personal name, but since an OE *acemann* is unrecorded the suggestion remains a guess.

Appleton, a village in Berks near Abingdon, is recorded in 942 as (10 hides) "ubi vulgares prisco more mobilique relatione vocitant *æt Ærmundeslea* villamque nomine *æt Æppeltune*" (BCS 777, MS 12th cent.). It looks as if two places are meant, but in the boundaries it is expressly stated that *ærmundes lea* was *alias (opre naman) æt æppeltune*. The name *Æppeltun* is found in later charters and is *Apletune* in DB. It means 'homestead where there were appletrees'. The alternative name is frequently found as the name of a large manor, but some of the charters referring to it appear to be spurious. According to a presumably reliable deed of 959 (BCS 1047) *Earmundesleah* was a manor of 30 hides. The name soon went out of use. Its OE form was probably really *Earmundeslēah*, which is best taken to mean 'Earmund's forest'. The name will have referred to a district of which *Æppeltūn* was a part, and this latter estate could be called either *Æppeltūn* or *Earmundeslēah*.

Islingham, a farm in Frindsbury (Kent), is *Æslingaham* c 760, 764 (BCS 194 f.). By the charters 20 aratra or ploughlands were granted to the Bishop of Rochester, and the rubric of BCS 195 is *De Æslingeham sive Freondesberiam*. Frindsbury is *Freondesberia*, *Frinondesbyrig* c 975 (BCS 1321 f.), *Frandesberie* DB. The DB assessment is 10 sulungs, and the tenant was the Bishop of Rochester. Since 20 ploughlands were equivalent to 10 sulungs, it follows that the manor called *Æslingaham* c 760 was called Frindsbury in 1066 (1086). *Æslingaham* means 'the *hām* or settlement of

⁵ The Beds volume, published by the English Place-name Society.

the tribe called *Eslingas*'. The later name must have signified a fortified manor-house held and very likely built by one *Frēond* (or *Frēomund*). This was the head of the manor and gradually displaced the old name as that of the territory as a whole. *Eslingaham* continued in use, however, perhaps as the name of an earlier manor-house. This example could also be placed under b. and c.

Norham, on the river Tweed in Northumberland, is *Northam* 820—45 (Symeon of Durham), *Northham* c 1050 (HSC). An alternative name *Ubbanford* is recorded as "Northam quæ antiquitus *Ubbanford* dicebatur" 854 (Symeon of Durham), *Ubbanford* (near the Tweed) c 1000 (Saints). In this case the two variant names are not directly stated to have been used side by side, but there is hardly any other section where the example could be placed. The first name is OE *Norphām* 'northern village', the second 'Ubba's ford'. The ford is doubtless that referred to with a different name by Symeon of Durham under 1121, where it is stated that the Bishop of Durham built a castle on the bank of the Tweed in the place called *Ethamesforda*. This is evidently an OE *Hāmesford* 'the ford by the hām' (i. e. Northam).

(b) One variant denotes a special homestead or village, the other a district. This type of variation is mostly found in names of old monasteries.

Barking (Essex), a town on the Thames and near London, the site of a monastery founded in the 7th century, is referred to as (the monastery called) *Beddanhaam* in BCS 81; the charter is endorsed "*seo boc to Bercingon*". The date of the charter is c 690, but Hart, *Essex Charters*, dates the gift 664—73. In BCS 87 the place is called *Berecingas et Beddanham*, which seems to mean really "Barking or *Beddanham*". The date is held to be c 687. Later the monastery is Barking in various forms. Bede (c 730) calls it *In Berecingum* (*Berecingun*), *monasterium Bericinense*. *Beddanhaam* 'Bedda's hām' must have been a manor held by a man called *Bedda* and situated in the province called *Berecingas*. Bede's *In Berecingum*⁶ means 'Barking', literally "(the place) in the *Berecingas* province"; the name is elliptical. Since *Beddanhaam* monastery was

⁶ On the implication of names like *In Berecingum* in Bede see my *Dictionary of English Place-names*, p. xiv f.

in the Barking province it could equally well be called Barking monastery, and that name was accepted.

Beverley, a town in the East Riding of Yorks and the site of an ancient monastery, is recorded as early as 685 in the Chronicle, called *mynster on Dera wuda*. In Bede (c 730) it is *Inderauuda, id est In silua Derorum*. This is again an elliptical name, which means 'Beverley', literally '(the place) in the forest called *Derawudu*'. The latter means 'the forest of the Deirans'; the *Dere* were the Angles in South Northumbria (Yorkshire). Beverley appears as *Beoferlic* in 721 (ASC), but the MS dates from the 12th century and is perhaps not to be implicitly trusted. A certain instance is *Beferlic (Beverlic)* c 1000 (Saints). Beverley was presumably the name of the site where the monastery was built; it is probably an old name. Its meaning is not quite clear. *Bever-* is of course the word *beaver*; the second member is usually held to be a word meaning 'stream' or the like.

Jarrow (Durham), situated at the confluence of the northern Don with the Tyne, was the site of the Abbey, founded by King Ecgfrith in 681 or 682, where the Venerable Bede was a priest. Early references to the name Jarrow are: (in) *Gyruensi (Giruensi) monasterio* c 720 (Bede, Life of St Cuthbert), (*monasterium . . . in loco qui uocatur*) *Ingyruum* c 730 (Bede), *On Gyrum* c 890 (translation of Bede). *Gyrwe* is a tribal name derived from a word meaning 'fen'. The district was called *Gyrwe* too, and the site of the abbey was *In Gyrum*. Alternatively the abbey is called *Ecgerðes mynster æt Done muþe* in 794 (ASC), *monasterium ad ostium Doni amnis* in Symeon of Durham.

Westminster (Middlesex) was named from Westminster Abbey, which was built in a place called Thorney ('thorn island'). Both names are found in a charter of 785, by which a grant was made to the monastery in *Torneia* in the venerable place called *aet Westminster* (BCS 245). *Thorney* is mentioned in 969 (BCS 1228), but soon disappears. An original charter of 959 (BCS 1048) refers to the church in the famous place called *Westminster*.

(c) One variant indicates ownership (is manorial) while the other is an older name.

New names must frequently have been the result of a change of ownership, and many names with a personal designation or a personal name as first member are probably new names that have

displaced earlier ones, but unequivocal early examples are not so common as might have been expected. There is often reason to suspect that names are of relatively late origin, but we have no means of finding out what name has been displaced. We can here distinguish two types, names like Kingston with a generic personal designation and names with a personal name as first element. Names derived from saints' names are best placed in a special section.

(1) Names like Kingston, Knighton etc.

Kingston(e) 'the King's manor', 'royal manor' is fairly common. The name may sometimes date from the time of the original Anglo-Saxon settlements in England, but it is rarely found in Old English sources. Only Kingston upon Thames (Surrey) is recorded so early as the ninth century. The majority are first found in DB or even later sources. Some Kingstons have demonstrably replaced earlier names. Kingston on Hull, which was given to Edward I in 1292, was earlier Wike. Kingston Deverill (Wilts) was originally *Deverel* and is *Kingesdeverell* in 1206. Kingstone Winslow (Berks) was earlier *Wendlesclive*.

Kingston upon Thames is very likely a relatively late name. It occurs as *Cyninges tūn* in 838 (BCS 421). The place was an important one, where assemblies were held; King Æthelstan was crowned there in 924. There is good reason to suppose that Kingston is mentioned earlier under another name. A charter of before 675 (BCS 34) was issued "juxta *villam Fritheuuoldi* juxta . . . fossatum *Fullingadich*". The ditch or dyke must have been south of the Thames, probably running from Thames Ditton⁷ (an OE *Dīctūn*), which is a couple of miles from Kingston. The ditch may have been an embankment along the Thames, constructed to prevent inundation at high tide, and might well have run to the neighbourhood of Kingston. If so, villa *Fritheuuoldi* will have been near Kingston. *Fritheuuold* was subking of Surrey and donor of the manors granted to Chertsey Abbey by the charter in BCS 34. *Villa Fritheuuoldi* means 'the manor of King *Fritheuuold*', which is virtually tantamount to Kingston. The identification has a strong case.

Another royal manor in Surrey is referred to in charters as

⁷ Suggested by S. Karlström, *Old English Compound Place-names in -ing*, p. 145.

Freoric burna: (on) *þe cininges tune Freoric burna hatte 777* (ASC), (in) *villa regali nomine Freoricburna c 795* (BCS 275) etc. The situation of Freoricburna is unknown. If we have here the original name of Kingston, the place must first have been named from the stream at the place, the present Hogsmill River. There is no improbability in the assumption of three successive names of Kingston. *Villa Fritheuuoldi* may have meant 'Fritheuuald's residence', just as Kingston originally meant 'the King's manor'. *þe cininges tun* in ASC under 777 may be the earliest example of the name Kingston.

Names like Hinton ('the manor of the monks'), Monkton, Knighton, Bishopton have often replaced earlier names, but a few examples will have to suffice. Piddle Hinton (Dorset) was originally Piddle (*Pidele* in DB, *Pidele* called *Hinetune* 1082—3). Tarrant Hinton and Tarrant Monkton (Dorset) were both formerly Tarrant (OE *Terente*). The places were monastic property. On West Monkton (Somerset) see *supra* p. 7.

Two common manorial names of a different formal type may be drawn attention to here for want of a better place, Buckland and Fifehead.

Buckland, OE *Bōcland*, means 'land held by charter', the opposite of *folcland*. The name must in general have replaced an earlier name, being given to a part of a village or manor held by charter, but so far as I know an earlier name for a Buckland has not been pointed out. It is then worth noticing that in one case *Bocland* appears to be used as an alternative name for a manor, either Harrow or Yeading in Middlesex. See BCS 384 (A. D. 825).

Fifehead (Fyfield) is OE *fif hūde* 'five hides'. Fyfield (Berks), for instance, is *æt fif hidum 956* (BCS 977). The name refers to an estate of five hides, the minimum holding of a thegn. It is a priori probable that these holdings often had an earlier name, namely that of the village or estate from which they had been carved out. I can point out at least one certain instance, Fifiel Bavant (Wilts), first recorded as *Fifhide* in DB (a manor of 5 hides). The manor is in Ebbesborne Wake and obviously identical with the 5 hides *et Eblesburnan* which were granted in 947 by King Eadred to a thegn (BCS 832).

(2) Place-names with a personal name as first element varying with other names.

Only a few instances recorded in the Old English period will be discussed here.

Bibury (Gloucestershire) is a manor on the river Coln. The manor was originally named from the river; five hides by the Coln (*Cunuglae*) were granted between 721 and 743 by the Bishop of Worcester to Earl Leppa and his daughter *Beage* (BCS 166). The rubric of the charter in the 11th century transcript is *Beagan byrig*. The earliest example of the new name is (to) *Began byrg* 899 (ib. 580). Lady *Bēage* must have held the manor for a time and from her it was called *Bēagan-burg*.

Kemerton (Gloucestershire) is situated between Bredon and Overbury, east of the Avon. Its present name appears as *Chene-*, *Chinemertune* in DB (1086), which looks like 'Cyne $\bar{m}\bar{e}r$'s manor'. There is good reason to suppose that the same place is referred to as *Cyneburgingctun* in 840 (BCS 430), which must have been named from a lady *Cyneburg*. The situation of *Cyneburgingctun* is not indicated, but a lady of this name must have had land near Kemerton, referred to as *Cyneburge lond gemære* (*Cyneburg's* boundary⁸) in 984 (Earle 207 f.), and the identification, which is made by Finberg in *West Midland Charters*, has a strong case. But the present name Kemerton may quite well be a later name that has replaced *Cyneburgingctun*. If so, the place was renamed after two successive owners.

An earlier name of Kemerton is known, viz. (in) *Habene homme* 778—9 (BCS 232). 8 hides in this place were granted by King Uhtred to a thegn. The detailed boundaries appended show, as was pointed out already by Grundy in 1921, that *Habene homm* must be identical with Kemerton. This is a certain case of early variation. Incidentally it is doubtless more than a coincidence that to the 8 hides of the early grant corresponds a DB assessment of 9 hides, 8 held by the King.

The etymology of *Habene homm* is not clear, but this is irrelevant for the present problem. If the correct form is *Afene hamm*, Kemerton must have touched the Avon, which it does not do now. A complication is the similar *Afanhamm* of 1058 (in Earle 247 f.), which must denote a place in the neighbourhood of Kemerton. Finberg

⁸ Really 'The boundary of *Cyneburgingctun*', unless the manor was held by a second *Cyneburg* in 984.

thinks this name means 'the *hamm* by the Avon'. The form rather suggests 'Afa's *hamm*'; *Afa* is a known OE name.

Kinsham (Worcestershire), situated just south of Kemerton, is first recorded with certainty in 1182 (*Chelmesham*) and 1208—9 (*Kelmesham*), which must be 'Cynelm's *hām* or *hamm*', *Cynelm* being a contracted OE *Cynehelm*. The place took its name from the thegn *Cynelm* to whom were granted in 984 (Earle 207) 2 1/2 hides in *Caldinccotan*. Finberg, *op. cit.*, is evidently right in identifying *Caldinccotan* with Kinsham. The original name of the place was thus OE *Cealdan cotu* 'cold cots'. The situation of Kinsham points rather to *Cynelmes hamm* than to *Cynelmes hām*.

Alvechurch (Worcestershire) turns up first in the 10th century: *Ælfgyðe cyrcan* BCS 1320 (a manor of 20 hides granted to Worcester Cathedral between 925 and 940). *Ælfgyð* must have been a lady who built or owned a church to which her name was attached. Alvechurch came to be the name of a group of manors belonging to Worcester Cathedral, which were known by various names as Hopwood, Wast Hills etc. Alvechurch will have been the head of the manor.

(d) Names derived from saints' names varying with earlier names.

Churches or monasteries often had new names given them in allusion to a patron saint or a saint buried in them, and these names were often transferred to the places where the churches were situated. There is really not much difference between this group and group (c), for a church or monastery was apparently often looked upon as the property of the saint. Boston, for instance, is in Latin texts generally called *Sanctus Botulfus* or *villa Sancti Botulfi*. Most of the names in question are of the type St Alban's, St Neots. These must of course be looked upon as English names, though the *St* is a French word and the saints' names are generally of foreign extraction.

St Alban's, a town in Herts on Watling Street, is usually OE *Wæclingaceaster* 'the Roman station of the *Wæclingas*', the latter being the name of the Saxon settlers in the place and meaning 'Wacol's people'. Examples are *Uaeclingacæstir* c 730 (Bede), *Wæclingaceaster* (in the OE translation), *Wætlingaceaster* c 1000 (Saints). Watling Street has the same first element and is held to mean 'the road to St Alban's'. St Alban was supposed to have been mar-

tyred at St Alban's, and the church and monastery there was named after him. It is called *æcclesia sancti Albani* in 792 (BCS 264), *congregacio sancti Albani* 944—6 (ib. 812). The place is *villa Sancti Albani* in DB.

St Ives, a market town in Hunts, was called *Slæp* in the OE time: *Slæpi* 672, *Slepa* 974 (BCS 28, 1310). The name, which appears to mean 'muddy place', lives on as Slepe manor in St Ives. The church came to be associated with a somewhat apocryphal St Ivo or Iva, after whom it was named, and already in 1110 the village is called *S. Ivo de Selepe*. *Villa Sancti Yuonis* is found c 1200.

St Neots, another market town in Hunts, was named from St Neot, a priest of Cornish descent who was a contemporary of Alfred the Great. A monastery was founded in commemoration of him at Eynesbury (*Eanulfesburg* c 1000 Saints). It is referred to in 1132 as *S. Neod* (ASC). The place is *villa S. Neoti* in 1203. Both names live on in this case, but St Neots is the more important place and Eynesbury is in St Neots urban district. The ruins of the monastery are in Eynesbury.

St Osyth (Essex) was anciently *Cicc*, so written in Saints c 1000, miswritten *Tit* c 950 (ASWills), still *Cice* in DB and later. The name is doubtless English, but not with certainty explained. The later name commemorates (St) Osgyth, a granddaughter of Offa, who was buried at the place in the late 7th century. The place is *Sancta Ositha* in 1130.

Bury St Edmunds or Bury is a borough in Suffolk and the site of a famous abbey. Eadmund, King of East Anglia, later St Eadmund, was killed in battle against the Danes in 870 and was buried at a place called *Beadoriceswyrþ*. A monastery was founded here, referred to as *Bædericeswird* in 945 (BCS 808), as *Beadriceswyrð* c 1000 (Saints). Fuller designations occur, such as *sanctæ Eadmundes stow to Bydericeswyrðe*, *sce Eadmund on Bedericeswyrþe* c 995 (ASWills). Later the original name, which means 'Beaduric's homestead', was dropped, and the Abbey and the town are called variously *seynt Eadmund* or *seynt Eadmundes biri* c 1035, *Seynt Eadmund to Biry* c 1035 (ASWills), *Sancte Eadmundes Byrig* 1038 (BM). The simple (on) *Byrig* occurs early (c 1035 ASWills). Many other name-forms occur. The later history of the name need not be followed up.

Peterborough, the name of a town and a famous abbey in Northamptonshire, has a history similar to that of Bury St Edmunds. A monastery was founded early, according to the Chronicle in 654, at a place called *Medeshamstede*. The name means 'the homestead of one *Mēde*'. The old name is still found in Saints (c 1000), but in the late OE period the abbey and the town begin to be called *Burg*. In one reference the old and the new name are both used: *Medeshamstede* now *Burchus* 972 (BM). *Burh* alone is found 972—92 BCS 1130, and Saints has *Burh* in one entry. The form in DB is *Burg*. But the patron saint was St Peter, and his name gradually began to be added. *Ecclesia S. Petri de Burgo* occurs c 1200 (BM), *Burgus Sancti Petri* in 1225. The modern English form is found surprisingly late (*Petreburch* 1333).

Boston, an ancient town in Lincs, is *Botuluestan* 1130, *Botolfston* 13th, in Latin texts usually *Sanctus Botulfus* or *villa Sancti Botulfi* (12th etc.). It was named from St Botulf, and the original name was *Bōtulfes stān*, which probably means 'Botulf's stone church'. It has been suggested that Boston was formerly *Icanho*, a place where Botulf, according to the Chronicle, began to build a minster in 654, e. g. by Plummer in his notes on Bede and the Chronicle. The statement is found in all the MSS of the Chronicle. A fresh example of the name has come to light lately, *Icheanog* in the so-called St Mildred's Testament, published by Finberg in West Midland Charters. The place is stated to have been the site of a monastery, of which Botulf had been abbot in his lifetime.

It has been objected against the identification that according to the Life of St Ceolfrid *Icanho* was in East Anglia, while Boston is in Lincs. Strictly speaking the Life does not state that *Icanho* was in East Anglia. What it states is that Ceolfrid visited Botulf and saw his institutes in East Anglia (*ad Anglos Orientales*), but since Botulf is repeatedly associated with *Icanho* and was abbot there, it is probable that the place where Ceolfrid visited him was *Icanho*. It has been suggested (see Finberg, *op. cit.*) that *Icanho* is the present Iken in Suffolk, though it is admitted that there is nothing to indicate a monastic settlement there. Formally *Icanho* and Iken do not agree, since nothing suggests that Iken was originally a name in *-hōh*.

I personally hesitate to give up the identification of Boston and

Icanho. Boston is the only known place with which Botulf is associated, apart from Peterborough, where he was first buried, and if the name means 'Botulf's stone church' it is tempting to infer that the church was that which the saint began to build in 654. This is only possible, however, if East Anglia could be used in a wider sense than the ordinary one of Norfolk, Suffolk and Cambridge-shire. Though I am afraid I am here trespassing on the domain of English history, I venture to submit that such a wider use is possible and that two alternative suggestions can be made.

The literal meaning of *East Engle*, *Orientalis Angli* is 'Eastern Anglians (Anglia)', and there can be no doubt that Boston is in the eastern part of Anglia. This wider sense may have lived on to some extent in seventh century England. Indeed there are passages in the Anglo-Saxon Chronicle where *East Engle* apparently refers to Eastern Anglia, inclusive of Lincolnshire, rather than to East Anglia proper, as when under 867 the Danes are stated to have gone from East Anglia over the mouth of the Humber to Northumbria. Of course passages like that quoted are not conclusive, but they are worthy of notice. Alternatively the Boston district in an early period may have been reckoned as a part of the East Anglian kingdom. We do not, I believe, know anything with certainty about the early status of the Boston area. It did not belong to Lindsey, the northern part of Lincs. It really adjoins Norfolk, being separated from it by the estuary of the Wash, which was fordable so that there was a direct connection with Norfolk. A temporary political connection may well have been the result.

The matter remains a problem. We can only hope that a further example of the name *Icanho* will come to light.

II. *Variation due to contact between different languages*

(i) British names varying with or displaced by English ones.

A number of British names survived the Anglo-Saxon invasion and live on intact, apart from normal English sound-changes. Such are London, York, Dunwich, Dover, Lympe. Some Latin names were probably introduced through the medium of British, as Catterick. Many British names live on combined with an Eng-

lish word, as *ceaster* (an early Latin loanword), *burg*, and often show strong reduction. Here a partial change of names has taken place. Typical instances are Rochester and Richborough in Kent, where *Ro-*, *Rich-* is all that remains of OBrit *Durobrivæ* 'bridges of the fort' and *Rutupis* respectively, Dorchester in Dorset (OBrit *Durnonovaria*), Mancetter (OBrit *Manduessedon*), Cirencester, Exeter, also Salisbury (OBrit *Sorviodūnon*), Lichfield (OBrit *Lētocēton*).

Variation of a purely English name with an Old British one can only rarely be definitely proved.

Canterbury (Kent) was OBrit *Durovernon*, apparently 'the swamp by the fort'. Forms of this name live on in Latin texts all through the OE period, usually as *Dorobernia* or *Dorovernia*, as *Dorobernensis ecclesia* as late as c 1100 (BM). Bede has more correct forms, as (in) *Doruuerni metropoli*, *Doruuernensis ecclesia*. The latinization *Cantuaria* is found at least from 1032. *Dorobernia*, *-vernia* are not used in Anglo-Saxon texts. These regularly have *Cantwareburg* and the like, e. g. *Cantwarbyrig* 680 (BCS 49), *Cantwaraburg* 754 (ACS), *Contwarena burg* c 890 (Translation of Bede). The name means 'the fort (or town) of the *Cantwaru* (*Cantware*) or Kentishmen'.

Colchester (Essex) on the river Colne is generally identified with the Old British *Camulodunon*, whose name is derived from *Camulos*, a British war-god. The English name is *Colneceaster* 921 (ASC), which means 'the Roman station on the river Colne'. It is possible that *Camulodunon* was really two miles west of Colchester and was a British centre, while Colchester was the site of a Roman *colonia*, but the colony may have had the name *Camulodunon* too.

St Alban's in Herts was OBrit *Verulamium* (Tacitus, Antonine's Itinerary in the 4th century etc.), *Uerolamium* in Bede. The usual Old English name was *Wæclingaceaster*, on which see p. 35. Bede has two alternative names, *Uaeclingacæstir* and *Uerlamacæstir*, the latter a modified form of the OBrit name which was soon given up.

Nottingham is recorded from 868 (*Snotengaham* in ASC) etc. According to the Welshman Asser, who wrote c 894, the British name of the place was *Tigguogobauc*, which he renders as "speluncarum domos". *Tig* is Welsh *ty* 'house' and *guogobauc* corresponds to early Welsh *gogouauc* 'cavernous', a derivative of Welsh *gogof*

'cave, cavern'. The identification is of course doubtful, but there is no reason to suppose that Asser invented the Welsh name. In any case this early identification deserves a place in the survey.

Pevensay (Sussex) is supposed to be at least near the site of the Romano-British port of *Anderitos* (-*ridos*), mentioned in a source of c 425. The place is *Andredes ceaster* in ASC (in the annal for 491), and the name lives on as that of the great forest The Weald, called *Andredes leage* 477, *Andred* 755 (ASC), *Ondred* c 715 (Eddi). Pevensay is not with certainty recorded till 947 (*Pefenes ea* BCS 822, but perhaps a stream-name here). *Peuenesea* (a port) is mentioned in 1046 (ASC). *Pæfenisel*, *Peuenisel* 788, 790 (BCS 252, 259) are suspicious forms, since they are in a 12th century MS and are strongly normanized. The place is stated to have belonged to St Denis in France. It is at any rate doubtful if Pevensay is a direct continuation of the British settlement. Pevensay is on the river Ashburn, which must have been called *Pefenesēa* 'Pefen's stream'.

Some identifications that have been suggested are doubtful or erroneous. I will here draw attention to one which at first sight looks convincing. Duignan, in his volume on Staffs place-names, takes Salt in Staffs to be a translation of Welsh *Halen* (from *halen* 'salt, brine'), which appears in a charter of 1002. The identification is accepted by Smith in *English Place-name Elements* (1956). But *Halen* is an English name, representing Hallam in Derbyshire, or Sheriff Hales in Staffs or, as suggested by Professor Whitelock, Halesowen in Worcestershire.

(b) English names varying with or displaced by Scandinavian ones.

The Scandinavian settlements in England made a deep impact on the place-names of the districts where the Scandinavian element was considerable. Scandinavian names must largely have displaced English ones, but only rarely can it be definitely established what the English name was. The Old English material for counties like Norfolk, Lincolnshire, Yorkshire, where the Scandinavian element is strong, is very scanty.

We are well informed about phonetic or similar modifications of English place-names due to Scandinavian influence, as when the English words *cheese* and *sheep* appear as *Kes-*, *Skip-* in *Kes-*

wick and Skipton, which are identical in origin with Cheswick, Shipton. Names of this kind have often been dealt with. Of more interest are here names in which an English word has been replaced by the corresponding Scandinavian word, though the meaning of the name remains unchanged. Thus Scandinavian *kunungr* sometimes replaces OE *cyning*; Coniscliffe in Durham is *Cininges clif* in 778 (ASC). OE *stān* is often replaced by Scandinavian *steinn*, as in Stainburn (*Stanburne* c 972). Howden in Yorks is OE *Heafuddæne* 959, but *Hovedene* in DB with old Scandinavian *hǫfuð* 'head' instead of OE *hēafod*. In Beckwith (Yorks) the meaning must have been changed. The OE *Becwudu* (c 972) meant 'beech wood'. The later name (*Becvi* in DB) must have suggested an OScand *Bekk-viðr* 'wood by a brook'.

Occasionally an English word has been replaced by an unrelated synonym, as when OE *burg* was displaced by Scand *by*. Badby (Northants) is *Baddan byrig* and *Baddan by* in an original charter of 944. The old name was evidently *Baddanburg*. The same change has taken place in Naseby (Northants) and Quenby (Leics.), which are *Navesberie*, *Qveneberie* in DB, later *-by*.

A few cases must be discussed more in detail. Here a totally new name has displaced an earlier one.

Derby, the county town of Derbyshire, appears as *Deoraby* in 871 (Ethelwerd), 917 (ASC), as *Deorby* 959—75 (Coins). The historian Ethelwerd, who wrote c 1000, states that *Deoraby* was the Danish name for *Northweorthige*, and *Norðweorðig* is given in Saints (c 1000) as the burial place of St Ealhmund (dead 800). The old name means 'northern homestead or manor', so called doubtless in contradistinction to Tamworth, which is *Tamouuorthig* and the like in OE sources and is not far south of Derby. The later name is 'deer village', probably so called in allusion to a deer-park.

Whitby, a coast town in Yorkshire, is *Witebi* in DB (1086). The Scandinavian name is (við) *Hvítabyj* in a 12th cent. verse by Einar Skulason. The name is no doubt analogous to Whitchurch, Whithorn and means 'white village or town'. Whitchurch is held to refer to a stone church. It is generally supposed that Whitby has replaced *Streoneshalh*, where a monastery was founded, according to Bede, in 657. The name is (on) *Streonesheale* in 680 (ASC), *Streuneshalgh* c 715 Eddi, *Streonaeshalch* and the like in Bede. The

monastery is supposed to have been destroyed by the Danes in 867. Already Symeon of Durham, who wrote c 1130, states that Whitby (*Witebi*) was formerly *Streneshald*.

Skegness, a village on the coast of Lincolnshire, is called *Tric* in DB (4 examples). There seems to be no other reference to the name, which is etymologically obscure. It is shown by Canon Foster, in his edition of the Lincolnshire Domesday, that *Tric* is identical with the later Skegness (*Skegenese* 1166 etc.). The new name means 'Skeggi's ness'. *Skeggi* is a well evidenced Scandinavian name.

Durham and Elvet. Elvet Hall is south of Durham on the river Wear. Elvet is referred to in the form (æt) *Ælfetee* as early as 762 (ASC); it was the place where Pyhtwine was consecrated bishop of Whithorn in Scotland and thus apparently some kind of religious centre. It is later *Æluet* c 1085, and Elvet Hall is *Elvete hale* in 1195. *Ælfetee* doubtless means 'swan island'; *elfetu* is a known OE word for 'swan', and OE *ēg* 'island' is often *eu*, *ea* in Old Northumbrian. *Elvete hale* means 'the haugh or alluvial land belonging to Elvet'. The island would seem to have been the land in the loop of the Wear in which Durham stands. Elvet Hall is just south of the loop. If this is right the original Elvet was identical with the later Durham.

Durham is a Scandinavian name, at least partly. It is *Dunholm* c 1000 (Saints) and 1056 (ASC). Later forms like *Durealme* 1170, *Durem* 1297 are due to Norman influence. The element *-holm* refers to the land in the loop of the Wear mentioned above. The first element is generally held to be OE *dūn* 'hill' and refer to the rocky hill on which the town is built. If so, the Anglo-Saxons called the hill *Dūn*, and the Scandinavians added *-holm* to this. If the name is altogether Scandinavian, it could be explained as *Dúnholmr* 'island where down could be gathered'. This would go well with the early name *Ælfetee* if it denoted the present Durham.

However this may be it is probable that Elvet was at any rate a precursor of Durham as a religious centre, even if it was outside the Durham territory.

Flat Holme and Steep Holme in the Bristol Channel have replaced old names that were half Irish. The first is (æt) *Bradán Relice*, the other (æt) *Steapan Reolice* 914 (ASC), combinations of OE *brād* 'broad' and *stēap* 'steep' with Old Irish *reilic* 'cemetery'.

Flat Holme (*Flotholm* 1375) is 'the island of the fleet', referring to the fact that Viking fleets used the island as a base. Steep Holme is 'the steep island'; in this case the Vikings kept the first element of the name. These two names are not properly habitation-names, but they have been included because of their historical interest.

(c) English names varying with or superseded by Norman ones.

Little need be said on changes of names and the like resulting from the Norman Conquest. By this late time deliberate naming of places would be common. Norman names were transferred from places in France to castles, manor-houses, monasteries in England, many doubtless built by the new owners. Names like Belmont, Beaumont, Belvoir, Battle, Haltemprice are of this kind. An earlier English name can rarely be definitely established in such cases. Not even the English name of Chevrement in Lincs is known, though the French name is found already in DB and the name of the pre-Conquest tenant is mentioned there.

Actual renaming can occasionally be proved to have taken place. Beaumont (Essex) was (æt) *Fulanpette* c 965, *Fulepet* in DB, but is *Bealmont* c 1180. "Foul pit" became "beautiful hill". Belgrave (Leicestershire) is *Merdegrave* in DB, *Merthegrava* or *Belegrava* c 1175. The old name meant 'marten grove' but was associated with French *merde* 'filth', and *Merde-* was replaced by *Bel-* 'beautiful'. Translation of a name into French occurs now and then. Thus Bruera (Cheshire) is *Heeth* in the 12th cent., *Bruera* c 1100. English *heath* is replaced by French *bruyère*. Temple Bruer in Lincs (*la Bruere* 12th cent.) may likewise be an OE *Hæþ* 'heath'.

A few early cases deserve to be discussed a little more fully.

Cause (Shropshire) is *Alretone* in DB, *Chaus* 1165, *Caus* 1200. Cause is from Caux in Normandy; it is held that the Domesday tenant Roger Fitz Corbet hailed from there.

Montacute (Somerset) was at first the name of a Norman castle situated in the DB manor of *Biscopestone* (an OE *Biscopestūn*) and is (castellum) *Montagvd* in DB. The name was later transferred to the manor.

Pontefract (Yorks), a latinized form of French *Puntfreit* 'broken bridge', was originally the name of a priory and a castle in

Tanshelf manor, which is OE *Taddenesscylf* (947 ASC), in DB *Tatessella*, *Tateshale*, *-halla*. The identity of the names is pointed out already by Symeon of Durham in the early 12th century. Pontefract is now the name of a part of the old manor of Tanshelf. See further Smith, *Place-names of the West Riding*.

Richmond (Yorks) is *Richemund* from c 1110, its OE equivalent being *Hindrelag(he)* in DB. The French name has been transplanted from France.

A special group is formed by new names derived from Norman personal names, especially family names, used as distinctive additions.

Holdgate (Shropshire) is *Stantune* in DB. It was held by a Norman called *Helgot*, and from him it was later named *Castellum Hologoti* and the like (1185 etc.), whence later Holdgate.

Chenies (Bucks) was formerly *Isenhamstede* and the like (1196 etc.), later *Iselamstede Cheney* (13th) from the Norman family, and finally *Chenies*.

Darras (Northumberland) was of old *Calverdon*, later *Calverdon Araynis* (13th) with addition of the Norman family name *Araynes*.

Virley (Essex) is *Salcota* in DB. It was held by Robert de Verli, and is later called *Salcote Verly* (13th).

Purely phonetic modifications of English place-names due to Norman influence fall outside the scope of this essay. A small but interesting category is formed, on the other hand, by English place-names provided with a French derivative suffix. The examples noted are diminutives. The suffix *-et* is seen in Hampnett (Gloucestershire), East and West Hampnett (Sussex), Claret (Essex), Cricket (Somerset), possibly in some other cases. The first Hampnett is *Hantone* in DB, *Hamtonett* early 13th. The Sussex Hampnetts are *terram Heantunensem* 680 (BCS 50), *Antone*, *Hentone* DB, *Hantonet* 1187. Claret is *Clare* in DB, *Clareta* 1165; it is evidently 'little Clare' in comparison with the Suffolk Clare, which is on the other side of the river Stour. Cricket is *Cruchet*, *Cruche* in DB. There were two manors, one called *Cruket* 'little *Cruk*'.

The suffix *-el* is found in early forms of Little Bytham (Lines), which is *Bihamel* 1212 etc.

On some of these forms see also Zachrisson, *Introduction to the Survey of English Place-names*, p. 94.

A detailed analysis of the material brought together will not be attempted, since only a selection of examples is included and the material under each instance is not sufficiently complete. Only a few general remarks will be added here by way of a summary.

It is generally impossible in dealing with material dating from an early period to find out the deeper causes of phenomena. We have to be content if we can establish with some probability what conditions have been favourable for the phenomenon we are faced with. In the present case some suggestions readily offer themselves and have been partly adumbrated in the preceding discussion. We here consider only the material in group I.

A definite group embraces cases of variation between a more general and a special name (ii. b), as Beverley and *Derawuda*, *Beddanham* and Barking. The monastery later regularly called Beverley was in a forest district called *Derawudu* and could be referred to as (monastery) *in Derawuda*. Very likely local people said Beverley, but the forest was more widely known, and a name referring to it would be more readily understood. The variation was got rid of in various ways, either the more general or the special name carrying the day.

An important group is that dealt with under ii. c, d, e, names like Kingston, Bibury, St Albans etc. and their variants. In all periods of English there has been a tendency to name places from owners or tenants; this tendency is still at work. When a new owner succeeds there is always a chance that his manor or holding will be named after him, and a variation of names is the result.

An interesting group is i. B. a (1), where there is variation between a shorter name and a derivative which originally denoted the inhabitants of the place, pairs like *Bituinæum* and Twyning, Grovely and *Gravelinges*. We have here later counterparts of names like Basing, Reading, which were originally folk-names, but became place-names proper. In the Anglo-Saxon period people in a village or a homestead were often referred to by a derivative from the place-name formed with suffixes such as *-ingas*, *-hāme*, *-sētan*, *-ware*.⁹ Such derivatives must have been used in all case-forms, but we know them chiefly from boundaries appended to

⁹ See Langenfelt, *Toponymics* (1920).

charters, where they occur in the genitive form. Expressions like *Lamburninga mearc*, *Woburninga gemæru*, *Cranfeldinga dic* are frequent. The literal meaning is 'the bounds of the Lambourn people' etc., but the real meaning is probably 'the boundary of Lambourn'. Very likely this construction arose in a period when names like Lambourn or Woburn had not yet developed into place-names proper. They were originally river-names, and a place situated on the river was still called *æt Lamburnan* or the like. To express a meaning 'bounds of Lambourn' *Lamburninga mearc (gemæru)* was resorted to, and *Lamburningas* meant 'the people on the river Lambourn'. The common use of derivatives of the type *Lamburningas* in the sense indicated would be favourable for the development of alternative place-names in *-ingas*.

For most of the cases discussed under i. A (Andoversford, Appleton, Corston, Cutsdean, Overbury, and the like, but also Warren Fm, Bath etc. under ii. a) it is difficult to discover any special condition favourable for variation. We can only register the fact that two (or more) alternatives have been in use and that in an early period there was sometimes a hesitation between different names or appellations of places. Overbury, higher up Bredon Hill than Bredon manor, could with equal right be called *Uferenburg* and *Ufera Breodun*. Andoversford could be named either from the ford (*Onnanford*) or the hill (*Onnandun*) near it and so on. Examples like these show that the place-nomenclature in early Anglo-Saxon times, as noticed long ago by Stenton, was not definitely fixed, that it was in a state of instability or fluidity.

This raises the question whether the local distribution of variation may throw some light on the problem. It may have been noticed that variation of the kind seen in Andoversford and the like is particularly common in counties like Gloucestershire, Worcestershire, Somerset, Bucks, whereas few examples have been found in Kent, Essex, Sussex. This cannot be due to the nature of the early text-material available, since that for Kent and Sussex is ample. The Anglo-Saxons settled very early in the eastern counties, a good deal later in more westerly ones. The invasion of Gloucestershire, as pointed out on p. 5, took place in 577, and the Aylesbury district in Bucks was occupied only 6 years earlier. The earliest Anglo-Saxon place-names in Gloucestershire etc. must represent a some-

what later stage than those of Kent etc. The settlement in the westerly counties must have been comparatively recent at the time when the earliest charters were written, and the place-nomenclature had not had time to be altogether stabilized by the eighth or the early ninth century.

KONST OCH DIPLOMATI
I FRIHETSTIDENS SVERIGE

AV

RAGNAR JOSEPHSON

Frankrike och Ryssland verkade under 1700-talet för sin sak i Sverige inte bara genom mutor, subsidier, hemliga påtryckningar och öppna hotelser, utan genom konstnärliga manifestationer. Kröningar och familjära händelser inom de respektive furstehusen gav ofta den yttre anledningen. Men festiviteter blev särskilt utnyttjade vid kritiska situationer och fick därav sin propagandistiska stämpel. Stormakterna tävlade om att visa sin ömma känsla för det svenska kungahuset och det svenska folket genom att lyckliga göra huvudstaden med illuminationer, dekorationer, skulpturala allegorier. Den estetiska aktiviteten är samordnad med författningsstriderna. Konstintresset blir särskilt livligt strax före de tre kungliga revolutionsförsöken, det misslyckade år 1756, det inställda år 1768 och det genomförda år 1772. Den konstnärliga ansträngningen ingår som ett led i det politiska sammanhanget.

De främmande staterna ställde stora medel till förfogande för att nå effekt i Sverige. De svenska konstnärerna eggades att komma med något uppseendeväckande. Därigenom har dessa efemära, av forskningen föga uppmärksammade manifestationer sin betydelse också för den svenska konsthistorien.

*

Ryssland inleder. Det hade flagrant misslyckats med sitt inflytande i Sverige under riksdagen 1726—27. Sverige hade anslutit sig till Rysslands motståndare i den hannoverska alliansen och det ryssvänliga holsteinska partiet hade sprängts. Arvid Horns ledning var oomstridd.

Den ryske ministern Nikolaj Golovin gav dock inte tappt. Visserligen hade han ingen som helst anledning, ej heller möjlighet att i den svenska tronföljdsfrågan verka för hertigen av Holstein, Karl

Fredrik. Denne hade tillsammans med sin gemål, Peter den stores dotter, måst lämna Ryssland år 1727. Men Golovin vidmakthöll förbindelserna med inflytelserika män, som tillhört holsteinarnas parti. Han var mycket ogenerad i sina ansträngningar att köpa vänner (Malmström). Många av dem, som vid riksdagen 1727 råkat ut för ständernas misshag, fick motta prov på hans och Rysslands välvilja.

Den 12 februari 1730 uppvaktade Golovin det svenska rådet med en promemoria, där han meddelade nyheten om Peter II:s död och Anna Ivanownas upphøjelse på Rysslands tron. Ambassadören begärde audiens för att notificera händelserna för Fredrik I, vilken tillfälligtvis var bortrest. Han ville försäkra kungen att dessa händelser »ne causeront aucun changement à L'union et l'amitié, qui subsistent entre les deux couronnes, et que du coté de l'Empire de Russie resteront fermes et inébranlables ...» I april ägde audien- sen rum och i ett tal till kungen framlade han försäkringarna om kejsarinnans goda avsikter visavi Sverige.

Kröningen ägde rum 28 april 1730, men Golovin dröjde nästan ett år att högtidlighålla den i Stockholm. Det kan inte vara blott därför att förberedelserna tog tid i anspråk. Han önskade förskjuta festen till en tidpunkt, då den hade utsikt att göra största verkan. Efter 1727 års riksdag samlades ständerna ånyo först den 16 januari 1731. Golovin lät festen gå av stapeln något över en månad därefter, den 25, 26 och 27 februari. Alla av betydelse för den svenska politiken fanns då åtkomliga för honom i Stockholm.

Till sin disposition hade Golovin det stora Bååtska palatset på Blasieholmen. Det magnifika huset inköptes år 1726 av holsteinarnas ledande man, riksrådet Josias Cederhielm (Elers). Då var dennes ställning ännu orubbad. Men år 1727 träffade honom den hårda räfsten, och han fick frånträda sina befattningar. Golovin tog hand om den utstötte; ryska regeringen gav honom en årlig pension, i hopp om att han åter skulle komma till makten. Han dog emellertid 1729. Före sin död, tydligen i samband med sina affärer med ryssarna, hade Cederhielm upplåtit sitt palats till deras beskickning i Stockholm.

Vi känner högtidligheternas konstnärliga karaktär genom de tre kopparstick som utfördes av en då några och tjuogoårig fortifikationsofficer och gravör, Carl Reinhold Gråberg (född 1707). Bladen måste vara utförda på beställning av den ryska ambassaden. De vill

ge en uppfattning inte bara om de storslagna anordningarna, men också om det uppseende, som dessa väckte hos svenska folket.

Det första bladet (fig. 1) skildrar det Bååtska palatsets entrésida från Blasieholmstorg. På torget har samlats de inbjudna. Aristokratien anländer i sina vagnar, men även präster och borgare syns i vimlet. Man har lagt an på att visa, att representanter från alla befolkningskikt var närvarande (fig. 2).

Skildringen har en impressionistisk säkerhet och friskhet. Det måste varit en ganska driven tecknare, som gjort förlagan till Gråbergs stick. Men även hans egen talang som gravör är anmärkningsvärd. Med ljusets hjälp sammanfattar han grupperna och ger dem liv. De enskilda gestalterna är raskt varierade i uttryck och rörelse.

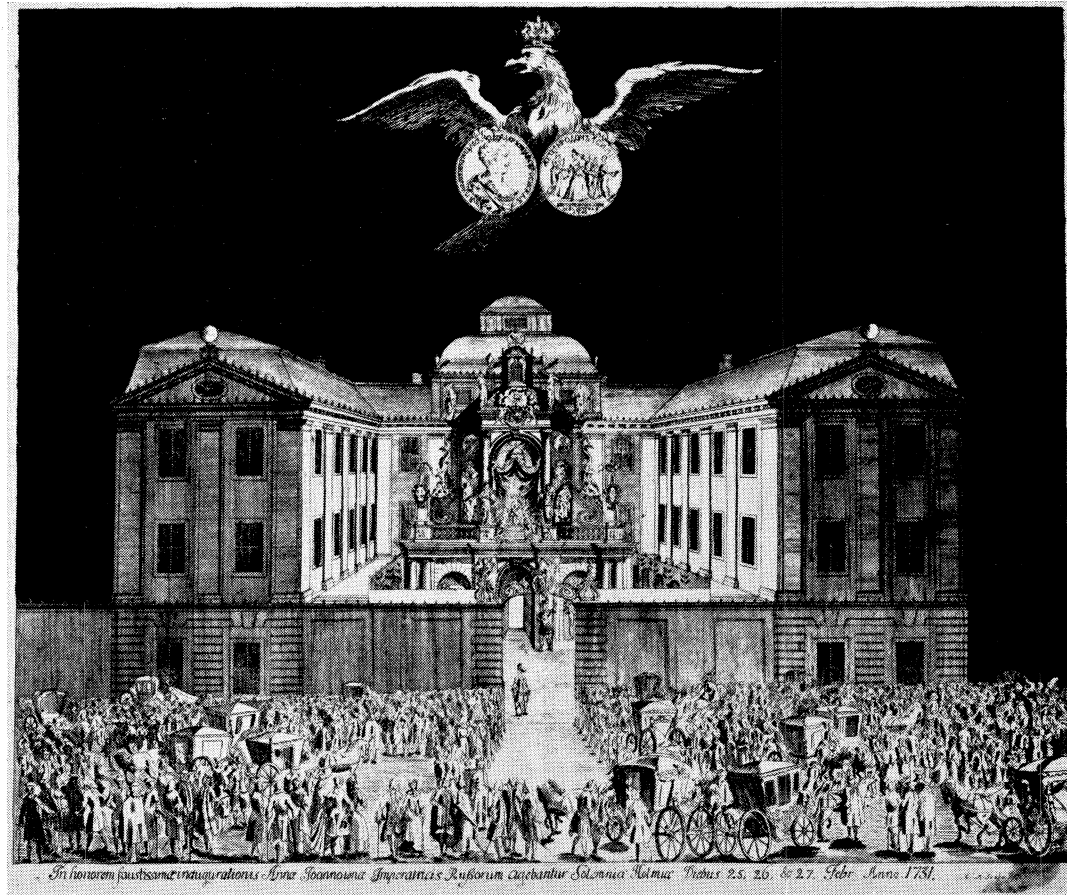
Över palatset svävar i överstor skala den med kejsarkrona krönta ryska gripen, som i sina klor håller två kröningsmedaljer över Anna Ivanowna; den ena visar åtsidan med hennes porträtt i profil, den andra frånsidan med kröningsceremonien. Gripen hör inte till de realiserade festarrangemangen. Den är ett tillägg enbart för kopparsticket och ger det slagkraft som propagandablad.

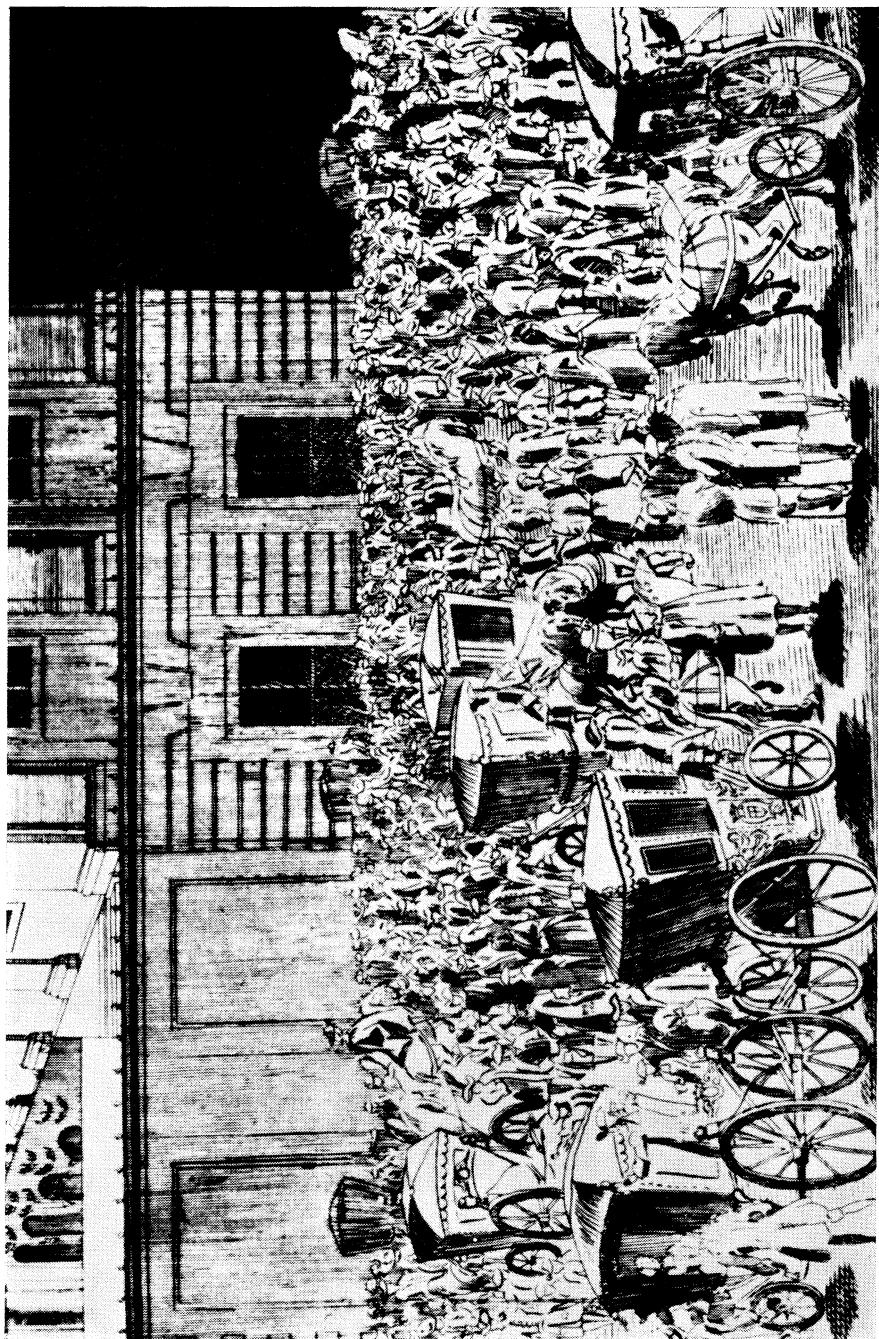
Det Bååtska palatset med sin förgård, sina två flyglar och sitt kupolkrönta fondhus står framställt i det skick, som det hade vid denna tid, men med tillagda ramper för eklärering. Man har inte använt J. Marots stick i Suecia som förlaga; proportioneringen på Gråbergs stick är säkrare gjord. Man måste hålla för sannolikt att det är en utbildad arkitekt, som gjort förlagan. Fondhusets mittparti upptas av det för festen särskilt uppbyggda äretemplet, vilket på ett smidigt sätt är inpassat i den existerande arkitekturen.

Ett särskilt kopparsticksblad låter templet med dess överrika allegoriska system komma till sin rätt (fig. 3). Det är format som en praktportal med en undervåning för entré och däröver den kupolkrönta tempelarkitekturen. I templets öppning mellan korintiska kolonner sitter kejsarinnan Anna under en tronhimmel. Teckningen av denna scen har grace och ljusskimmer; den verkar fransk regencestil. De symbolfigurer, som omger kejsarinnan, accentuerar det sinne- lag, som Golovin försäkrat härska hos henne och det ryska riket. På kupolens gesims står kvinnliga genier, bland dem Rättvisan med svärd och vågskål och Ståndaktigheten med kolonn på axeln; över kupolen reser sig en lanternin med ryska riksvapnet. I nischerna på ömse sidor om tempelöppningen är inställda ännu ett par genier,

Fig. 1. Den ryska kröningsfesten för kejsarinnan Anna Ivanowna i Bååtska palatset i Stockholm 25—27 februari 1731. Entrésidan mot Blasieholmstorg. Kopparstick av Carl Reinhold Gråberg. Rosenhanska samlingen, VHAA.

Fig. 2 (nedan). Inbjudna och befolkning samlas till ryska festen på Blasieholmstorg. Detalj ur fig. 1.

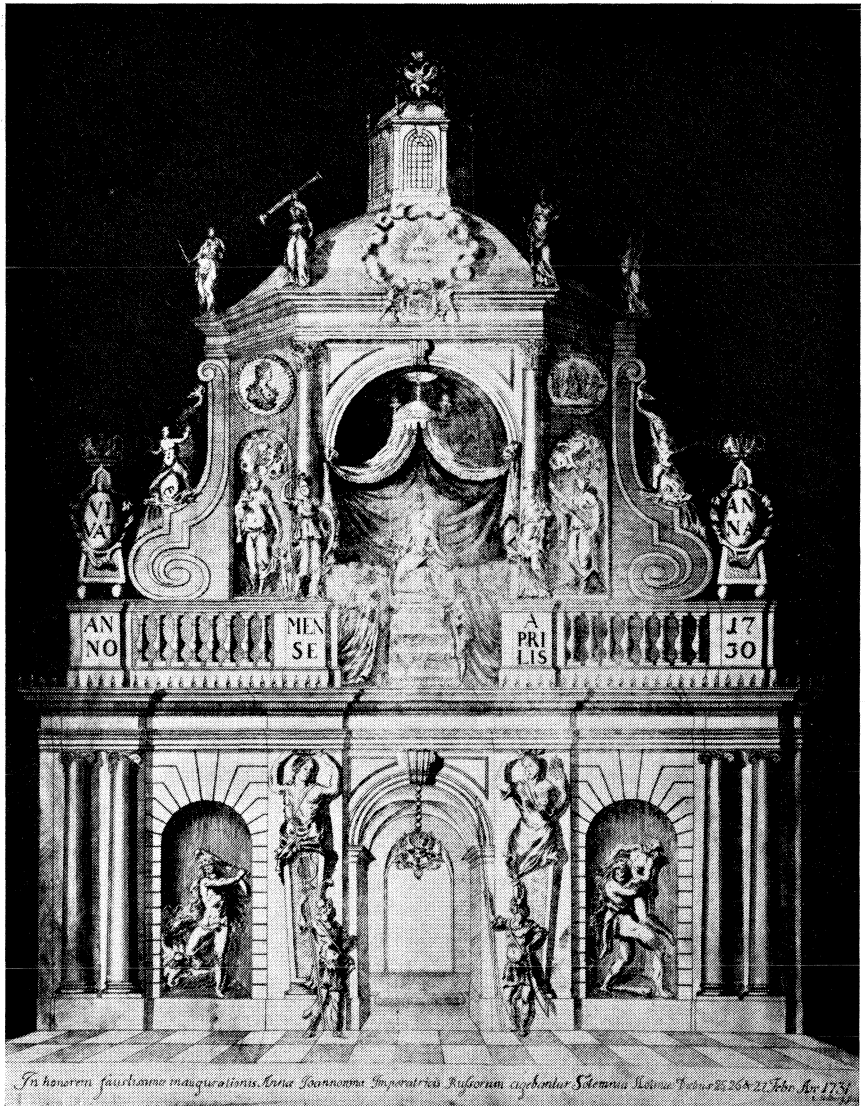

Fig. 3. Det allegoriska äretemplet över kejsarinnan Anna, rest på Bååtska palatsets förgård. Kopparstick av C. R. Gråberg. Rosenhanska saml. VHAA.

en kvinna med två barn intill sig och en kvinna med fascies, betecknande respektive Barmhärtigheten och Enigheten. På de barocka sidovoluterna rider på delfiner en putto med lagerkrans och en med palmkvist. Balustraden kring templet har skyltar med kröningens datum »Anno Mense Aprilis 1730» och balustradhörnen bär pyramider med bekransade skyltar: »Vivat Anna.»

Undervåningen har jonisk ordning med kopplade kolonner åt sidorna, karyatider kring entrén. I murens nischer är framställda i skulptur eller troligare i målade skulpturimitationer två av Herkules stordåd: dråpet av hydran och bekämpandet av Anteus. Herkules representerar det heroiska sinnelaget. Här ger han väl snarare påminnelse om Rysslands makt än om kejsarinnans dygder.

På platsen bakom palatset kulminerar hyllningen (fig. 4). På ett fyrkantigt postament reser sig mot natthimlen en pyramid, helt överklädd med lampetter. Den står som en ofantlig ljuskägla. Postamentet uppbär kejsarinnans bekrönta, elegant formade namnchiffer. varunder en tavla utropar: »Anna Imperatrix Russorum Coronata Moscuae Anno DCCXXX Die XXVIII Mensis Aprilis.» Vid sidorna är anbragta tavlor i illumination; på tavlan till höger sitter en gudinna på en molnvagn, dragen av två gripar — »*Russia triumphans*». På postamentets hörn är placerade flodgudar, tolkade med variation och utsökthet. Text upplyser att de tre synliga framställer »Niper» (Dnepr), »Neva» och »Wolga». Deras attribut växlar, treudd, tunna, vattenkrus, spade, och torde beteckna olika huvudnäringar i flodområdena. Från Nevas krus faller ett flöde av vin, som folket nedanför uppsamlar i bägare; även kring andra fontäner samlas folket för att dricka (fig. 5). Kopparsticket lägger an på att visa yttringar av glädje och tacksamhet hos folkmassan. Man dansar, skålar och betraktar med beundran ljuspyramiden. I bakgrunden är uppställt ett batteri; kanonsaluterna bildar tjocka moln, och från dessa utgår vertikala ljuspelare, — ett stiliserat fyrverkeri, som omöjligen kan på detta sätt ha utspelats i verkligheten.

Vilka konstnärer som engagerats för dessa märkliga anordningar känner vi inte. Naturligtvis kan man tänka sig att ritningarna är gjorda i Ryssland. Domenico Trezzini var ännu verksam, och hans barockvoluter på Peter Paulskyrkan i Petersburg liknar festportaltens. Bartolomei Rastelli var hovanställd 1730 och hade en allmänt tysk-österrikisk barockorientering. Hans interiörritning till tronsalen

Fig. 4. Ljuspyramiden med de ryska flodgudarna, rest på Bååtska palatsets trädgårdstomt mot sjöen vid ryska festen 1731. I bakgrunden batterier, avskjutande salut, samt fyrverkeri. Kopparstick av C. R. Gråberg. Rosenhanska saml. VHAA.

Fig. 5. Folkliv vid ljuspyramiden med »Russia triumphans», framställd i illumination. Detalj ur fig. 4.

i det tredje Vinterpalatset från 1730-talets slut har vag släktskap med festportalen i Stockholm.

Men det finns mer närliggande anförvanter till åtskilliga av de former, som brukats. På sina ritningar till Stockholms slotts syd-fasad anbragte Nicodemus Tessin i bottenvåningens nischer skulpturgrupper av Herkules stordåd, till västfasaden tecknade han in karyatider, draperade kvinnogestalter på nedåt avsmalnande postament. Den ryska festportalen har överensstämmelser med dessa och andra tessinska arrangemang. Man måste räkna med att Golovin använt svenska krafter för ritningar och utförande, så som han gjorde för kopparsticken. Detta antagande blir än mer sannolikt, därför att han stod i gott förhållande till Carl Gustaf Tessin.

Tessin hade, liksom sin fader, varit en av det holsteinska partiets ivrigaste anhängare. Efter partiets katastrof 1727 hade han blivit utnämnd till överintendent 1728. Han reste mycket snart efter utnämningen utrikes. Walfrid Holst antar att ett av skälen för resan var att han önskade hämta sig efter det politiska nederlaget. Han kom åter till Sverige våren 1730; Golovin hyste fortfarande stort förtroende till honom. I en depesch från 28 januari 1731, just vid den tid då den ryska festen förbereddes, nämner han Tessin som en av Rysslands vänner och uttrycker förhoppning att genom honom Sverige måtte vända sina blickar österut. Det är troligt, att Tessin haft hövligheten att anvisa Golovin konstnärshjälp till sin fest.

Det är en konstnär som omedelbart anmäler sig för tanken, Carl Hårleman. Han hade vid årsskiftet 1728 kommit hem efter en sju-årig utlandsvistelse och blev hovintendent och ledare av arbetet vid kungliga slottet under C. G. Tessin våren samma år. Hans uppfattning av profanarkitekturen var modernt fransk. Men i Rom studerade han framför allt barockens kyrkoarkitektur, i Wien de senbarocka mästarna Fischer von Erlach och Hildebrandt.

Han blev efter hemkomsten livligt engagerad i kungliga festiviteter. Det första arbete i denna genre han gjorde för svensk räkning var dekorationerna vid Fredrik I:s intåg den 13 november 1731. Johan Georg Rüdling har beskrivit de äreportar och pyramider, som uppfördes i Stockholm vid detta tillfälle. Den främsta triumfen beredd kungen på Stockholms borggård. Äreporten var försedd med stora målade allegoriska gestalter. Stark verkan gjorde ljusarrangemangen: »Öfwer på Hwalfwet hängde några hundrade, små brinnande Lampor och midt uti en stor Chrystal Ljus-Crona med många brinnande Wax-Ljus . . .»

Det finns veterligen ingen bild bevarad av denna Hårlemanska triumfport, vilken uppfördes samma år, men något efter den ryska festens. Det som talar för Hårlemans auktorskap till även denna sistnämnda festarkitektur, är, utom redan nämnda omständigheter, den estetiska kvaliteten. Såväl ornamenten, exempelvis namnchiffret och lampetterna till ljuspyramiden, som den karakteristiska teckningen av allegorifigurer och åskådare har släktskap med Hårlemans stil. Han arbetar gärna utan fast kontur, men med ljus och skugga. Det för in i den barocka apparaten ett drag av förfinad tidig rococo.

Hattpartiets äventyrliga politik ledde till brytningen med Ryssland och det olyckliga kriget bröt ut 1741. Betingelserna för freden i Åbo 7 augusti 1743 var att Sverige följde den ryska kejsarinnan Elisabeths önskan: att välja Adolf Fredrik av Holstein-Gottorp till tronföljare. Ryssland ansåg sig ha fått ett än starkare grepp om Sverige genom detta val midsommaraftonen 1743. I oktober 1743 flyttade tronföljaren över till Sverige.

Det vittnar om stor förslagenhet av den franske ambassadören Marquis de Lanmary att nästan omedelbart efter tronföljarens ankomst ordna en stor välkomstfest till hans ära. Lanmary kände väl det labila läget i rådet hösten 1743. Han ansåg att de ryssvänliga mössorna troligen hade övervikt. Ryssland hade emellertid ännu inte fått någon ambassadör i Stockholm. Genom att själv ta initiativet till en offentlig hyllning av Adolf Fredrik ville Lanmary vända Rysslands framgång i tronföljarvalet till Frankrikes favör.

Högtidligheten anordnades i ambassadhuset, det palats på Drottninggatan, som en gång byggdes för riksrådet Fabian Wrede och som är presenterat i sin enkla mäktighet i *Suecia antiqua*. Vid festen närvarar såväl kung Fredrik som Adolf Fredrik, samt därjämte en stor församling av höga svenska och utländska dignitärer. Men Lanmary nöjde sig inte med att låta festen utspelas inom ambassadens murar. Han lät bygga tvärs över Drottninggatan ett fredstempel, där allegorier och inskrifter ostentativt framhävde att Adolf Fredrik var en fredsfurste på grund av att han förenade Frankrike och Sverige i en intim vänskap.

En rapport om festligheterna infördes 14—15 november i »Stockholm. Gazette», den på franska tryckta tidningen, som huvudsakligen meddelade viktiga politiska händelser i Europa. Rapporten ger en god överblick över festprogrammets förlopp och den samverkan mellan konst, musik, vinutskänkning och saluter, som stimulerade sinnena och gjorde den stockholmska befolkningen delaktig i Frankrikes budskap:

Mr. le Marquis de Lanmarie, Ambassadeur de Sa Majesté Très-Chrétienne, donna hier au soir un grand Festin, auquel se trouva le Roi et Son Altesse Royale; Leurs Excellences les Senateurs; les Ministres Etrangers, et un grand nombre de Personnes de distinction. Son Excellence Mr. L'Ambassadeur avoit fait construire une Architecture representant le Temple de la Paix, qui contenoit toute la rue. Dans cette Architecture on voyoit plusieurs devises d'une très-belle Peinture, le tout illu-

miné aussi bien que l'Hotel de Son Excellence et les Maisons, qui étoient vis-avis, ce qui fernoit un coup d'oeil des plus magnifiques. A l'arrivé du Roi et de S. A. R. on commença au haut de cette Architecture une forte Musique de Timbales et de Trompette, qui dura jusqu'après minuit. On donna des Salves des Canons que Son Excellence avoit fait placer dans son Jardin; ce que l'on fit de meme au départ de Sa Majesté et du Prince-Royal. Les Santés furent bus au bruit de cette Artillerie, et après le souper, qui fut de plus superbes, il y eut Bal, qui dura jusqu'à 3 heures de matin, et pendant tout ce temps-là on servit toutes de rafraichissemens des plus exquis, et on vit couler deux fontaines de vin, l'un rouge et l'autre blanc.

Vi känner tempelarkitekturen genom en avritning, som är gjord av Olof von Dalin, eller rättare sagt genom en kopia av dennes teckning (fig. 6). Dalin var ingen oskicklig tecknare. Men av skäl, som han själv angett, blev denna skiss ofullkomlig, och naturligtvis har den inte vunnit på att kopieras. Det är den ivrige samlaren Daniel Tilas, som avtecknat originalet, och han meddelar på latin att han gjort det med största ackuratess.

Scenen framställer i frontalperspektiv »den illuminerade äreporten, byggd över Drottninggatan»; tydligen avstänger den helt denna gata. Från arkitekturen flödar två strålar, »Win som rann neder ibland Folcket». Troligen är det en felsyn av Dalin: det vita och röda vinet sprutade säkerligen ur de två fontäner med egendomligt tecknade delfiner som är uppställda framför äreporten jämte fyra pyramiddekorationer. Folkmassan trängs på gatan. Ambassadhuset, vars ingång bevakas av två drabanter, är fyllt av förnäma åskådare, liksom också huset på motsatta sidan.

Fredstemplet har en skäligen enkel arkitektur. Det är format med mittnisch, över vilken svävar två putti med Adolf Fredriks monogram. Attikan, på vars tak trumpetorkestern spelade under natten, är prydd med två änglar, bärande vapensköldar, den ena med tre liljor, den andra med tre kronor. Centralfiguren i nischen är illa tecknad. Man kan inte uppfatta den som en bild av Adolf Fredrik, men väl som hans genie. Även den håller i sin famn tre liljor och tre kronor. Tre inskriptionstavlor på latin uttalar figurens innebörd. Underst står »Pax potior triumpho» — »Fred förmer än triumf», ett påpekande av att Sverige under Adolf Fredrik skall avstå från att söka krigets tvivelaktiga triumfer. Till vänster står »Nova firma amicitia» — Adolf Fredrik skall förena Sverige och Frankrike i en »ny, pålitlig vänskap». Inskriften till höger, »Virtu(s)

*Illumination vid Fransiska Ambassadören Marquis de Lanmaris Bal, Hans Kongl. Höghet
Prinz Adolph Fredrich tillämnad, i Wrediska huset på Drottninggatan d. 13. nov. 1743.*

*N: 1. Ambassadörernas (se Wrediska) Ball, i Wrediska huset. N: 2. Den illuminerade äroportens bygg för Drottninggatan. N: 3. Min som rans såder bländ
Island.*

Olof von Dalins verser.

Orsaken hwarjäre denna Öttring ej är fullkomligare än den är.

*En Hurwagn som gick förder,
Efter tygen månars bråk,
Fulken af kung Örrs Bonier
Hör ut Lärjunn til Peruk,
Awdra skäpar framjör ljfte
Ur den bläa Lådens hall
Bak på ätt få tappert mäfte
I en Sancho Panchas kall.*

*I t. sådant Stäcke jag tänkte
Se den stora härlighet
Som på Drottning gatan blänkta,
Wid den Bal som hwar man wet
Men Casanollen börja skräla
Och ut Egripagen le
Jag som sukt ej kunde wala
Tich den präkten meg ej se.*

Le original autogravé par un accuratisimo delineatum anno 20.

Fig. 6. Fredstempel, uppbyggt av franska ambassaden på Drottninggatan i Stockholm den 13 november 1743 till ära för den nyvalde tronföljaren Adolf Fredrik. T. v. ambassadhotellet, det Wredeska palatset. Kopia av Daniel Tilas efter teckning och diktmanuskript av Olof von Dalin. Tilassamlingen, KB.

tibi d(at) coronam», understryker att Adolf Fredrik genom sin dygd blivit tronföljare.

Vilken konstnär som haft hand om dekorationen har knappast något intresse, då så torftigt material står oss till buds att bedöma den. Man kan dock förmoda att det var stadsarkitekten Johan Eberhard Carlberg. Denne utlägger vidlyftigt i sin skrift om stadsarkitektkontoret från år 1740, att detta åtog sig arbetet med triumfbågar och illuminationer.

Däremot skulle man gärna önska veta, vilket intryck denna franska hyllning till den av Ryssland utsedde eller påtvingade tronföljaren gjorde på opinionen. Olof von Dalin lämnar kanske ett besked därom. Han lät nämligen sin teckning åtföljas av en dikt. Den trycktes efter författarens död år 1767 i hans Vitterhetsarbeten, utgivna av hans halvbror J. C. Bökman. Den bär där titeln: »Berättelse ex tempore: Om Illuminationen hos Franzyske Ambassadeuren Marquis de Lanmerie Den 13 November 1743.» Versen finns också avskriven av Daniel Tilas men med annan titel: »Orsaken hvarföre denna Ritning ej är fullkomligare än hon är.» Denna titel har måst borttagas i trycket, då där inte finns någon avbildning. Dikten är i stort sett likalydande i de båda versionerna; den avtryckes här i Tilas' version, som torde vara den ursprungliga.

I en Hyrwagn som gick sönder,
 efter tusend Månars bruk
 Kusken af Kung Orres Bönder
 Med et Fårskinn til Peruk,
 Hvita Hästar framför lyste
 Ur den bleka Dödens Stall,
 Bak på Lux så tappert myste
 I en Sancho Panchas kall.

I et sådant Skick jag tänckte
 Se den stora härlighet
 Som på Drottning Gatan blänckte,
 Wid den Bal som hwar man wet
 Men Canaillen börja Skråla
 Och åt Eqvipagen Le
 Jag som slikt ej kunde tåla
 Fick den prakten mer ej se.

Fig. 7. Den piperska »hyrvagnen» i dåligt väglag i september 1743. Illustration efter teckning av Olof von Dalin, publicerad i »Witterhetsarbeten i bunden och obunden skrift-art» 1767.

Det förefaller vara bara ett pittoreskt intermezzo. Dalin har kommit resande i vagn till festplatsen. Vi vet hur vagnen såg ut. Den tillhörde Carl Fredrik Piper på Ångsö och Dalin har ritat av den i september 1743, då han under en resa i den råkade ut för dåligt väglag (fig. 7). När han nu kommer farande i samma vagn på Drottninggatan, väcker den uppseende genom sin skraltighet. Kusken är en bonde med fårskinnspäruka, och bakpå sitter som betjänt en underlig figur, kallad Lux. Det är en förkortning av namnet på den dvärg, som fanns i Pipers hus, och som på skämt kallades Luxemburg; han ansågs nämligen likna hertigen av Luxembourg, den franske marskalken. Då människorna fick syn på detta ekipage, kunde de inte hålla tillbaka sin munterhet. Dalin blev störd och skissen blev ofullbordad.

Kan man låta nöja sig med denna harmlösa tolkning? När man känner hur Dalin brukar dvärgen Luxenburg i sin satir avläser man en annan innebörd i tillfällighetsversen.

Han författade år 1741 »Anders Luxenburgs Lefwernes Beskrifning». Han berättar där att Karl XII i Lund år 1717 — dvärgen skulle då varit omkring 20 år gammal — lät sätta honom »på en stor Pukare-Häst och pryda honom med en stor pamp. Huru han då liknade de i Sagorna bekanta Wäpnare och Swentjänare, som följt de dråpelige Don Quichotter at frälsa olyckelige Prinsessor, är lätt att döma».

Han framställs alltid av Dalin som en puttefnask, vilken med magnifika later och löjeväckande ambitioner speglar de stora herrarnas dårskap. Han skrider fram »lik en Borgmästare i en rik köpmans Likprocess eller som en Rector Magnificus, hwilken anförer alla Akademiska Faculteter». Ofta sätts han in i storpolitiska sammanhang. Han har »för sina Bedrifters skul haft den äran, at wara i samma tilstånd» som tronpretendenterna till Polens tron, en Conti, en Lubomirski och »flere Kongl. Candidater, hwilka gått miste om en krona». Vid underrättelsen om att Karl VI undertecknat freden i Belgrad 1739 mellan Österrike och Turkiet skrev Dalin den 14/25 september 1739: »Om kejsaren blifwit twungen til en ömkelig Fred eller intet, det är en sak, som kanske lille Luxenburg redan vet säga». I dikten om den ryska festen innehar dvärgen Luxenburg sin huvudroll som medlöpare till de politiska donquijoterna.

Dalin uttalade sig med aktning om den ryska kejsarinnan, som framtingat valet av Adolf Fredrik. Hon hade enligt hans mening tagit parti för Sverige. Han hyste förtroende för Adolf Fredrik och skulle gärna se en hyllning till hans ära. Men att det just var den franske ambassadören, som föranstaltat den, kan han ha betraktat som en utmaning. Till denna ambassadfest kom de ryssfientliga, de gamla äventyrarna, som utsatt Sverige för den yttersta fara.

I slutet av Sagan om hästen hade Dalin skildrat frihetstidens Sverige i bilden av en karriol, förspänd med Grälle. Han uttrycker sin oro för att åkdonet skulle förolyckas på grund av kitsliga kuskar, som kivas om tömmarna. Anton Blanck har visat hur hans svårtydda allusioner innehåller utfall mot Sveriges förbund med Frankrike och mot det ryska krigets tillskyndare.

Nu använde Dalin en annan bild, hyrvagnen. Den hade gått sön-

der efter tusen månaders bruk av svenska chauvinister. Men den rullar vidare, förspänd av prålande vita hästar »ur den bleka Dödens stall», spökhästar efter krigets förödelse. På baksätet myser tappert den parodiske lakejen till de dråpliga donquijoterna, »i Sancho Panzas kall». Det är inte första gången Dalin brukar Don Quijote och Sancho Panza som figurer i det politiska spelet i Sverige. Han gjorde det redan i Argus.

På kuskbocken sitter bonden från kung Orres tid, en skämtsamt nedsättande beteckning. Dalin var vid denna tid särskilt förbittrad på bönderna, som i det längsta treds-kats inför valet av Adolf Fredrik, och han var oerhört uppbragt över Dalallmogens uppror: »Fyra tusen mörka gastar, — — Sådan är den puissencen, som vill ge vårt Rike lag.»

Det svenska folket log försmädligt åt detta ekipage. Det ingav inget förtroende, det var urmodigt. Med ett elegant avhopp slutar Dalin dikten. Han påstod sig inte kunna tåla det leende som ekipaget framkallade. Han vände den franska hyllningen ryggen, och tyckte det var lika så gott att han inte fick ritningen av den färdig.

*

År 1748 blev greve Nikita Panin rysk minister i Stockholm. I början av sin svenska bana måste han framföra de kränkande anspråken, som Ryssland framställde genom Bestushev. Hans uppgift var att se till att frihetstidens statsskick bevarades och att genom understöd till mösspartiet bringa Sverige under ökat ryskt beroende. Men han hade namn om sig att gå hovsammt fram i sina diplomatiska aktioner.

Under slutet av år 1754 hade konflikten mellan Adolf Fredrik och rådet skärpts och man räknade med händelser under det kommande årets riksdag, som skulle omvälva den svenska författningen.

Storfurstinna Katarina, sedermera Katarina II, Adolf Fredriks systerdotter, födde den 1 oktober 1754 sonen Paul, sedermera Paul I. Tidningen »Stockholm. Gazette» gör gällande, att denna händelse tillmättes stor vikt i Ryssland och att kejsarinnan Elisabeth engagerade sig djupt i den. Ett brev från Petersburg från den 8 februari 1755 omtalade, att »la tendresse de l'Imperatrice pour le Grand-Prince Paul Petrowitz est si grande que S. M. I. ne laisse

passer presque aucun jour sans l'aller visiter dans son appartement». Det upplyses också om de stora summor som kejsarinnan nedlade för att fira tilldragelsen i de ryska ambassaderna i Europa. »On estime à plus de 220 mille roubles des rémises faites dans les pays étrangers pour les dépenses des fetes, que les ministres de cette cour ont eu ordre d'y donner à l'occasion de la naissance de ce prince.»

Naturligtvis var det särskilt angeläget att utnyttja födelsefesten diplomatiskt i Sverige genom att betona de intima familjebanden mellan de furstliga husen. Den borde inte bli en sluten hovfest, utan utveckla sig till en folkfest, som vid en ytterst läglig tidpunkt påverkade den allmänna opinionen och stödde ryssvännernas sak. Så fattade också Panin sin uppgift, när han förberedde festen och lät den gå av stapeln den 27 och 28 februari.

Den ryska ambassaden hade nu av Olof Törnflychts arvingar förhyrt det s. k. Ebba Brahes palats vid Götgatan på Söder. Gjørwell meddelade i första årgången av Den swänska Mercurius, i septemberhäftet 1755, några fakta om »en prägtig Festin och Bal», som ordnades i detta palats den 27 februari 1755 »til glädjebetygelse» över den ryske storfurstens födelse. »Sjelwa Huset och dess Borggård war ej allenast uplyst, utan och nedanföre på Södermalms Torg et äretempel uprättat, hwarest win ran och en stekt ox med smärre stekar, raspebröd och näsdukar, gafs gemene man til bästa. Äretemplet var wäl uplyst och med Ryska påskrifter utzirat.» Ännu mer än år 1731 spred den ryska ambassaden denna gång ut glädjen över den stockholmska befolkningen, då den reste en festarkitektur på en offentlig plats, tillgänglig för en var.

Den ryske ministern hade vänt sig till en konstnär vid det svenska hovet, Jean Eric Rehn. Rehn hade två år tidigare blivit dessinator i överintendentsämbetet och var nu livligt verksam i de kungliga företagen, särskilt i Stockholms slotts inredning. Han har på sin komposition för den ryska festen nedskrivit: »Gifwit år 1755 på Södermalms Torg utaf Envoyen Panin öfwer Stor Förstens Födelse uti Ruslands Samansat utaf Rehn» (fig. 8).

Då konstnären inte skriver att han inventerat, utan endast sammansatt dekorationen, kan han anspråkslöst mena, att han sammansatt delarna i dekorationen genom kopiering från olika håll. Man bör påminna sig att Rehn hade långvariga studier i Frankrike bak-

om sig, men ännu inte besökt Italien. Men han kan därjämte avse, att han följt Panins order om vad som borde framställas. Ett studium av teckningen visar att bådadera är fallet.

Templet är format som en belvedere. Trappor från fyra håll leder upp till en platå, med höga figurlösa fontäner; på platån är rest en genomsiktig byggnad av portaltyp; i dess valv hänger en stor lampa för kvällseklärering, men ingen bildskulptur är där rest. Besökaren har där ingenting att beskåda, han skall skåda ut över omgivningen. Arrangemanget är vanligt i europeiskt 1600- och 1700-tal i trädgårds-sammanhang. Den som kanske mest fantasifullt har varierat typen, ofta i samband med ett »maison de plaisir», är Fischer von Erlach i sitt kopparsticksverk »Entwurf einer Historischen Architektur»; det utkom i många upplagor alltifrån 1713. Han ställer ofta magnifika trädgårdsvaser i förgrunden och tecknar belvederen med sin genomblick som en effektiv fondkuliss. Det finns anledning att nämna detta kopparsticksverk, inte därför att Rehn behöver ha använt det, men därför att han går tillväga på samma sätt som Fischer von Erlach. Han sammansätter sin arkitektur från många håll och från olika tider.

Templet med sina bandade kopplade kolonner, sitt stränga entablement och sin balustradtyp är en imitation av en berömd fransk byggnad, som hade mer än hundra år på nacken, Salomon de Brosses entrépaviljong i Palais de Luxembourg i Paris, byggt för Maria av Medici 1615—24. Det är det kvadratiske mittpartiet i andra våningen som är kopierat (fig. 9).

Det figurala inslaget inskränker sig till två skulpterade flodgudar, som sitter på rustika klippblock; med ena handen höjer de en stor spade, med den andra vilar de på ett krus, ur vilket vattnet flödar. Det är samma motiv som på den ryska festen 1731 och bör beteckna välståndet och makten hos landet med de stora floderna och de väldiga jordområdena.

Flodgudarna på klipporna dominerar anläggningen. Det behöver knappast sägas att de är hämtade från Lorenzo Berninis fontän på Piazza Navona i Rom. Rehn hade ännu inte varit i Rom, men kopparsticken över denna plats fanns lätt tillgängliga. Men Berninis fyra världsfloder brukar inte vattenkrus; vattnet strömmar direkt ur klipporna. Rehns motiv är lugnare, hans flodgudar tamare.

Flodgudarna avtecknar sig mot grotliknande droppstensnischer

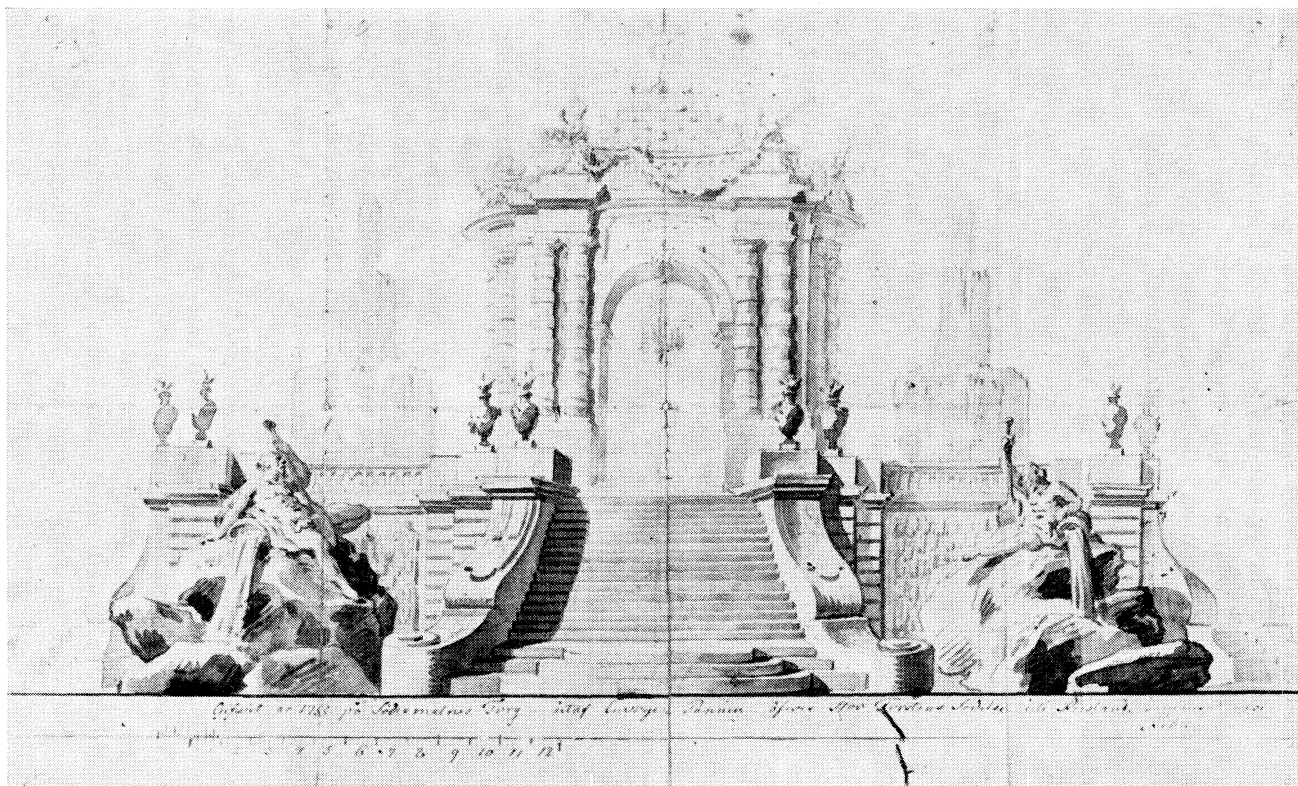

Fig. 8. Äretempel, rest på Södermalmstorg i Stockholm i februari 1755 till glädjebetygelse över storfurstens Pauls (I) födelse. Laverad förslagsritning av Jean Eric Rehn. Grevinnan Hedvig Piper, Bellinga.

Fig. 9. Förebild till Rehns äretempel; parti av entrépaviljongen till Luxembourgpalatset i Paris av Salomon de Brosse, 1615—21.

Fig. 10. Förebild till Rehns äretempel: förslag till trädgårdsgrotta av J. A. Meissonnier. Detalj (efter W. H. Wards, *The Arch. of the Ren. in France*).

och de flankerar en parant svängd trappa, som är infattad av sväl-
lande ramper eller bröstningar. Dessa konvexa och konkava kur-
vor sätter in i 1600-talsstilen ett drag av barock-rococo. Rehn har
hämtat uppslaget från den djärvaste av rococons stilbildare, turi-
naren Juste Aurèle Meissonnier, som blev hovanställd hos Ludvig
XV. I hans kopparstuckna trädgårdsgrottor spelar dylika ramper en
dominerande roll (fig. 10). Men han låter hela sin arkitektur bli
till ett ormande bisarreri. Det är betecknande för Rehns moderata
natur, att han avstår från denna utmanande stil som helhet, men
brukar den till pikant smaksättning. Rehn blir självständig genom
att vara mångsidigt eklektisk och genom att vara måttfull.

Dekorationens bildspråk är fredligt och opolitiskt. De ryska in-
skrifter, som Gjørwell omtalar, har det inte varit Rehns sak att
anbringa. Det enda som eljest upplyser att monumentet är ryskt, ger
Katarinas namnchiffer, som kröner paviljongen, och de ryska örnar,
som håller girlanger därunder. Men örnarna är små och diskreta.
De utmanar inte.

År 1760 efterträddes Panin av greve Ivan Osterman som rysk
minister i Stockholm. Han kom i den intimaste förbindelse med
mösspartiet och understödde med rikliga penningmedel dess ryss-
vänliga politik. Då Ryssland i mars 1765 ingått förbund med Dan-
mark, var det en triumf för dess Sverigepolitik att den svenske kron-
prinsen äktade en dansk prinsessa. Vid kronprins Gustavs och Sophia
Magdalenas bilägen den 4 nov. 1766 uttryckte Osterman sitt lands
tillfredsställelse genom att låta rikt illuminera det ryska ambassad-
huset, vilket nu var Rosenhaneska palatset på Riddarholmen, samma
hus, som i vår tid innehas av K. Statskontoret. Liksom sin före-
trädare, greve Panin, nu rysk utrikesminister, lät han Jean Eric
Rehn utföra denna dekoration. Dessa ryska vänskapsmanifestationer
skedde under gynnsamma omständigheter; mössorna hade på 1765
—66 års riksdag åter kommit till makten.

*

I april 1766 framlade den franske utrikesministern, hertig de
Choiseul, för Frankrikes ambassadör i Stockholm, baron de Bre-
teuil, sin nya politik rörande Sverige. Kungamakten skulle återfå

sin ställning genom en revolution under Lovisa Ulrikas ledning. Ludvig XV:s hemliga kabinet i Frankrike, *Le Secret du Roi*, intog en försiktigare inställning och var misstänksamt såväl mot Lovisa Ulrikas tillförlitlighet som Adolf Fredriks kapacitet. Breteuil ansåg situationen i Sverige ogynnsam för en statskupp och gav rådet att avvakta kronprinsens tronsbestigning. Breteuil hemkallades i slutet av april 1767 från sin plats i Stockholm. Choiseul fick denna gång resignera.

Greve de St Priest blev Breteuils efterträdare, men kom aldrig att tillträda platsen. Efter denne utnämndes greve de Modène, som efter åtskilliga förvecklingar anlände till Stockholm i november 1768.

Under den tid, som Frankrike var utan ambassadör i Stockholm, från maj 1767 till november 1768, var legationssekreteraren Abbé Duprat beskickningens chef. Han var en initierad diplomat. Ända sedan 1762 stod han i förbindelse med *Le Secret du Roi*. Under den period, då han ensam ledde beskickningen i Sverige, väcktes hos Choiseul en ny optimism att kunna genomföra den planerade statskuppen. Om han tidigare hade tänkt Lovisa Ulrika som ledare av denna, lutade han numer åt uppfattningen att kronprinsen borde stå i spetsen för omvälvningen. Den plan där detta framlades, var skriven 12 mars 1767, och under våren och sommaren 1768 förnyades instruktionen. Avsikten var att revolutionen skulle äga rum på hösten 1768.

Duprat fick i Sverige god kontakt med den inflytelserike Carl Fredrik Scheffer. Denne stod i intim förbindelse med Ludvig XV:s hemliga kabinet. Trots sin balanserade hållning lät han sig entusiasmeras av tanken på en revolt.

Det finns bevarat ett hittills obeaktat konstnärligt dokument som visar hur förhoppningsfull man var. Man föregrep händelsernas tänkta gång genom att redan år 1767 låta utarbeta förslag till ett storslaget monument över den återupprättelse av kungamakten, som inte blev av. Det utfördes i Frankrike, men på order från Stockholm. Den franske konstnär, som fick uppdraget, hade svenska förbindelser, Louis Gustave Taraval.

Han var väl känd av en ledande svensk politiker, som hade de mest intima förbindelser med Frankrike, Ulric Scheffer. Taraval uppvaktade Scheffer under dennes ambassadörstid i Paris med ett fantasifullt projekt till ett konsternas hus i Stockholm. Denna affär

ligger genom sitt syfte något vid sidan av vårt egentliga ämne. Men då det ger den bästa tänkbara upplysning om Taravals svenska orientering, hans avancerade konstnärsskap och hans ställning i tiden, presenterar vi det med viss utförlighet i samband med data om hans ungdomsstudier.

Taraval var född i Stockholm år 1738 eller 1739 som son till historiemålaren Guillaume Taraval, den svenska ritareakademiens förste lärare. År 1754 flyttade han till Paris och blev elev av Etienne Louis Boullée (1728—1799). Denne hans lärare hör till de tidiga banbrytarna för en antikiserande arkitektur. Men Boullée ville inte imitation. Han ville anpassa de klassiska formerna efter sin samtids behov. Hans första kända verk är från 1766. Han har genomfört dem med en enkelhet, ett sammanhållande av byggnadskuben till en helhet, som förebådar empiren. Arkitekten Ledoux' start sker samtidigt och likartat med Hotel d'Hallwyl i Paris. Boullée, som år 1762 blivit lärare vid den franska arkitekturakademien, fick vittgående inflytande på utvecklingen. Själv övergick han under slutet av sitt liv till utopiska egyptiserande projekt, kolossalkompositioner till gravbyggnader och dödstempel; de når sin verkan genom pyramidformade massor och jättelika öppningar av båg- och triangelform.

Taraval har snabbt tillgodogjort sig den nya klassicismen. En gravyr från år 1760 bär vittne därom (fig. 11). Det är en allegori över arkitekturens väsen. Inom en sträng och mycket stilsäker ram i Louis XVI:s stil står arkitekturens gudinnegestalt med planritning i sin hand; nedanför henne sitter två genier, anslutna till arkitektens verksamhet, den ena med ett skulpterat huvud och palett, den andra med arkitekturritningar. Draperigestalerna är klassicerande; de har inte ett drag kvar av rococo. Den text, som Taraval ingraverat, upp lyser om syftet: »Dedié aux amateurs des arts par Taraval architecte. Enseigne cette partie et à dessiner la Figure, grave aussi les deux Principalement L'architecture.» Han vill säga, att han undervisar i arkitekturens yrke och i tecknandet av figur, samt att han även graverar i bådadera konstgrenarna, dock främst i arkitektur. Han lämnar också sin adress. Så ung han är rekommenderar han sig som lärare. Han har uppenbarligen skäl därtill. Ty det stora arkitekturprojektet för Sverige, som måste vara gjort inte långt därefter, är av en utlärld mästares hand.

Han kallar det »La source des arts» (fig. 13). Det utgör ett förslag i gravyr till en konstakademi för Stockholm. Den gudinnegestalt, som kröner byggnaden (fig. 12), är övertagen från den nyssnämnda allegorien, och låter dessa båda förslag hänga samman i tid. Då Taraval dedicerade bladet i plåten till Ulric Scheffer, kallade han denne ambassadör, vilken titel Scheffer fick år 1761. Den stora gravyren torde vara utförd detta år, i varje fall före september 1764, då Scheffer berövad sin ambassadörtitel lämnade sin befattning i Paris.

Taravals fantasi har fäste i verkligheten. Under 1750-talets slut och 1760-talet var det ständigt tal om nödvändigheten att ge konstakademien bättre lokaler. Taraval har utfört sitt förslag för en bestämd plats i Stockholm. I bakgrunden till vänster syns södra portalen till Kungsträdgården, till höger intecknat i riktigt perspektiv, det höga 1600talspalats, som tillhört fältmarskalken Robert Douglas. Till vänster om detta skymtar ett rikt gavelhus; det är det s. k. Wijnbladiska huset. Konstakademien skulle sålunda få en högst effektiv placering, på en strandutfyllnad mot Norrström, med fasaden riktad mot Slottet. Byggnaden vilar på ett högst soubassement; ur dettas segmentformigt utskjutande mittparti strömmar vatten. Den förhoppningsfulle arkitekten har tydligen velat väcka den igenlagda Näckeström till liv igen och låtit den mellan klippformationer falla i en brusande kaskad ned i Norrström. Kaskaden symboliserar akademien som »konsternas källa».

På detta segmentformade postament är uppbyggd en portik, ett öppet halvcirkelformat rundtempel på toskanska kolonner med altantak. Byggnaden är för övrigt utförd i kubisk stränghet, i en grov rustik. De framryckande sidopartierna får sitt ledande motiv genom infällda kolonner i bottenvåningen och stora segmentnischer med skulptur i andra våningen. Den skulpturala utsmyckningen hålls innanför murens liv; en rektangulär fondrelief dominerar.

Taravals Konstakademi är ett av de första daterade projekten i en stil, som fick stor utbredning i Frankrike och Europa. Det måste vara Boullée, som gett impulsen, ehuru vi inte känner ett så tidigt prov på denna formgivning i Boullées egen produktion. Hade Taravals byggnad blivit förverkligad, hade Sverige varit tidigt ute i den nyantika stadsarkitekturen. Det kom senare ett nytt tillfälle att få ett monumentallhus av Taraval i Stockholm. År 1781 lät Gustav

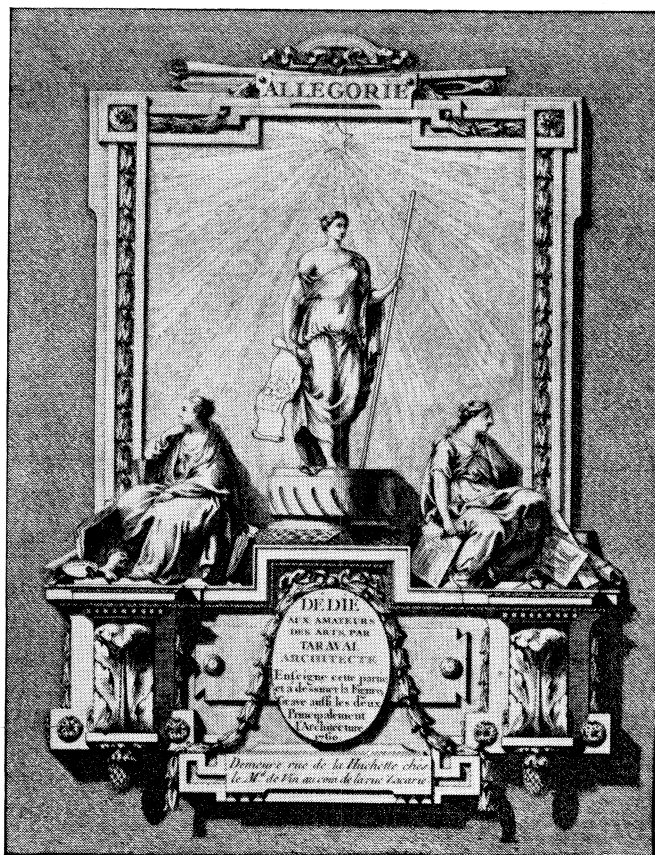

Fig. 11. Allegori över arkitekturen. Gravyr av Louis Gustave Taraval, Paris 1760. NM.

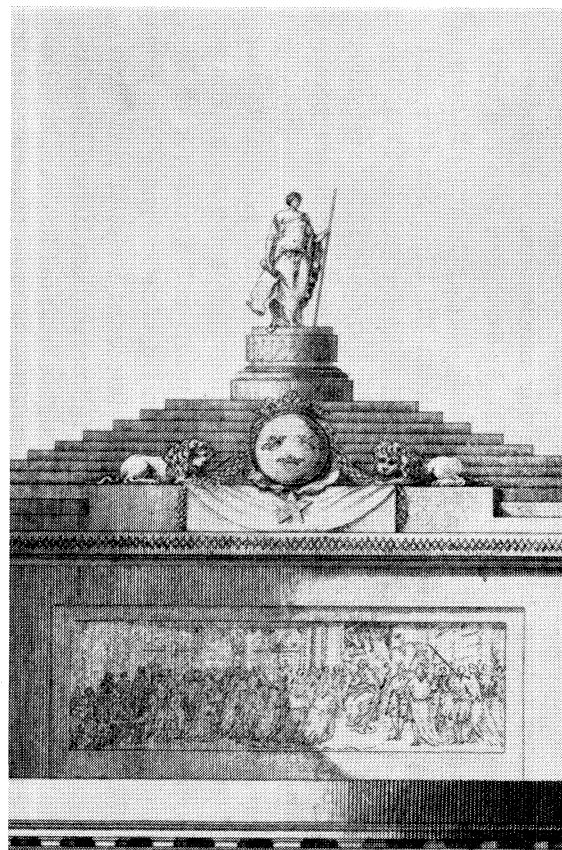

Fig. 12. Krönfigur på L. G. Taravals förslag till konstakademi i Stockholm (Fig. 13), vartill han brukat sin arkitekturalllegori fig. 11.

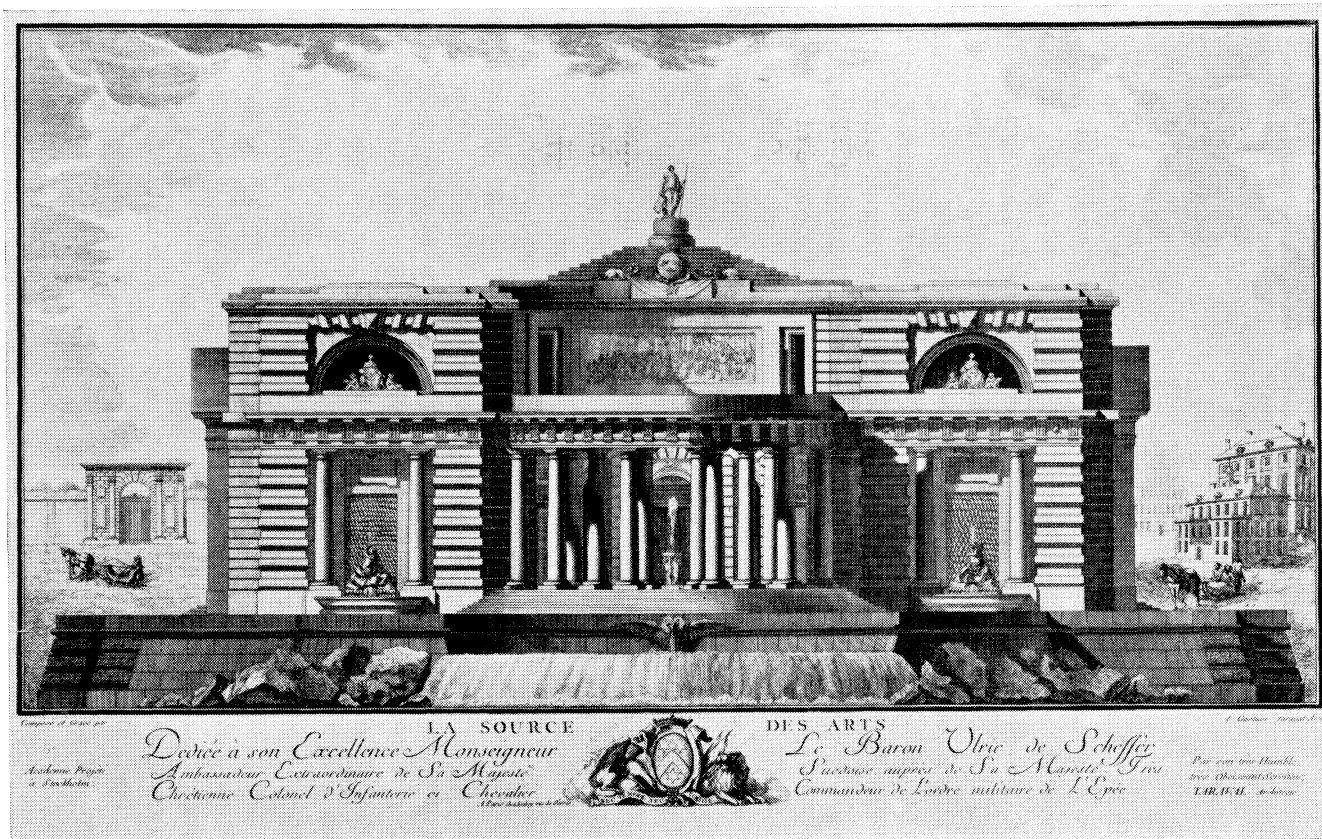

Fig. 13. L. G. Taravals förslag till konstakademi i Stockholm. »La source des arts, composé et gravé par L. Gustave Taraval Arch.» NM.

III honom utarbete ritningar till ett stadshus som fond för Gustav Adolfstorg. Kungens bekantskap med Taravals konst kan ha skett redan år 1767 då han som kronprins deltog i överläggningar om kungarevolten och möjligen därvid även fått sig förelagt Taravals förslag till revolutionsmonument.

Detta planerade monument över Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika som triumfatorer återger i åskådlig form de tankar, som besjälade oppositionen mot den svenska kungamaktens förnedring. Men det har även som konstprodukt sitt intresse, då det vill införa i Sveriges huvudstad ett patetiskt antik-romerskt motiv. Det är framställt i en stor lavering (470×562 mm), som hamnat i New York, i Cooper Union Museum (fig. 14). Troligen finns det bevarat endast i detta exemplar; någon gravyr är inte känd. Det är signerat: »Invé. Taraval fecit» och på ryggsidan har konstnären nedskrivit »Projet de mandé de Suède pour la ville de Stockholm 1767, dessiné et composé par L. G. Taraval, inspecteur des battimens du Roi, L. G. T.».

Taraval säger alltså att förslaget är begärt från Sverige. Men han nämner inte namnet på beställaren, vilket vittnar om hemlighetsfullheten kring denna affär. Att Carl Fredrik Scheffer medverkat är desto mer troligt, då han genom sin bror Ulric, hans förtrogne i alla angelägenheter, måste ha känt till Taravals förtjänster och svenska intressen.

Taraval har format en triumfbåge i kolossal-format. De människofigurer, som han in-tecknat på marken, ger skalan. Monumentet med sin krönande skulpturgrupp skulle vara cirka 26 meter högt. De romerska triumfbågarna, Konstantins och Septimius Severus, har gett mönstret med den höga mittbågen och de lägre sidobågarna. Detta var ingen nyhet i Frankrike, det var en tradition från Ludvig XIV:s tid. Le Bruns triumfbågsförslag till kungens och drottningens entré i Paris år 1660 är ett tidigt exempel. I fast material byggde Claude Perrault från år 1670 Porte St Antoine efter samma grundmönster. Under det nyantika skedet, alltfrån 1760-talet, tas tanken på det stränga romerska triumfbågsmotivet upp ånyo.

Taraval ansluter sig till denna klassicism. Men han inför den toskanska ordningen i stället för den korintiska; han låter mittbågen bryta sig upp genom attikan och därigenom nå väldigare verkan; han stegrar den romerska accenten genom att placera en quadriga

Fig. 14. Förslag till triumfbåge över den svenska kungamakten. Utfört i Paris år 1767 av L. Gustave Taraval efter beställning från Stockholm. Originallavvr i Cooper Museum, New York, som vänligen gett tillåtelse till publiceringen.

på krönet. Dessa grepp pekar framåt. Triumfbågen på Place de l'Étoile i Paris, planlagd framför allt av Chalgrin 1806—10, har den stora genombrytningen och Bosio satte år 1828 ett romerskt frys-
spann som krön på Percier och Fontaines år 1808 fullbordade l'arc de Triomphe du Carrousel i Paris.

Det ikonologiska programmet för det svenska revolutionsmonu-
mentet måste vara uppgjort av beställarna i Stockholm. Här uttalas
med eftertryck, att kungaparet har återtagit sin fulla makt och att

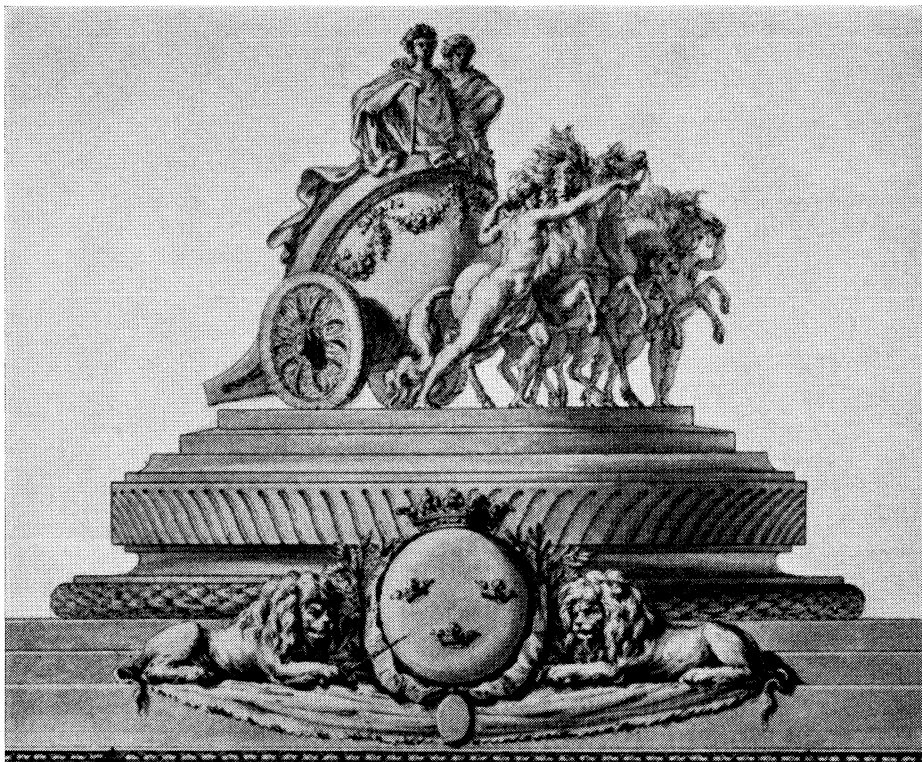

Fig. 15. Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika på romersk triumfvagn.
Krönande grupp på L. G. Taravals triumfbåge fig. 14.

ständerna visserligen alltjämt är bevarade, men underordnade dess ledning. På ett runt postament är uppställd den romerska vagnen med Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika; de stå intill varandra med triumfatorisk hållning (fig. 15). De fyra, ystert stegrande hästar, som drar vagnen, tyglas av två nakna hästtämjare, formade i anslutning till dioskurerna på Montecavallo. På det trappformade podiet är insatt det svenska riksvapnet, omgivet av två lejon; det ena lejonet med svärd i hand pekar på de tre kronorna. Därunder, i den stora bågens mitt, lyser polstjärnan, symboltecknet i den 1748 instiftade orden.

På attikfälten över de små bågarna är placerade fyra draperade kvinnliga figurer i friskulptur. På grund av sina attribut kan de

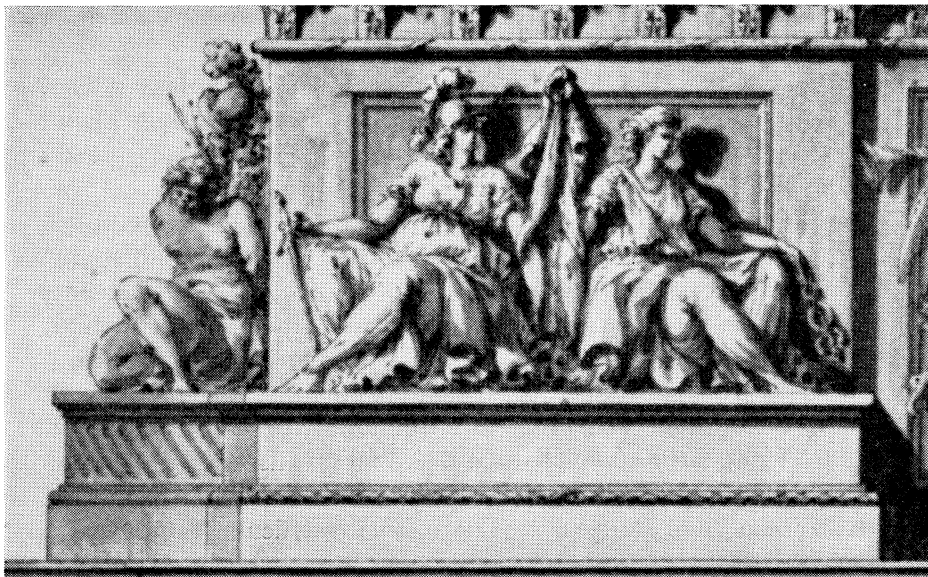

Fig. 16. L. G. Taravals allegorier över adels- och borgarståndet.
Detalj av laveringen fig. 14.

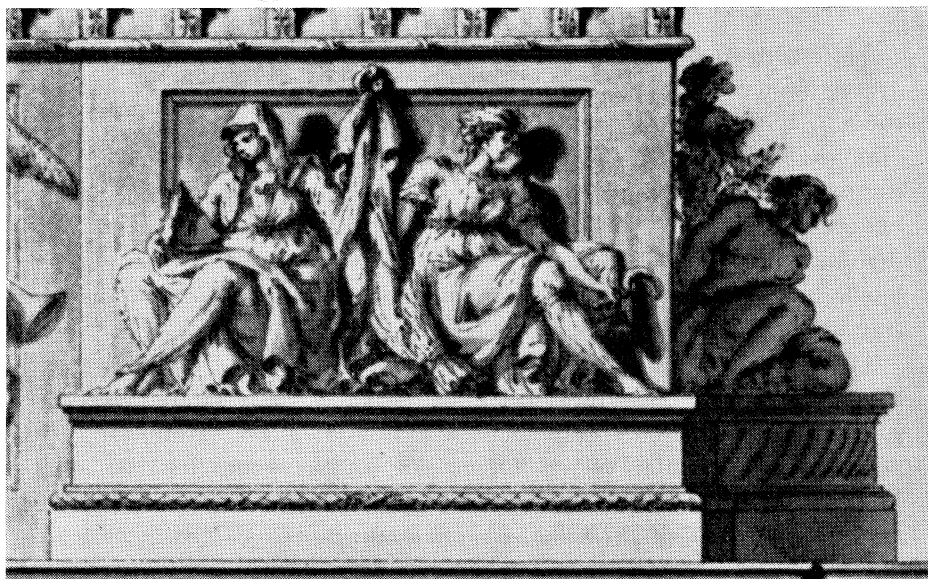

Fig. 17. L. G. Taravals allegorier över prästeståndet och bondeståndet.
Detalj ur laveringen fig. 14.

bestämmas som de fyra stånden. Ena fältet upptas av en kvinna med hjälm och svärd och en kvinna med mercuriusstav, handelns attribut (fig. 16). Det är adelsståndets och borgarståndets genier. I det andra fältet är placerade en kvinna i dok och med bok i hand och en kvinna med sädeskärve och skära (fig. 17). Det är prästeståndets och bondeståndets genier.

Man skimtar även gavelidorna av triumfbågen, där en skulpturgrupp på halvcirkelformat postament är insatt åt vardera sidan (fig. 16, 17). De framställer nakna mansgestalter i bojor. Dessa kan inte som ofta eljest beteckna erövrade länder, utan framställer säkerligen de underkuvade onda makter, som vållat partistrider i Sverige.

Förslaget avser ovillkorligen ett monument i fast material, inte en tillfällig dekoration. Vi känner inte hur långt förberedelserna fortskridit för dess utförande. Men om det skulle realiseras, är det självklart att skulpturerna skulle utförts av Pierre Hubert Larchevêque. Han var den ende skulptör i Sverige, som vid denna tidpunkt var mäktig därtill.

Men han var inte bara en lämplig man att konsultera på grund av sin konstnärliga talang, utan än mer på grund av sin ställning som förbindelseman mellan franska ambassaden och det svenska kungahuset.

Välbekant är att Lovisa Ulrikas schweiziske lektör, Beylon, tjänstgjorde som en hemlig kanal mellan hovet och den franska beskickningen; Larchevêques tjänstgöring i dylika affärer har varit okänd. Han var i motsats till Beylon född fransman och hade enligt Duprat kungafamiljens utomordentliga förtroende. Duprat lade ned en stor energi för att han skulle hedras i sitt franska hemland. Duprats demarcher för adelskap och orden åt den franske skulptören skulle i och för sig ha perifert intresse, men de övertygar om att denne har haft en politisk mission i Sverige.

I ett brev den 1 juli 1768 till Choiseul presenterar abbé Duprat skulptören. Vid denna tidpunkt hade bearbetningen av det svenska kungahuset nått stor framgång och aktionen på en revolution forcerades. Duprat talar till en början om Larchevêques insatser som kunglig skulptör. Hans ännu icke resta statyer över Gustav Vasa och Gustav II Adolf lovordas och därjämte hans osjälviskhet att på egen bekostnad företa de ändringar som blivit nödvändiga på grund

av bronsgjutarens försummelse. »Detta hans uppförande har tillvunnit min landsman alla hederliga medborgares hjärta och har gjort honom förtjänt av nya vittnesbörd om deras majestäters välvilja.» Duprat anför ett bevis på denna välvilja; Larchevêque skulle den 5 mars 1768 ha blivit adlad av Adolf Fredrik. Antagligen har kungen verkligen tänkt på ett sådant förslag, men aldrig låtit realisera det. Enligt Duprat menade Adolf Fredrik emellertid att den svenska utmärkelsen icke var tillfyllest för bildhuggaren. »Denne furste vet, att en god fransman endast kan vara tacksam (sensible) för utmärkelser från sitt eget land och att M. Larchevêque hör till de många, som finner endast dylika ärofulla. Hans majestät har följaktligen lovat att hos franske kungen anhålla att denne utfärdar åt honom le cordon de St Michel.» Det svenska adelsbrevet skulle bereda väg för den franska dekorationen. Duprat hade fått uppdrag av den svenske kungen att skriva därom till Choiseul; svenske ambassadören i Paris, greve Creutz, skulle beordras att stödja denna ansökan.

En konstnär, som ännu inte fått något monument rest, skulle alltså hedras med såväl adelskap som hög orden. I fortsättningen på sin skrivelse anför Duprat huvudorsaken varför Larchevêque borde ihågkommas med dylika nådevedermälen.

Han berättar, att han mött Lovisa Ulrika på Karlberg fyra dagar innan han skrev sitt brev. Drottningen hade talat Larchevêques sak och bett Duprat att nämna till Choiseul, hur stort värde hon skulle sätta på denna vänlighetsbetygelse från den franske kungen. Hon bad Duprat tillägga, att Choiseul »skulle göra henne en personlig tjänst, om han kunde förmå franske kungen att bevilja denna grace, som hon önskar för en fransman, som gjorde i alla avseenden (à tous égards) heder åt sin nation».

Den intensitet, med vilken drottningen engagerar sig, låter förstå, att hon hade särskilda skäl att hedra skulptören. Duprat slutar sin skrivelse med att uppge dem: »Jag antar, Monsieur, att den svenske kungens och drottningens mycket starka rekommendationer till Larchevêques favör är tillräckliga för att skänka honom även den väsentliga protektionen från Eders Höghet. Men jag bör tillägga för Eder att denne fransman icke begränsar sig till en konstnärs göromål; han drar fördel av den aktning han åtnjuter för att göra sig nyttig i franske kungens angelägenheter (aux affaires du Roi).

M. le Baron de Breteuil har ofta haft anledning att bruka honom vid sådant tillfälle (a eu souvent lieu de s'en louer en pareille occasion). Jag skulle göra honom orätt, om jag när jag talar om hans nitälskan visavi den franske kungens ambassadör, inte också sade att han gjort samma tjänst åt dennes chargé des affaires » — alltså åt Duprat själv — »och att det franska majestätet icke i det främmande landet kan ha någon medborgare, som är honom mer trogen, inte heller som är bättre ansedd (ni mieux famé) än M. Larchevêque.»

Choiseul sände med egen rekommendation en kopia av detta brev till Marquis de Marigny och begärde att denne hos Ludvig XV skulle utverka orden i fråga. Marigny svarade den 31 juli 1768: »Larchevêques talanger gjorde honom värdig den protektion som deras svenska majestäter behagat visa honom.» Men han kunde inte föreslå Saint-Michel-orden till honom, då han inte uppfyllde de villkor, som statuterna av 12 januari 1665 ställde; de krävde i ett dylikt fall adelsbrev. »Jag skulle bliva mycket glad om undanröjandet av denna svårighet skulle sätta mig i stånd att ge Er ett nytt bevis av hur angelägen jag är om allt som kan behaga Er.» Marigny avser sålunda att utverka franskt adelsbrev till Larchevêque, för att därigenom göra honom skickad att senare få Saint-Michel-orden.

Adelsbrevet utfärdades också i december 1768. Det innehåller en ganska utförlig biografi över skulptören och hans meriter; tydligen har direkta uppgifter från Stockholm legat till grund för dess avfattande. De återopade meriterna är emellertid uteslutande av konstnärlig art. Någon antydning om Larchevêques politiska insatser har inte ansetts lämpligt att anföra. Men det viktigaste stödet för ett franskt adelskap tycks ha varit den oriktiga föreställningen att Larchevêque redan erhållit ett svenskt. Adelsbrevet slutar nämligen med att hans meriter »lui ont mérité de notre dit frère et cousin le Roy de Suède la dignité noble; tous ces motif(s) réunis nous ont déterminé à lui accorder la même grace dans notre royaume».

Efter nobiliseringen var vägen röjd för Larchevêque att erhålla den åtrådda orden. Han utnämndes till chevalier de l'ordre de Saint-Michel år 1770, men han tycks inte varit ivrig att bära dekorationen — han gjorde aldrig sitt inträde i orden.

Larchevêque hade under mellantiden utökat sina meriter. Under sommaren 1768 fick Duprat tillfälle att engagera honom i en stor

uppgift av på en gång konstnärlig och politisk natur. Den 24 juni 1768 hade Ludvig XV:s gemål Marie Leszcynska, Stanislau Leszcynskis dotter, avlidit. Den 20 juli 1768, just vid den kritiska tidpunkten för den planerade höstrevolutionen, höll Duprat en stor minneshögtid över drottningen i franska ambassadörhotellets kapell i Bååthska palatset på Blasieholmen.

Han hade anförtrott Larchevêque att forma den stora katafalken, som var rest i det svartklädda kapellet. Trots att skulptören inte hade haft mer än ett par veckor till förfogande lyckades han genomföra en skulptural ensemble, som väckte Duprats utomordentliga gillande.

Denne gav ord åt sin hänförelse i ett brev till Choiseul av den 26 juli 1768: »La France, framställd med alla sina attribut, i en figur av naturlig storlek, knäföll vid kistan. Man såg henne absorberad av smärtan, hon stödde huvudet mot sin högra arm, hennes ansikte var halvtäckt av en duk, som hon vätte med sina tårar. Den vänstra armen, med vilken hon omfamnade kistan, tycktes överväldigad av den fruktlösa ansträngningen, som hon gjorde för att hålla kistan tillbaka och hindra den att nedsjunka i graven. Denna gestalts attityd var i alla sina delar återgiven med sådan kraft och sanning, att man inte kunde betrakta den utan sinnesrörelse. Katafalken och kapellet, som var dekorerat med drottningens vapen, var förövrigt upplyst med stor smak och på sådant sätt att intet mer fanns att önska för effekten av dekorationerna. Det är M. Larchevêque, den franske skulptören, vars patriotiska hängivenhet och berömda talanger Eders Höghet lärt känna genom mina tidigare brev, vilken har gjort teckningarna och utfört arbetet av denna 'pompe funèbre'; jag kan säga att den behärskades lika mycket av sträng ordning som av prakt (autant d'ordre que d'éclat).»

Larchevêques gipsfigur har naturligtvis gått förlorad; vi äger inte ens teckningen till den i behåll. Men i Duprats beskrivning frapperar det starka dramatiska uttryck, som Larchevêque uppenbarligen förmått ge sin framställning. Hans kända allegoriska gestalter befinner sig merendels i attityder av avspänning. Men denna gång, där det gällde hans eget land, var han djupt engagerad. Han har tydligen åstadkommit en skulptural scen, som i sin passionerade form är besläktad med hans unge lärjunge Sergels gravkompositioner.

I samband med sorgeshögtiden gav Duprat stor fest i ambassadör-

hotellet. Han inbjöd till middag samtliga de 78 svenska adelsmän, som varit närvarande vid ceremonien, och på kvällen till supén kom ytterligare »tous les Français», alltså alla fransmän av distinktion i Stockholm. Duprat säger sig inte ha underlåtit att göra denna dag värdig minnet av den personlighet, som celebrerades. Han hade tillfälle under festen att observera, att vissa delar av den svenska nationen satte ett stort värde på att ha blivit påmint om »att förlusten av denna drottning rörde deras känsla på ett enastående sätt, emedan denna dygdefulla furstinna alltid hade känt tillgivenhet för detta land, alltsedan hon en gång varit där». Han hänsyftade på den tid, 1711 till 1714, då Stanislaus Leszcynskis hela familj anvisats en tillflyktsort i Kristianstad; det var när den unga prinsessan var mellan 8 och 11 år.

Duprat slutar sin rapport med förhoppningen, att Choiseul skulle vara nöjd med hans åtgärder, som säges ha vunnit allmän approbation i Sverige. Den nationella franska festen har otvivelaktigt stärkt Duprats förbindelser med den ledande svenska aristokratien och gjort honom än mer förhoppningsfull om att en snar kuppaktion var väl förberedd. Det samtal han hade ute på Drottningholm i slutet av augusti 1768, bekräftade hans optimism. Han diskuterade nu revolutionsplanen ingående med kronprinsen och Carl Fredrik Scheffer och därefter med drottningen. Men under hösten blev drottningen alltmer avogt inställd mot revolutionstanken, och den nye franske ministern Modène, som anlände till Stockholm den 8 nov. 1768, mötte allt större svårigheter med planernas genomförande. Choiseuls aktion hade till hans besvikelse misslyckats tills vidare.

*

Den ryske ministern Ostermans inflytande växte alltmer och på riksdagen 1771—72 kom mössorna åter till makten. Gustav III kände det som en förödmjukelse, att under denna riksdag tvingas underhandla med den ryske ministern om Sveriges inre politik. Han fruktade Sveriges fullständiga underkastelse under Ryssland, och litade helt, både moraliskt och materiellt, på sina förbindelser med Frankrike.

Osterman gjorde ett motdrag genom att föranstalta uppseendeväckande ryska hyllningar till konungen. Efter lång förberedelse

ordnade han en kröningsfest i sitt ministerhotell, det rosenhaneska huset på Riddarholmen. Han lät de mäktiga dekorationerna till festen växa fram över holmen fram till Riddarholmsplatsen, där de nådde sin kulmen.

Korrespondensen från Osterman till Katarina II och den ryske utrikesministern, greve Panin, övertygar om den politiska vikt, som den ryska kejsarinnan och hennes minister tillmätte denna hyllning i Stockholm. Panin hade som utrikesminister fortsatt sin politik från ministertiden i Sverige: att understödja mösspartiet och att med dess hjälp bevara frihetstidens ständervälde och bringa Sverige under ryskt beroende. Katarina II vinnlade sig om att uppvakta den nye svenske konungen. Hon hade redan till hans födelsedag den 24 jan. 1772 hört sig för hos Osterman, varför intet gjorts från rysk sida, och fick av Osterman upplysning om de mer intima festligheter, som anordnats på denna bemärkelsedag.

Icke långt därefter har Osterman förberett kröningsfesten; den 14 mars svarade honom Panin på hans anhållan om medel. Kejsarinnan hade beviljat Osterman 6.000 rubel, vilket motsvarar 72.000 daler; det var en högst betydande summa. Osterman tackade i översvallande ordalag. Han bad Panin försäkra kejsarinnan, att han skulle visa den svenska allmänheten på vilket festligt och glänsande sätt Hennes Kejsarliga Majestäts deltagande yttrar sig i allt som berör hennes »närmaste släktingar». Han skulle därom också övertyga den svenska kungafamiljen och inför hela världen visa, hur uppriktigt hon älskar sina härvarande anhöriga. När festen avhållits, den 6 juni 1772, beskrev Osterman direkt till kejsarinnan, hur han handlat för att »fullgöra Eder allernådigaste befallning, som meddelades mig i Edert verkliga geheimeråd Panins brev av den 14 mars . . .». Dessa ord ger en bekräftelse på, att kejsarinnan själv framfört sina tankar om festens verkställande.

Ostermans rapport till Katarina är synnerligen utförlig och ger en levande bild av festens förlopp, av alla arrangemangen och av alla de höga gästernas uppträdande, främst hedersgästernas, prinsarna Karl och Fredrik. Det nykrönta kungaparet var däremot inte närvarande. Men på kvällen, när hela anläggningen var illuminerad, »behagade drottningen med hela sitt följe köra fram och beskåda illuminationen». Gustav III betraktade anläggningen från »grevinnan Wrede-Sparres hus». Nästa dag, efter hovkuren och supén på

slottet, talade kungen »med största tillfredsställelse» om vad han sett och framförde till Osterman, »hur rörd han var över den uppmärksamhet, som visats honom . . .».

Osterman ansåg festen ha verkat gynnsamt för att få konungens stämning mot Ryssland bruten. Han gav stark publicitet åt vad som förekommit. Han föranstaltade, att modellören och gravören Olof Årre utförde ett kopparstick över anläggningen, varigenom den kunde bli vida bekant (fig. 18).

Han såg till att relationer av festen publicerades i den utländska pressen. I Anhang zu den St. Petersburgischen Zeitungen No. 55, tisdagen 10 juli 1772 infördes en lång beskrivning under titeln: Ex-trakt aus einem Schreiben eines Freundes in Stockholm an seinen Freund in St. Petersburg de dato den 8/19 Jun. En annan relation publicerades i Hamb. Corrsepondenten N:o 108 för den 7 Jul. En översättning av denna berättelse infördes i Almänna Tidningar, N:o 157, den 21 juli 1772. Den svenska versionen lyder:

»Denna Högtid, som hela Staden med längtan väntade, och hwartil beredelserne gjordes i största tysthet, war en af de prächtigaste, som blifwit sedde här i Landet. På sielfwa Riddar-Holmen midt för Kyrko-Porten war en Obelisk på sin fot, och bredewid lågo 2 Lejon, som sprutade Watn utur sina käftar uti å ömse sidor stående käril, och höllo en Medaillon med Konungens Chiffre; öfwer hwilken de Orden stodo att läsa: Novus cognati Sanguinis honos [Blodsfrändskapens nya ära]. På Obeliskens Spits war en Glob med Swenska Wapnet på. Imellan Obeliskan och Bryggan woro 2 hwita Pavillons, med Ryska Kejsarinnans Wapn och Chiffre. De bägge Pyramiderne, som stodo hwar på sin sida om Bryggan, woro på följ. sätt sirade. På den enas framsida syntes en Bild med Påskrift: Vivat in ore hominum [Han leve på människornas läppar]; men på sidan åt Bryggan et Landskap under en upgående Sol med denna skrift: Affulsit populo, gratior it dies [Hon strålar mot folket, dagen blir angenämare]: och på Spitsen Mercurius på en flygande häst. På den andra war likaledes på framsidan en Bild öfwer de Orden: Plus uno clarior aevo [Lysande under mer än ett tidevarv]; och på sidan åt Bryggan et Landskap med en upgående Måna och många Stjernor samt denna Påskrift: Concedunt flammis sidera cuncta tuis [Alla stjärnor vika för din glans]: Äfwen Fama til häst på Spitsen. Bredwid Hessensteinska Huset war en Orchestre, hwilken med Trompete och Pukor gaf Festinens början tillkänna kl. half til 8. Alt utföre gatan, som gick ifrån Hotelet, war med många tusende Lampor uplyst.

Jern-Galler-Porten til Hotelet war borttagen, och i dess ställe woro 2 Pelare med Wasar sirade stälde. Öfwer Ingången syntes den 2 höfdade Ryska Örn. Gästerne emottogos af H:s Exc. Legations-Cavallierer. Efter kl. 8 kommo också de bägge Kgl. Arf-Prinsarne, hwilka Hr Envoyen införde uti en stor Sal, hwar efter Concerten strax tog sin början. Abbé Michelessi hade författat en Cantate,

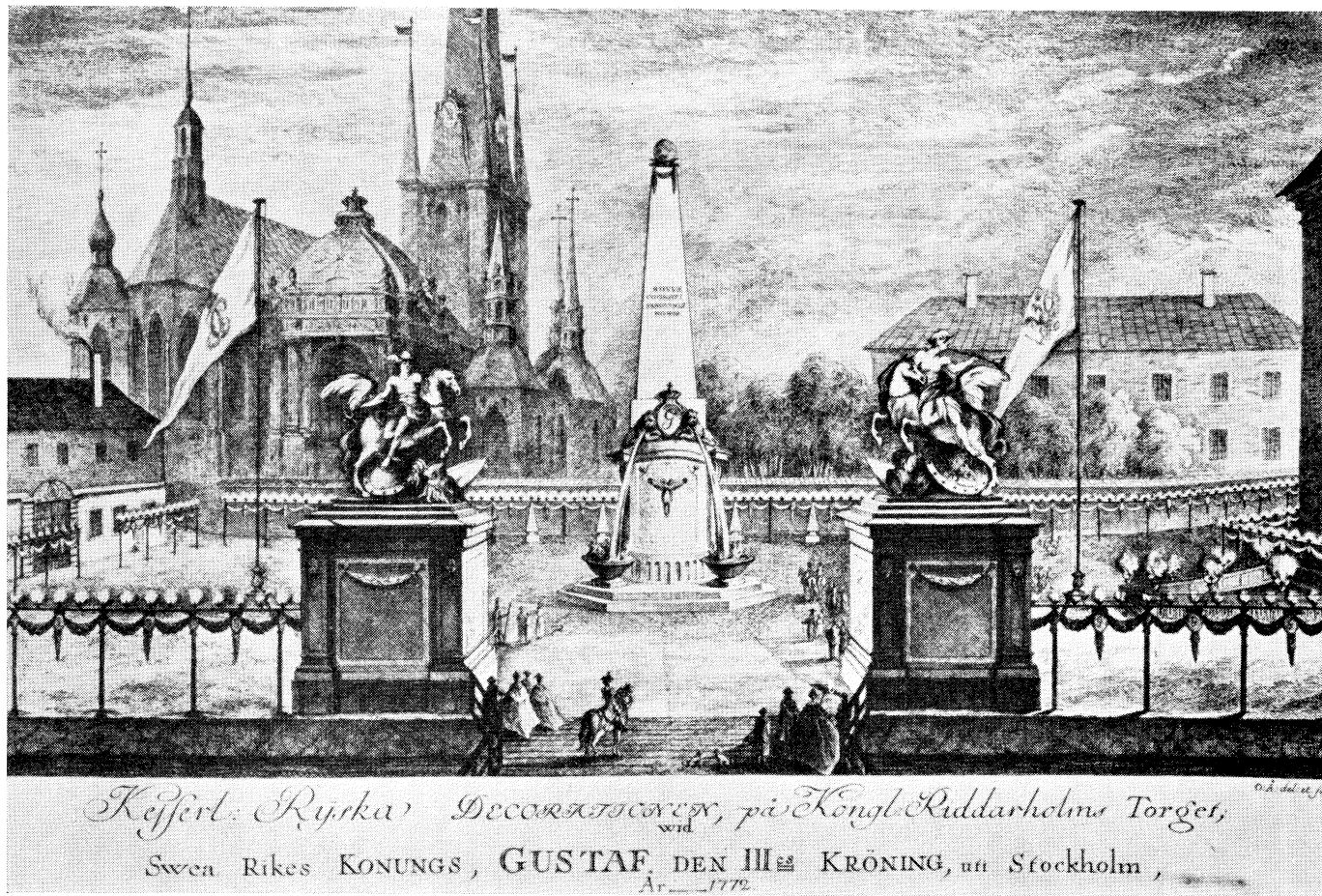

Fig. 18. Riddarholmstorget i Stockholm under den ryska festen den 6 juni 1772 till Gustav III:s kröning. Tecknat och graverat av Olof Årre efter projekt av Jean Eric Rehn.

som hade sitt afseende på Kröningen, och Hr Utini hade gjort Musicaliska Noter dertil. Signori Anzani och Potenza afsöngo den tillika med Signora Almarigi. Efter Concertens slut satte man sig til Bord, som war stält i form av Bokstafwen G. I första wåningsrummen woro ännu 2 andra Bord: wid det ena woro Danska Ministern med Preussiska Envöjens Fru, och wid det andra den Engelska Ministern med den Danskas Fru, at göra Honneurs. Til stora Bordet satte man sig efter lottning; dock lämnades de bägge främsta rummen åt bägge Prinsarne. Jämte Prins Carl satt Fru Riks-Rådinnan Grefwinnan Törnflycht, och jämte Prins Fredric Fru Riks-Rådinnan Grefwinnan Ribbing. Eljäst woro också wid detta Bord Riks-Råden med deras Fruar, Hof-Staten, främmande Ministrar, Öfwerstar och de 3 Ståndens Talemän. Landt-Marskalken war för sin sjuklighets skull frånwarande. Tafeln war förträffeligt wäl tilredd, och ibland annat beprydd med ofwannämde Decorationer på Platsen en Mignature, hwilken Decoration war ställd midt emot Prinsarne. Ordning, Pragt och god Smak herrskade öfwer alt. Salen war också på det kostbaraste smyckad. I dess bägge Nicher woro Konungens och Drottningens Chiffres genom Illumination i åtskilliga färgor förestälte. Imellan Nicherne war en stor målning, på hwilken sågs Sweriges och Rysslands Genius hålla up i högden Namnet Gustaf III med Öfwerskrift: *Tanti mensuram nominis implet* [Han fyller måttet av ett stort namn]. Härunder stod en Pyramid som rakte ända til Skyarne och öfweralt kringfläta med Blomster-Kransar, äfwen 4 Medailloner, som hade afseende på de 4 Stånden. Den 1:sta för Rid. och Adelen förestälte Minerva med hennes egenskaper och denna Påskrift: *Non semper vivit in armis* [Hon lever inte alltid under vapen]: Den 2:dra för Präste-Ståndet en Solwisare, med de Orden: *Coelestes sequitur motus* [Den följer de himmelska rörelserna]: Den 3:dje för Borgare-Ståndet, et Skepp under fulla segel och dessa ord: *Opes acquirit eundo* [Det förvärvar rikedomar genom sin färd]: Den 4:de för Bonde-Ståndet, en Sädes-Kärfwa och åtskilliga Åker-Redskap med Öfwerskrift: *Gloria Ruris* [Fältens ära]. Midt emot på andra Sidan war Peter den Stores Bild. Eljest war ock sielfwa Salen förträffeligt wäl målad och med många hundrade Wax-ljus uplyst. Konungens och Drottningens af Sweriges, Ryska Kejsarinnans och bägge närwarande Swenska Prinsarnes Skålar druckos under Canoners lossande samt Musik af Pukor och Trompeter.

Skeppet, som låg utanför Hotelet i Mälaren war med många tusende Lampor uplyst altifrån Mast-toppen, öfweralt på Tågverket och ända ned. Därpå syntes ock Konungens, Drottningens och bägge Prinsarnes Chiffres. Det gick ganska långsamt Fjärden upföre, til dess det sluteligen stavnade wid Strömsborg. Et skönt Fyrwerkeri afbrändes derpå, som warade några timar. Sedan man tagit detta Skepp i ögonsigte, öppnades Balen, som warade til kl. 6 om morgonen, då dessa högtidligheter slutades.

Till denna beskrivning kan tilläggas en uppgift i Ostermans rapport till kejsarinnan; vid desserten uppställdes på bordet framför prins Karl en galär och framför prins Fredrik ett Marstempel — skulpturverken, troligen utförda i sockermassa, syftade på de båda prinsarnas militära yrken. Idén med dessa bordsuppsatser överens-

stämmer med den som Larchevêque realiserat en vecka dessförinnan för kungliga bordet i Rikssalen.

Osterman måste ha engagerat en hel liten stab av svenska konstnärer för att åstadkomma denna storslagna ensemble av arkitektur, målning, skulptur, konsthantverk. Han nämner i sina rapporter intet därom, men vi kan få fram ett par namn.

Anordningen på Riddarholmstorget har utförts efter ritningar av Jean Eric Rehn. Denne har i sina självbiografiska notiser meddelat, att han tecknat dekorationen till »en fest gifwen af Ryska Ministern Grefve Osterman på platsen fram före Riddareholms Kyreikian efter Gustaf d. III:ds Kröning».

Då Olof Årre utfört gravyren av den Rehnska anläggningen kan man förmoda att han varit delaktig i detaljritning och modellering av ornamenten. Han hade 1757—59 varit Adrian Masreliez' elev i modellering av ornamenten i lera och vax och fick detta år ett skriftligt intyg av sin lärare att han kunde »sielf upfinna och modellera hwariehanda sorter arbeten i god så kallad smak . . .». De ganska stereotypa sinnebilder, som vid Adolf Fredriks begravning 30 juli 1771 utfördes i Riddarholmskyrkan, hade han tecknat och säkert även modellerat, och han gjorde själv ett gravyrblad över detta sitt arbete. De talrika sinnebilder, som den ryska festen året därpå hade bruk för, härrörde säkerligen även de från hans hand.

Men den mest krävande uppgiften var att forma de två gudomligheterna Mercurius och Fama, som red på torget på bevingade hästar (fig. 19, 20). Idén och till stor del också formen är hämtad från Coysevox' berömda grupper av Mercurius och Fama, utförda för Ludvig XIV:s Marly, men år 1719 uppställda vid Tuileriesträdgårdens entré på nuvarande Place de la Concorde (fig. 21, 22). De två gudomligheterna skyndar fram för att snabbast möjligt bringa till världens kännedom nyheter om Ludvig XIV, »än om kriget, än om freden, men alltid om äran». Samma gudomligheter förkunnar detsamma om den unge svenske furstens framtid.

Man kan av kopparsticket förledas tro att dessa två skulpturgrupper verkligen är utförda i skulptur. Men genom korrespondenten till Peterburgstidningen vet vi att de var tavlor; bronsskulpturerna var framställda i illusionistiskt måleri: »Zwey Gemählde, vorstellend den Gott Mercur und die Göttin des Ruhms, beyde in Lebens-

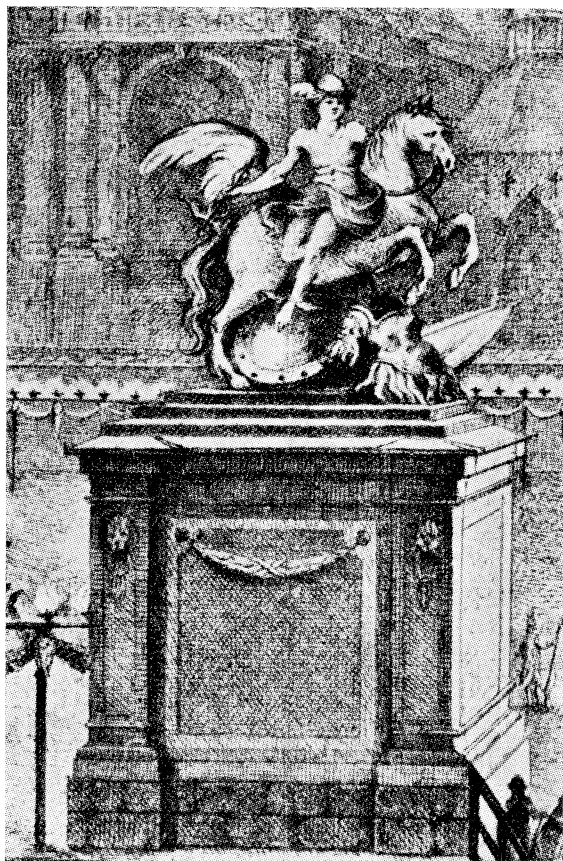

Fig. 19. Den ridande Mercurius. Skulpturimitation i måleri på den ryska festen 1772. Detalj ur kopparsicket fig. 18.

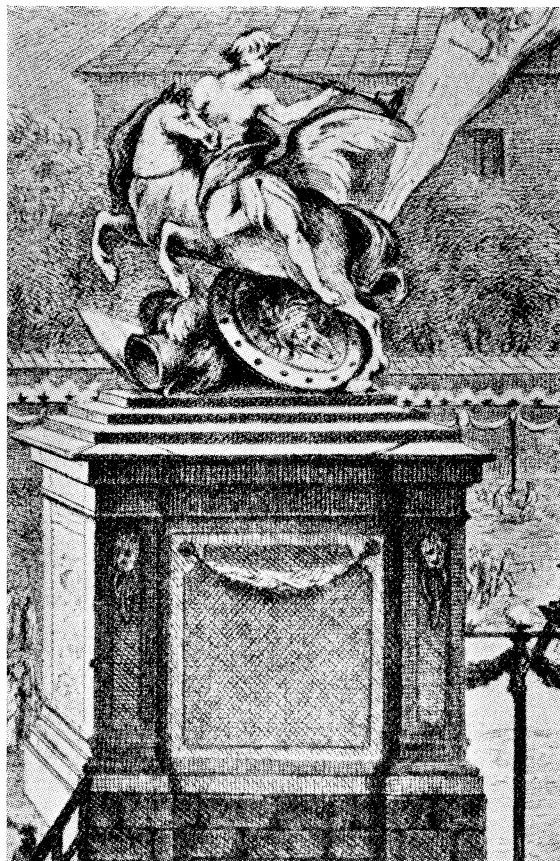

Fig. 20. Den ridande Fama. Skulpturimitation i måleri på den ryska festen 1772. Detalj ur kopparsicket fig. 18.

Fig. 21. Antoine Coysevox' Mercurius. Marmorskulptur för Marly, nu vid Tuileriesträdgården i Paris.

Fig. 22. Antoine Coysevox' Fama. Marmorskulptur för Marly, nu vid Tuileriesträdgården i Paris.

grösse zu Pferde sitzend, auf Metall-Art gemahlt, waren auf die 2 Pavillons an der Brücke gestellt.» Efter Rehns teckningar har någon medhjälpare uppmålat ryttarstoderna i stor skala. Den största avvikelser från den franska förebilden är att Fama tycks ha blivit förvandlad till en manlig figur.

De konstnärliga symbolerna kompletteras av poetiska utgjutelser, framställda i sång och musik. Den italienske abbén Domenico Michelessi, som året dessförinnan kommit till Sverige, fick här tillfälle att i en stor kantat meritera sig som diktare i rojalism. Hans sångtexter översvallar av entusiasm över Sveriges och Rysslands samförstånd. De trycktes omedelbart på italienska med tillfogad översättning till svenska. Säkert har den språkbegåvade abbén gjort den något otympliga översättningen själv; hans kunnighet i svenska gjorde sensation, när han den 29 juli 1772 tog säte i Vetenskapsakademien. Dikterna till ryska festen betraktades som så betydelsefulla för propagandan, att de delvis publicerades på tyska i Petersburgstidningen.

Kantaten börjar med ett anrop till varje »ärlig frimodig svensk»; alla har de som en skänk från himlen fått Gustav III. Denne säges ha upphöjt ett för svenskarna välkänt namn och ha ärvt sina förfäders hjärta. Samma tanke utlade Michelessi i inträdestalet i Vetenskapsakademien, där han prisade Gustav III för att denne önskade införa en nationell dramatik och låta framställa sin anfader Gustav Vasa på scenen. Därefter följer varierande hyllningar till kungliga husets olika medlemmar. Kantatens viktigaste politiska parti är det recitativ, som ägnas Katarina II och hennes förbindelse med Gustav III. »Ifrån den lyckliga Nawa, der du sitter, omgifven med Turkiska och Tartariska fanor, som dina segrande härar nedlagt för Dina fötter, vänd, odödliga Herrskarinna, dina glada ögon till dessa stränder. Här skal De se en Konungs Triumph, som Naturen har förent med Dig genom blodets angenäma band. Et välgörande hjerta, trofasthet, nåd, och kärlek för stora gerningar äro för Honom rättigheter til triumph. Det är dessa dygder, som hafva sitt säte i Dit bröst, och föröka Din oförgängliga ära med et värde, större än alla segrar.» Tanken fullföljs i en aria, som fastslår: »Men undersåtars kärlek, och intagande af hjertan dela Gustaf och Catharina med ingen.»

I en terzetto beskrivs slutligen Gustav som frihetens och folkets vältalige och sanne vän:

Ja visst, är denna hand väl värdig att bära spiran. Hvar kan man finna en rättrådigare Regent, en större Människo-Vän?

Alla hjertans högsta skatt, nederstigen af himlen, Du äst Gudarnas pant, hvilka göra sig älskade i Dig.

Hvad eftertryck, när Du talar! så talte Rom i sina lyckligaste dagar.

På läpparna förer Du et upriktigt hjerta. Dit bröst är ärans säte. Der är Frihetens tempel.

Svenske Män, jag säger sant. Adolphs själ ser det. Himmen och jorden veta't.

Ostermans förmodan, att festen verkat gynnsamt på stämningen för Ryssland tycks besannad. Under sommaren 1772 framkom en sedan länge förberedd plan att förnya förbundet mellan Sverige och Ryssland. Icke mycket mer än en månad efter den ryska festen upptogs frågan härom i sekreta utskottet.

Den ryska festen väckte emellertid också kritik. När Gustav III genomfört sin revolution, visade sig kritiken öppet. Den 29 aug. insändes från »Dal-Orten», Falun, en ironisk artikel, som Gjörwell tog in i *Almänna Tidningar* 21 sept. 1772. Insändaren skrev att »det gladdde oss af innersta Hjerta, at se en så stor förnöjelse i en Rysk ministers Hotel öfwer Sveriges wälgång. Jag, som sielf varit wid Kröningen närwarande, kunde ock bäst utlägga för mine Granar, hur prägtigt det gick til, så at hela den tillöpande Menigheten ej kunde se sig mätt på samma ståt.»

Men insändaren saknade en uppgift i den tryckta berättelsen av festen: två ryska livfanor svävade på höga stänger på ömse sidor om obeliskan, så att de syntes vitt och brett, och de hängde kvar ända till den 13 juni. Artikelförfattaren anoterade i sin »Plånbok», att han aldrig förr sett några ryska fanor i Stockholm. Han anoterade också att obeliskan var så hög, att de svenska regalierna på dess krön, riksgloben, spiran och svärdet, inte kunde tydligt ses av någon, även om han vore skarpsynt. Författaren föreslår spydigt,

att »i fall Grefwe Osterman skulle finna för godt, at äfwen celebrera vår lyksalige Regements Förändring af den 21 aug. genom någon ny Fest och därwid bruka samma Obelisk, den då kunde blifwa något lägre . . .». Med andra ord borde den ryske ministern nästa gång se till att de svenska symbolerna inte skymdes av de ryska, ty det nya Sverige var oberoende av Ryssland. Slutligen ger författaren sin egen tolkning av inskriptionerna till de fyra ståndens sinnebilder.

Enligt Schering Rosenhanes anteckningar gjorde Kansli-Collegium en allvarsam föreställning hos Gjörwell på grund av att han tryckt denna artikel; han tillsades, att för slik obetänksamhet hädanefter taga sig till vara.

*

Ryssland lät inte utföra någon ny festdekoration i Stockholm med anledning av Gustav III:s revolution — den betydde ett bakslag för dess politik. Katarina II:s uppfattning kommer till tals i det brev, som utrikesministern Panin sände Osterman den 15 november 1772. Det hänvisas på »les liens du Sang et l'amitié sincère», som förenar de båda statsöverhuvudena. Men hon låter meddela att varje agression mot Danmark från svensk sida skulle hon betrakta »comme une agression contre ses propres interets», och brevet framför till ministern i Stockholm ganska allvarliga föreställningar.

I Frankrike däremot hälsades revolutionen med jubel. Den gamle Ludvig XV utlovade all den hjälp som han kunde ge. Det var i denna stämning, som en fransk målare, Hugues Taraval, sökte ge en konstnärlig sammanfattning av frihetstidens fall och kungaväldets upprättelse i Sverige (fig. 23). Man kan visserligen inte betrakta hans verk som en officiell manifestation, men den representerar en opinion.

Taraval var äldre bror till arkitekten Louis-Gustave Taraval, vilken några år tidigare gjort triumfbågsprojektet för 1768 års inhiherade revolt. Dessa båda bröder har sålunda vid olika tillfällen gett konstnärliga uttryck åt samma politiska tanke.

Hugues var född den 27 februari 1729 i Paris. Fadern medtog honom till Sverige och utbildade honom till målare. Efter faderns död flyttade han år 1750 till Paris; han blev elev i franska konstakademien, fick Rompriset 1758 och for till Rom följande år. Han

Fig. 23. Hugues Taraval. Allegori över Gustav III:s revolution 1772. Oljemålning utförd i Paris 1773. Konstakademien, Stockholm.

hade framgång som målare inom den mytologiska repertoaren och blev medlem av franska konstakademien 1769. År 1785, samma år som han dog, avancerade han till inspecteur en chef des Gobelins. Han hade starka förbindelser med Sverige och enligt vad Johan Hinric Lidén upplyser från sitt besök i Paris 1769, talade han svenska som sitt modersmål. Han utförde bland annat år 1766 ett dörröverstycke i Gustav III:s paradsängkammare på Kungliga slottet — en utsökt välstuderad, men 1700-talskonventionell scen över Mars och Venus. Påfallande är i denna som i andra mytologiska tavlor den finglättade mjuka plastiken i hans formgivning. Han är på väg mot klassicism. Han blev den 15 mars 1775 invald i svenska konstakademien. Vid invalstillfället var för första gången närvarande Alexander Roslin. Han kände Taraval nära under deras gemensamma tid i Frankrike och var väl den som befordrat valet.

Detta inval kan inte ha skett med tanke på hans duk över Gustav III:s revolution. Den är visserligen målad redan år 1773, vilket årtal konstnären insatt på duken efter sin signatur. Men den måste då varit okänd av akademiledamöterna i gemen. Först på ett sammanträde den 15 oktober år 1783 meddelade akademiens preses, Carl Fredrik Adelcrantz, att han »från professorn och hofmålaren Taraval i Paris fått sig tillsänd en af Honom författad allegorisk tafla öfver Revolutionen 1772». Adelcrantz i sin tur skänkte tavlan till akademien.

Duken (78×98 cm) är att betrakta som en skiss till en historietavla av stora mått. I Frankrike utfördes vid denna tid stora historiedukar över samtida händelser. På Salongen år 1769 utställde Joseph Marie Vien sin målning »Invigningen av Ludvig XV:s ryttarstaty». Den var avsedd för Paris rådhus, har gått förlorad, men Saint Aubin har gjort en skiss av den, då den hängde på Salongen (fig. 24). Taraval har med sin duk åsyftat något liknande som Vien i komposition och allmän hållning. Överhuvudtaget står hans stil av vag klassicism och försiktigt naturstudium nära stilen hos denne Davids lärare.

Men det som ger Taravals duk dess större intresse är hans metod att ge en syntes av ett politiskt skeende. Han drar med sig från 1600- och 1700-talen hela det allegoriska sällskapet, men förmänskligar det och låter det samspela med en levande verklighet.

Han måste ha skaffat sig underrättelser om vad som passerat

den 19, 20 och 21 augusti, då statsvälningen genomfördes. Han har särskilt tagit fasta på de relationer, troligen också det graverade blad (fig. 25), som skildrade hur kungen med vit armbindel till igenkänningstecken red genom Stockholms gator, åtföljd av sina trogna och kringjublad av befolkningen. Kungen slutade sin rundtur den 19de augusti med att rida längs Skeppsbron, där sjömännen hurrande hängde i master och tåg på båtarna i hamnen; denna väg återvände han till slottet. Han önskade även motta trohetseden av det lägre folket och det skedde den 20de på Stortorget.

Tre viktiga samtidskildringar blev tryckta innan Taraval målade sin duk. Först är att nämna Gustav III:s tal på rikssalen den 21 aug. 1772. Det är med denna högstämnda och naturligtvis subjektiva utläggning, som den gustavianska historieskrivningen om frihetstiden börjar (Sallnäs). Man kan tillägga, att även det gustavianska måleriets uppfattning om frihetstiden har med Taravals duk sin rot i detta tal. Den andra texten är den officiella relation, som trycktes den 7 september 1772 i Gazette de France, och samtidigt i svensk avfattning i Allmänna tidningar.

Den tredje tidigt tryckta samtidskildringen författades av Domenico Michelessi, som här fullföljde sin rojalistiska propaganda. Den är skriven i brevform och bär titeln Lettre à M:gr Visconti. Utom vittnesberättelsen innehåller den en politisk tillbakablick och en svit av Gustav III:s tal, bland dem rikssalstalet den 21 aug. 1772. Skriften är daterad den 3 november 1772 och tryckt på franska i januari 1773; samtidigt utkom en upplaga på svenska. Med sina suggestiva detaljuppgifter var den ägnad att stimulera konstnärer. Några partier påkallar vår särskilda uppmärksamhet.

Michelessi beskriver, hur amiralitetet försäkrade kungen om sin trohet genom en utsänd officer: »Elle le fit assurer de son zèle et de sa fidélité par un Officier qu'il y avoit envoyé. Lorsque le Roi s'y rendit lui même, il y fut reçu avec des cris de joye.»

Sjömännens hyllning från fartygen beskriver han livfullt: »On voyoit le long du port les matelôts grimpés sur les mâts et sur des cordages, qui faisoient retentir l'air de leurs acclamations.»

I ett flertal scener skildrar han folkets rörelse: »La scene la plus attendrissante se passa le 20 à la place de la nouvelle bourse. — — Le peuple fondant en larmes interrompoit souvent le discours du Roi par les plus vives acclamations.»

Fig. 24. Saint-Aubins avteckning på Salongen 1769 av Joseph Marie Viens förlorade, stora oljemålning »Invigningen av Ludvig XV:s ryttarstaty». Efter G. W. Lundberg, Roslin.

Eftertryckligt betonar han den vaksamhet, som kungen visade genom att under revolutionsnätterna oavlåtligt rida genom stadens gator: »Ce Prince infatigable passa deux nuits à cheval, faisant des rondes dans tous les quartiers de la ville, tandis que les troupes reposoient sous leurs armes.»

Det är dylika stämningar, som Taraval velat uttrycka i bild. Vi känner inte vem som i Frankrike gett honom impuls och material. Man kan förmoda att det var den svenske ambassadören i Paris, Gustaf Philip Creutz. Denne beundrade Taravals måleri. »Grefve Creutz, vår vän, faller varje morgon på knä inför Taravals Adonis», skriver Diderot om Salongen 1767. Det är den välarrangerade och svalt sensuella Venus och Adonis, nu i Nationalmuseum, det är fråga om. Creutz inköpte också för egen räkning denna duk. Han hade stor lust att stödja konstnärer och att ge dem uppslag. Sålunda

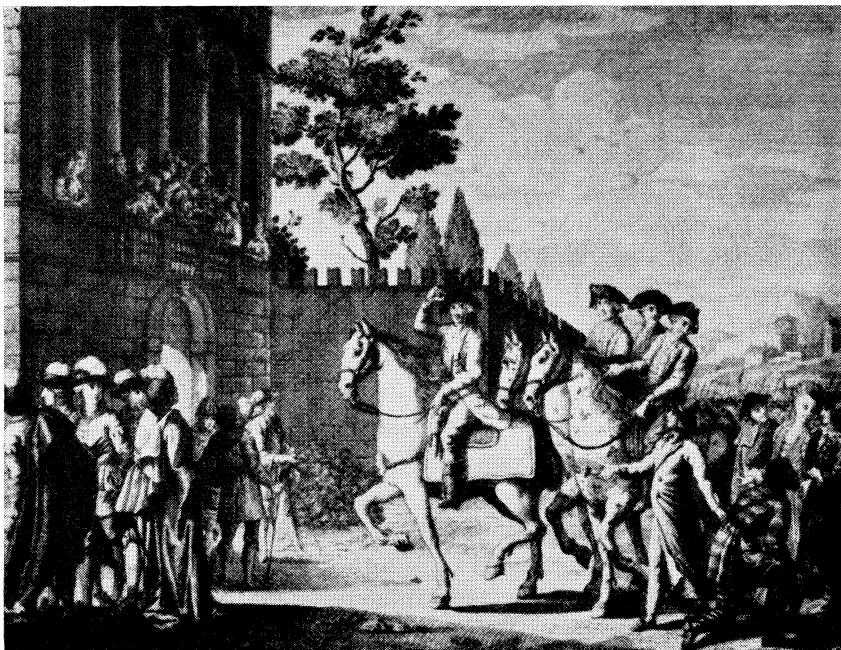

Fig. 25. Kopparstick framställande Gustav III:s revolution 1772.
Ur Ny svensk historia, Gustavianskt, Stockholm 1945.

skriver han senare, år 1778, då han ville få Sergel att viga sin konst till en apoteos över Gustav III: »Jag har givit honom en idé därtill, som mycket tilltalat honom, och som skall ge honom tillfälle att utveckla hela sin talang och att på samma gång pryda huvudstaden med ett monument, som skall föreviga såväl Edra folks kärlek och vad E. M. har gjort för att rädda dem.» Den store svärmaren för Gustav III har säkerligen på liknande sätt stimulerat Taraval. Det blev emellertid aldrig någon officiell fransk beställning på en stor målning, så som man väl hoppats, inte heller sedan skissen utställdes på Salongen 1781. Våren 1783 lämnade Creutz Paris utan att något lyckosamt hade hänt med revolutionsskissen. Kanske det var i besvikelse häröver målaren på hösten samma år sände den till Adelcrantz som gåva. Den väckte inte heller uppseende sedan den överlämnats till Konstakademien. »Oss emellan sagt tycks inte Taravals

tavla över Revolutionen ha gjort någon större sensation här», skrev Masreliez till Wertmüller.

Taraval skildrar den unge kungen i blå dräkt på den vita hästen, ridande genom staden, omgiven av sitt jublande folk. Himlens moln genombryts av solljus och i rymden svävar över kungens huvud ryktets genie; hon har segerens lagerkrans i sin utsträckta hand, och på den trumpet, som hon håller med den andra handen, är fästad en fladdrande duk med det svenska riksvapnet. Denna figur är schablon i välkänd barock-rococo. Kungen har hunnit fram till Skeppsbron på vägen hem till slottet. Till vänster sticker upp de vimpelprydda skeppsmasterna vid kajen, till höger skymtar mittpartiet av Stockholms slott åt Logårdssidan. Kungen stannar sin häst och med värdighet talar han till folket och mottar dess hyllning. I förgrunden syns från ryggen två enkla kvinnor på knä; den ena lyfter sitt barn, så att det kan omfamna kungens ben. Intill uttrycker en krokig bondgubbe i gul rock sin djupa rörelse. En ståtlig officer i blå uniform med gula uppslag saluterar med värjan; han är uppenbarligen utsänd från amiralitetet, en kraftig bulldogg intill honom uttrycker hans kampberedda trohet. En sjöman i blårandig kostym kommer springande från Skeppsbrons fartyg och hälsar glatt med sin mössa; inklämd i folkträngseln syns också en präst (fig. 26). Det är dessa realistiska folktyper i färgstarka kläder som behärskar scenen; de är direkt tagna ur samtidshistorien.

Men de bör därjämte uttydas som de fyra stånden, vilka ger Gustav sitt fulla förtroende. Bondeståndet, adelsståndet och prästeståndet låter sig lätt igenkännas. Sjömannen, till vilken Taraval fått idén ur relationen om sjömannens hyllning vid Skeppsbron, måste då representera borgarståndet. Det låter till en början otroligt; ändå är det helt visst riktigt. Handels skeppet användes som borgerskapets attribut, exempelvis på den ryska festen 1772. Här har Taraval i stället ur samtidshistorien uppfiskat en sjöman i handelsflottan och förvandlat honom till en allegori. Det är det bästa exemplet på hur han allegoriserar med figurer ur verkligheten.

Naturligtvis har han föregångare, framför allt i politiska tillfällighetsteckningar och gravyrer. På ett grafiskt blad, som tillskrives Jacob Gillberg och dateras till 1760-talet (fig. 27), är en officer, en präst, en borgare och en bonde sysselsatta med att i ett fisknät dra upp en kvinna ur en vak; hon saknar varje som helst attribut, men

håller fast om ett får vid sin sida. Carl Snoilsky föreslår, säkert med rätta, att scenen framställer de fyra stånden, som räddar Svea och med henne de alströmska schäferierna; de två männen på andra stranden, som ackorderar med fyllda penningpåsar, är Ryssland och England. Den allegoriska scenen i det vintriga nordiska landskapet har en okonstlad verklighetsprägel.

Taraval har velat föra dylik genrekonst med politisk udd upp till stort historiemåleri. Men han blandar däri in allegorier i vedertagen bemärkelse. Tre allegorikvinnor är placerade närmast intill den konungsliga ryttaren och beskriver statsvälvningsens idé. Men målaren har bemödat sig om, att de skall samverka med de jordiska människorna och självklart ansluta sig till dem. Den första leder ett lejon i tygeln — en sinnebild av saktmodet — och håller en palmkvist i handen; hon betecknar revolutionens fredliga förlopp. Intill henne går en hjälmprydd kvinna med två ansikten, en Janusgestalt; hon betecknar den lyckliga början av en ny epok. Dessa genier är sammanförda till hedersvakt bakom ryttaren.

Men framför denne går revoltens ledarinna, en okonstlad ung flicka, som vänder ansiktet och blicken upp mot Gustav III med ett uttryck av tillgivenhet och omsorg (fig. 30). Hon är rigoröst utrustad med attribut efter Ripas recept för *Vigilanza*, Vaksamheten. Tranan som hon bär under armen har en sten i klon; när den övriga tranflocken skulle sova, utsågs en av dem att vaka, hållande en sten; somnade också den, väcktes den vid stenens fall. Lampan betyder att under nattens farliga timmar krävs förstärkt vaksamhet, och boken betecknar den allmänt intellektuella kvaliteten hos den vaksamme. Den röda bok, som Taravals flicka håller under armen, betyder troligen den nya författningen.

Hos Ripa är Vaksamheten en figur i vila (fig. 28). Men några renässanskonstnärer, bland dem Giovan Battista Lombardelli, avstod från en del attribut och karakteriserade Vaksamheten genom livfull rörelse. Så gör ock Taraval. Han får henne att verka som vaksamhetens genie mer genom sin fria gång än genom sina lärda tecken.

Dylika mänskliggjorda allegorigestalter var accepterade i fransk 1700-talskonst. Charles-Nicolas Cochin och Hubert-François Gravelot tecknade och lät gravera från år 1764 till år 1780 årligen tolv dylika figurer, en för varje månad. Dessa årsalmanackor, »*l'Almanach iconologique ou des arts*», blev så populära, att de senare sam-

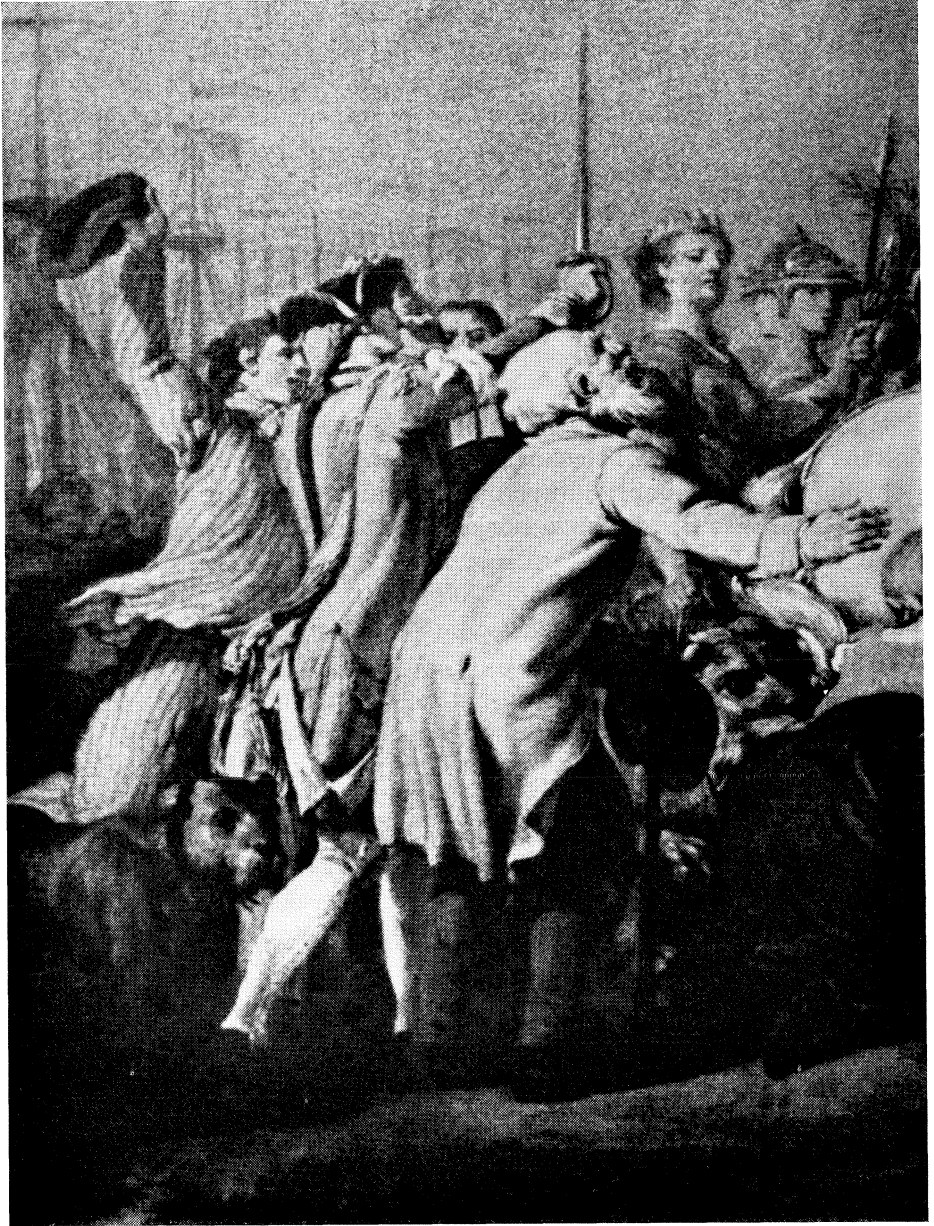

Fig. 26. Folkliv och allegorier.
Detalj ur Hugues Taravals revolutionsduk fig. 23.

Fig. 27. Allegori över de fyra stånden, som i fisknät räddar Svea.
Gravyr från 1760-talet, tillskriven Jacob Gillberg. KB.

lades i fyra band till en »Iconologie par figures ou Traité complet de la science des allegories». Verket kom ut först år 1781, alltså efter det Taraval målade sin revolutionstavla. Han hade dock haft goda tillfällen att studera raden av almanackor före 1773. En allegorisk gravyr, *La Liberté* (fig. 29), kan upplysa om mönstret till dem alla. En ung flicka håller i handen en frygisk mössa, romarnas tecken på frigivande, och hon går raskt över marken; vinden tar hennes lätta antikiserande klädnad. Hon är i aktion och rör sig fritt; det sammanhör med hennes karaktär som frihetens genie. Bakom henne syns ett fågelsträck, som drar förbi, och intill henne ligger en katt, ett djur som inte tål tvång. Allegorien är på en gång traditionell och ganska friskt nyskapad efter verklighetsiakttagelse.

Taravals tre allegorikvinnor är formade i överensstämmelse med Gravelots frihetsgenie. De betecknar revolutionen som upplyst, vaksam mot angrepp, oblodig och löftesrik. Det är i anslutning till Michelessis revolutionsskildring, som konstnären låter vaksamheten inta den ledande platsen.

Fig. 28. Allegori över Vigilanza, Vaksamheten. Gravyr i Cesare Ripa, *Iconologia*, Roma 1703.

Fig. 29. Allegori över Friheten. Gravyr av Hubert-François Gravelot, ur *L'Almanach iconologique ou des arts*, samling utgiven 1781 med gravyrer från 1764 till 1780 av Gravelot och Charles-Nicolas Cochin.

Den kunglige ryttaren möts av en krönt kvinnogestalt i blå mantel med broderade guldkronor. Hon kommer från slottssidan, böjer knä, och välkomnar honom med utbredda armar. Hon är Sveriges rike, och bakom henne tecknas som en massa uppstickande huvuden det svenska folket. Intill henne ligger i en grop tre mörka gestalter, en med uppsacklan i sin hand. Kungen talade till ständerna den 21

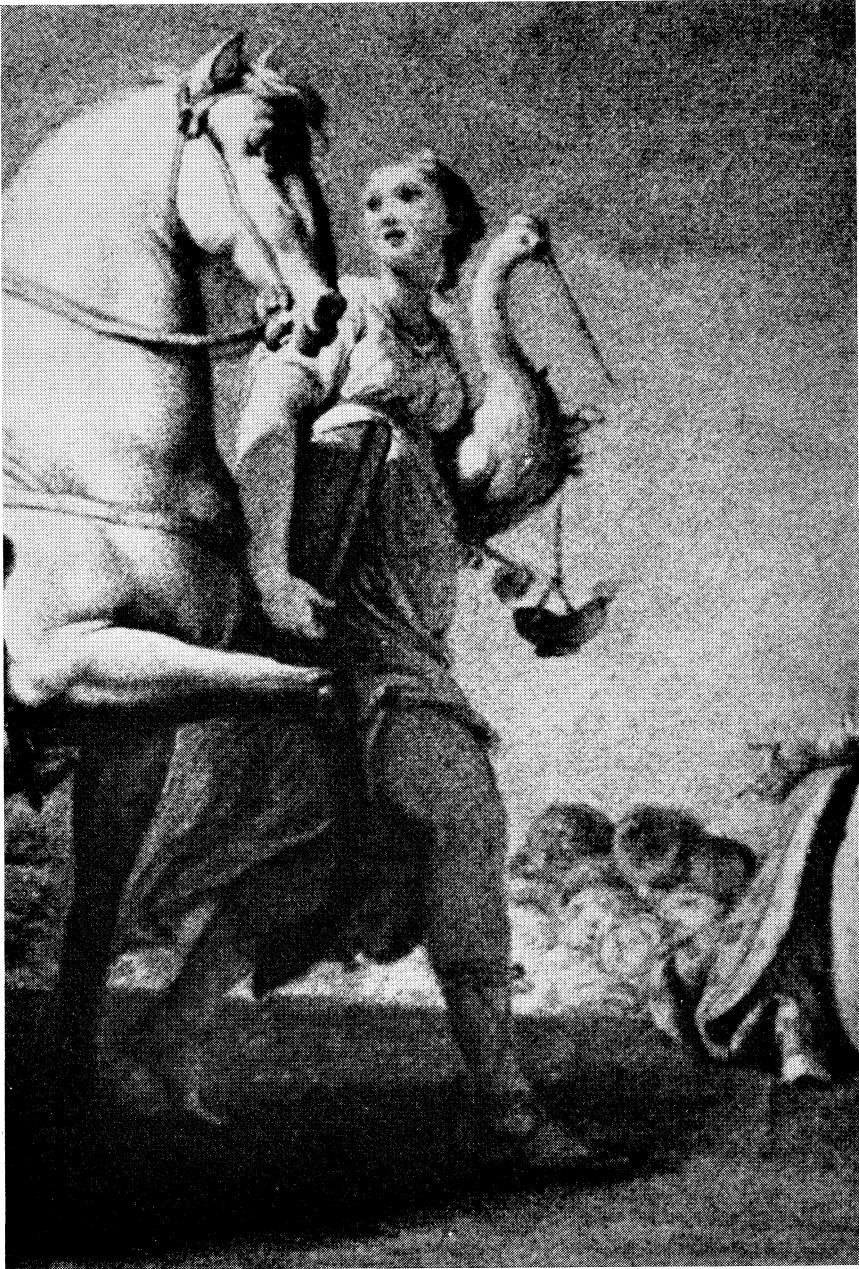

Fig. 30. Allegori över Vaksamheten med trana, lampa och bok.
Detalj ur Hugues Taravals revolutionsduk fig. 23.

augusti 1772 om all den olycka, som agg, avund och egennyttia förorsakat. Här är dessa makter framställda krossade.

Taravals duk förtjänar väl inte på grund av sina konstnärliga kvaliteter en så stor uppmärksamhet, som här ägnats den. Men den står ganska ensam i sin tid genom sammansmältningen av realism och politisk allegori.

Denna form av historiemåleri skulle blomstra under romantiken. På 1830-talet nådde den sin kulmen genom Eugène Delacroix. Inspirerad av Julirevolutionen målade han Friheten, en kvinna med naket överliv, med trikolorn i ena handen och geväret i den andra. Hon leder civilbefolkningen, representerad genom typer, i dess kamp på barriaderna. Den geniale målaren har omslutit idégestalten och verklighetsgestalterna i ett enhetsgrepp.

Taravals anspråkslösa duk upplyser att under det tidiga 1770-talet sökte sig en fransk-svensk konstnär fram på detta spår. Han var inspirerad av en kungarevolution, som väckte Frankrikes sympati och som för en kort tid enade hela den svenska nationen.

NOTER

- s. 54. Golovins förbindelser: C. G. Malmström, Sveriges politiska historia från K. Carl XII:s död till statshvälfningen 1772, 2dra uppl. 1893—1901, II, s. 72.
 Golovins uppvaktning: RA. Muscovitica 627, konferensprotokoll. Golovins promemoria av 12.2.1730 till rådet är avfattad på franska, hans tal till kungen i april på ryska samt i tysk översättning.
 Josias Cederhielm: B. Sallnäs. S. Åkerhielm d. y. Lund 1947, s. 37 ff.
 Ryska beskickningen i Bååtska palatset: Henel, A. J. Den nu för tiden florerande residencestaden Stockholm, Sthlm 1728, D. 1, s. 217, har uppgiften att ryska ministern residerade i Cederhielmska huset.
 C. R. Gråberg: Emil Hultmark m. fl. Svenska kopparstickare och etsare, Uppsala, 1944, s. 125.
- s. 55. Kopparsticken över ryska festen 1731: I Rosenhaneska samlingen, 132 a. b. c. VHAA.
 Allegorifigurer: I Cesare Ripas *Iconologia* (upplaga Padua 1611), har »Constanza» som huvudattribut en kolonn; dessutom håller hon sin ena hand, med svärd, över en eld. I tydningen av allegorifigurer har jag bl. a. brukat Erna Mandowsky, *Ricerca intorno all'Iconologia di Cesare Ripa*, Florens 1939. Jag är tacksam för ett samtal med fil. lic. Olle Cederlöf angående allegoritydningar.

- s. 59. Rastrelli: Björn Henrik Hallström i Konsth. Tidskrift 1960. Ritningar till tronsalen, NM, Tessinsamlingen nr 1286.
- s. 62. Golovin om C. G. Tessin: W. Holst, Carl Gustaf Tessin under rese-riksdagsmänna- och de tidigare beskickningsåren, Lund 1937, s. 111, 116, 387. Hårleman: Å. Stavenow, Carl Hårleman, Upsala 1927; ang. Hårlemans arbete till dekorationen vid Fredrik I:s intåg s. 302.
Fredrik I:s intåg 1731: Thet i Flor stående Stockholm, Suppl. Sthlm 1740. Andra skildringar av dekorationerna vid intåget i KB. Rålamb's saml. Fol. 52 samt i Carl Tersmedens memoarer, utg. av N. Sjöberg, 1912, I, s. 51.
- s. 63. Lanmarys uppfattning om det labila läget: B. Sallnäs, S. Åkerhielm d. y. s. 145, not.
- s. 64. Kopian av Olof von Dalins teckning och dikt: Tilassamlingen. KB. Förste bibliotekarien Sten Lindberg har vänligen bisprungit mig i mitt material-samlade i KB.
- s. 66. J. E. Carlbergs skrift: Förteckning på någre Stycken eller Dehlar, hwar-uti hädanefter tienlige Ämnen i Stockholms Stads Architect Contoir komme at underrättas och läras, Sthlm 1740; omtryckt av A. Bäckström i Arkitektur 1917, med kommentar.
- s. 67. Lux: Utgivaren av Dalins Witterhetsarbeten 1767 har påpekat, att »Lux» i dikten avser dvärgen Luxemburg.
- s. 68. Dalins brev 14/25 sept. 1739: I Dalins Witterhetsarbeten etc. 4de bandet, s. 125.
Dalin och ryska kejsarinnan: Brev till U. N. Gyldenstolpe 13 sept. 1743, cit. Warburg, Dalin s. 30. Jfr Ode öfwer freden mellan Sverige och Ryssland 1743. Af O. D. Sthlm 1743 (Anon.)
Allusioner i Sagan om Hästen: A. Blanck, Ur samma synvinkel, Upsala 1935.
- s. 69. Dalin om Don Quijote: Then Swänska Argus nr. XLIV, SVS skrifter I. Jfr Martin Lamm, Dalin, s. 222 ff.
Orre: Enligt Sv. Ak. Ordbok använt som benämning med mer eller mindre nedsättande innebörd, vanl. i uttrycket Kung Orre.
Dalins inställning till bönderna: Dalin till U. N. Gyldenstolpe 13 sept. 1743, cit. Warburg, Dalin, s. 306.
Brev från Petersburg 8.2.1755: Tryckt i Stockholm. Gazette 11 mars 1755.
- s. 70. Ryska festen 1755: Enligt Den Svenska Mercurius ägde den rum den 27 febr. 1755, enligt »Stockholm. Gazette» den 28 febr., »un superbe festin à l'occasion de la naissance du Prince Paul Petrowitz».
Ryska ambassaden i Ebba Brahes palats: Elers, Stockholm III, s. 70.
Rehns ritning till ryska festen 1755: Lav. H. 290, B. 480 mm. Bellinga. Jag framför till grevinnan Hedvig Piper mitt värdsamma tack för allt vänligt tillmötesgående vid mina studier i Bellingasamlingen. Rehn omnämner festen i sin egenhändiga förteckning över sina arbeten (St Eriks årsbok 1925) med orden: »En stor decoration på Södermalmstårget — gifven af Ryska Ministern Grefwe Pannin vid StorFörsten af Rysslands födelse 1755.»

- s. 71. Fischer von Erlach: Hans Sedlmayer, Fischer von Erlach, München 1925.
- s. 74. Rehn och den ryska illuminationen 1766: Rehns egenhändiga förteckning över sina arbeten (St Eriks årsbok 1925). Rehn omnämner där även att han vid samma tillfälle omhänderhaft »En fest med decoration på normalms Tårg gifwen af Kongl. Danske Ministern Schack, wid Konungens Bilägger». J. O. Schack-Rathlou blev envoyé i Stockholm år 1760, men återkallades till Danmark just år 1766 på svenska hovets önskan.
- s. 75. Den franska Sverigepolitiken 1766—68: Beth Hennings, Gustav III som kronprins, Sthlm 1935; Helle Stiegung, Ludvig XV:s hemliga diplomati och Sverige 1752—1774, Lund 1961.
C. F. Scheffer: Stiegung, a. a. s. 92.
Duprat: Beth Hennings, a. a. s. 293 ff.
- s. 76. Louis Gustave Taraval och Boullée: Emil Hultmark m. fl., a. a. s. 332.
Boullée: Louis Hautecoeur, Histoire de l'architecture classique, IV, s. 221 ff; Louis Hautecoeur, Rome etc., Paris 1912, s. 134, 140; Ward, The Arch of the Ren. in France, London, s. 416, 433; Oscar Reutersvärd, De sjunkna bågarna etc. Konsth. Tidskrift 1960.
- s. 77. Ulric Scheffer: Lars Trulsson, Ulrik Scheffer som hattpolitiker, Lund 1947, s. 479 ff.
- s. 80. L. G. Taravals förslag till stadshus: C. D. Moselius, Taravals Hotel de Ville för Stockholm, Dagens Nyheter ²⁶/₅ 1923.
L. G. Taravals projekt till triumfbåge: Tillhör Cooper Union Museum, New York. Utställt i Paris 1958—59 i Musée de l'Orangerie, på utställningen De Clouet à Matisse, Dessins Français des collections américaines, Kat.nr 83. Jag uttrycker min tacksamhet till Cooper Union Museum, New York, för tillåtelsen att låta mig publicera denna ritning.
Om 1700-talsutvecklingen av triumfbågsmotivet: Hautecoeur, Hist. de l'architecture classique IV, s. 422 ff.
- s. 84. Duprat till Choiseul 1.7.1768: Arch. des. Aff. Etr., Paris. Corr. Pol. Suède 253, fol. 71. Å brevet är antecknat att kopia är avsänd till M. de Marigny.
- s. 86. Marigny 13.7.1768 till Choiseul: Aff. Etr. Paris. Corr. Pol. Suède 253 fol. 111. På brevet antecknat: »Envoyé copie à M. l'abbé Duprat le 4 aout 1768».
Larchevêques adelsbrev: Arch. nat. 0'32. Avtr. av J. Guiffrey i Nouv. Arch. de l'art français 1882.
Ang. adelskap och St Michelorden: Grandmaison, Louis de, Essai d'armorial des artistes français, i Reunion des Soc. des Beaux-Arts des dep. 1904, s. 656. »En 1770 cet artiste fut nommé dans l'ordre de Saint-Michel, mais il ne se fit jamais recevoir.»
- s. 87. Duprat till Choiseul 26.7.1768: Aff. Etr. Paris. Corr. Pol. Suède 253.
- s. 88. Samtal i aug. på Drottningholm: Beth Hennings, Gustav III som kronprins, s. 317.
Gustav III under 1771—72 års riksdag: Beth Hennings, Gustav III, Sthlm 1957, s. 57 ff.

- s. 89. Svensk-ryska korrespondensen 1772: RA har mikrofilmad den i ryska statsarkiv liggande korrespondensen. För min räkn. har herr S. Dmitrievsky genomgått Ostermans brev från $\frac{1}{1}$ 1772 till $\frac{31}{8}$ s. å. De i sammanhanget viktiga breven är från 20/31 jan. och 1/12 juni till Katarina II samt 13/24 april till greve Panin. Arkivarie Sven Åstrand har vänligen bispungit mig i efterforskningen av det ryska diplomatiska materialet i RA.
- s. 90. Publiciteten om ryska festen: I Rosenhaneska samlingen, i Vitterhetsakad., har Schering Rosenhane gett en kommentar till Årres kopparstick över festen, samt nämnt av honom kända berättelser därom: Bihänget till St Petersburgska tyska tidningar, nr 55, 10 juli 1772, Hamb. Correspondenten nr 108, 7 juli 1772; översättn. av denna berättelse i Allmänna Tidningar, nr 157, 21 juli 1772; därjämte en insändare i samma tidning, nr 210, 21 sept. 1772. Jag har tagit del av dessa artiklar.
- s. 93. Coysevox' allegorier: L. Benoist, Coysevox, Paris 1930.
- s. 96. Michelessi: Agne Beijer, Abbé Domenico Michelezzi, Samlaren 1920. Viktiga kompletterande uppgifter av Birger Sallnäs, Kring källorna till revolutionen i Stockholm 1772, Vetenskapssocieteten i Lund årsbok 1955. Michelessis kantat till ryska festen är anonym; Cantate per la Festa data in Stockholm all'occasione dell'Incoronazione die Sua Maestá il Re di Svezia da S. E. il Signor Comte d'Osterman, Stockholm 1772. Beijer, som varit den förste att peka på Michelessi som författare, har förstätt titeln så, som Osterman gjort anspråk på författarskapet; men det är bara själva festen, som tillskrivs honom (Festa — — data — — di — — Osterman).
- s. 97. Svängningen till Rysslands förmån: L. Stavenow, Frihetstiden, i Sveriges historia etc. 1903, s. 354; Beth Hennings, Gustav III, s. 250.
- s. 98. Panin till Osterman 15.11.1772; RA. Muscovitica 629.
Hugues Taravals målning: L. Looström, K. Akademiens för de fria Konsternas samlingar, Sthlm 1915.
Taravals biografi: Thieme-Becker; Du Peloux, Repertoire des artistes de XVIIIe siècle français, uppger hans födelseårtal till 1728, många författare har samma födelseårtal. L. Dussieux, Les artistes français à l'étranger, uppger efter Nagler att han efter Romvistelsen skulle gjort en resa till Sverige, »där hans far var hovmålare», vilket torde vara ett misstag; fadern var då sedan länge död. Vissa uppgifter i Looströms excerpter i Konstakademiens arkiv. Excerpter till Svenskt Konstnärslexikon, välvilligt utlånade till mig av Allhems förlag, Malmö.
- s. 100. Lidén om Taraval: G. W. Lundberg, Roslin, Malmö 1957, I, s. 119.
Adelcrantz' gåva: Adelcrantz »fant det vara billigt at Academien ägde något arbete af denne så Habile Landsman och Medlem —». Dagbok hål- len vid Kongl. Máhl. och Bilt. Acad. sammankomst d. 15 oct. 1783, Konstakademiens arkiv.
- s. 101. Relationer om revolutionen 1772: Birger Sallnäs, Kring källorna till revolutionen i Stockholm 1772, Vetenskapssocieteten i Lund årsbok 1955; Herman Schück, Gustaf III:s statsvälkning 1772, Historiskt Arkiv 4, 1955; Beth Hennings, Ögonvittnen om Gustav III, Sthlm 1960. Docenten fil. dr

Birger Sallnäs, som haft vänligheten att läsa korrektur av uppsatsen, har särskilt gjort mig uppmärksam på uppgifter rörande Gustav III:s revolution.

- s. 102. Diderot: Greta Åkerlund, Diderot och Hugues Taraval, Ord och Bild 1943; denna uppsats ger en utmärkt inblick i Hugues Taravals utveckling och samtidens uppskattning av honom.
Creutz' inköp: G. W. Lundberg, Roslin, I, s. 100.
- s. 103. Creutz och Sergel: R. Josephson, Sergels fantasi, I, Sthlm 1956.
- s. 104. Gravyr av J. Gillberg: Carl Snoilsky, Svenska historiska planscher, Sthlm 1893—95.
- s. 105. Allegorien över Vaksamheten: Erna Mandowsky, Recherche intorno all' iconologia di Cesare Ripa, Florens 1939.
L'Almanach iconologique: Louis Réau, La Gravure d'illustration, Paris-Bruxelles 1928.

BEITRÄGE ZUR
SPÄTANTIKEN RELIGIONSGESCHICHTE

VON

MARTIN P. NILSSON

I.

Der bakchische Kult in der Spätantike

Mit den folgenden Zeilen möchte ich die kurzen Bemerkungen über den spätantiken Kult des Dionysos, ausschliesslich die Mysterien, die ich getan habe,¹ etwas weiter ausführen. Er bietet nämlich neben dem Neujahrsfest ein einzigartiges Beispiel für das Entstehen eines neuen Festes in dieser Zeit und zwar mit religiös-symbolischen Inhalt.

Für die populäre Auffassung ist jetzt Bacchus Gott des Weines und des Rausches. So war es auch in der Spätantike. Augustin beschreibt in seinem Brief an Maximus von Madaura, wie die Dekurionen und die vornehmsten Männer der Stadt in bakchischer Raserei auf den offenen Plätzen der Stadt Schau stellen.²

Ein solcher war aber Dionysos nicht im Anfang gewesen. Zwar war er Gott des Weines, aber sozusagen nur in Nebenamt. Die Mänaden sehen oft Milch und Honig aus der Erde hervorströmen,

¹ In meiner Geschichte der griechischen Religion, II, 2. Aufl., S. 362; vgl. auch meine Bemerkungen Die Anthesterien und die Aiora, Eranos, XV, 1916, S. 192 f. und Symbolisme astronomique et mystique, Collection Latomus, II, 1949, S. 224 f., wieder abgedruckt Opuscula selecta, I, S. 192 f. bzw. II, S. 174 f.

² Augustinus, epist., 17, 4. *Quod autem dicis eo nostris uestra sacra praeponi, quod uos publice colitis deos, nos autem secretioribus conuenticulis utimur, primo illud abs te quaero, quo modo oblitus sis Liberum illum, quem paucorum sacrorum oculis committendum putatis. deinde tu ipse indicas nihil aliud te agere uoluisse, cum publicam sacrorum uestrorum celebrationem commemorares, nisi ut nobis decuriones et primates ciuitatis per plateas uestrae urbis bacchantes ac furentes ante oculos quasi specula poneremus. in qua celebritate si numine inhabitamini, certe uidetis, quale illud sit, quod adimit mentem; si autem fingitis, quae sunt ista etiam in publico uestra secreta? uel quo pertinet tam turpe mendacium? deinde cur nulla futura canitis, si uates estis? aut cur spoliatis circumstantes, si sani estis?* Der Kult war im römischen Afrika besonders beliebt, A. Bruhl, Liber Pater, S. 223 ff.

selten Wein. Die Feste, die sich auf Wein und Weinbau beziehen, sind nicht nach Dionysos benannt. Die Staphylochromen in Sparta, die wohl Traubenzweige in den Händen trugen, liefen an den Karneen, die dem Apollon zu Ehren gefeiert wurden. An den Oschophorien in Athen trugen zwei Jünglinge Rebzweige voll Trauben und eine Prozession ging zum Tempel des Dionysos, das Fest gehört aber der Athena Skiras an. Bei dem Fest der Pyanopsien, das Apollon angehörte, wurde die Eiresione getragen, die mit Feigen und Schälchen voll Öl und Wein behängt war. Die Einsegnung des neuen Weines fand in Athen am zweiten Tag der Anthesterien statt, dem Choenfest, in Böotien etwa gleichzeitig, wobei man an den Agathos Daimon opferte, dem auch beim täglichen Mahl ein Schluck ungemischten Weines gespendet wurde. Die Lenäen waren kein Kelterfest, das verbietet schon die Jahreszeit, der Monat Lenaion fällt mitten im Winter; in Athen heisst er Gamelion, und in diesem wurden dort die Lenäen gefeiert. Der Name kommt nicht von *ληγός* Kelter, sondern von *λήγαι*, der jonischen Benennung der Mänaden. Von den Festen, welche das Beschneiden der Weinstöcke begleiten, Kladeuteria, Pankladia auf Rhodos, Bisbaia bei den Messapiern, kennen wir nur die Namen.³

Die Weinlese und das diese begleitende Keltern waren wie die Ernte zu eng an den Jahreszeiten gebunden, um in dem offiziellen, stark schwankenden lunisolaren Kalender Aufnahme finden zu können. Die Weinlese wurde wie die Ernte nach dem Sternkalender bestimmt. So verlegt schon Hesiod den Anfang der Ernte auf den Frühaufgang der Plejaden, die Weinlese auf den Frühaufgang des Arkturus; die Kalender wiederholen solche Bestimmungen. Ein Stern heisst *τρογγητήρ* oder *προτρογγητήρ*,⁴ lateinisch *vindemiator* oder *provindemiator*, weil er die Weinlese und das Keltern anzeigt. Hesych s. v. erwähnt ein Fest *προτρούγαια*, das Fest vor der Weinlese. Es war sicher eine volkstümliche Benennung, gleichwie das Fest vor dem Pflügen, d. h. der Aussaat, die *προηρόσια*, das das Volk ebenso nach einem Stern *προαρκτούρια* nannte.⁵

Seitdem kurz vor Christi Geburt der julianische Kalender in etwas

³ Hesych s. v. *βίσβη*.

⁴ Grosser Artikel in der Realenc. d. klass. Altertums, XXIII, 988 ff.

⁵ Hesych s. v. *προηρόσια*. Die Konjektur Ruhnkens *Κλειδήμος* statt *ὁ δῆμος* ist unberechtigt.

wechselnden Formen allgemein eingeführt worden war, folgte der Kalender den Jahreszeiten. Der lunisolare Kalender wurde auf Griechenland beschränkt und hatte kaum mehr eine Bedeutung.

Obgleich wir davon keine Nachricht haben, kann es nicht bezweifelt werden, dass schon in alter Zeit die Weinlese und das damit verbundene Keltern zu ländlichen Festen Anlass gaben, wie es die Ernte tat, von deren festlichem Begehen etwas überliefert wird. Der Rhetor Maximus von Tyros, der am Ende des zweiten nachchristlichen Jahrhunderts lebte, sagt, dass die ersten Feste von Bauern erfunden wurden, die zuerst Tänze für Dionysos an den Keltern aufführten und zuerst auf dem Dreschplatz Orgien für Demeter feierten.⁶

In der Spätantike war die Weinlese und das damit verbundene Keltern ein grosses Fest; die *vindemia* wird oft von kirchlichen Schriftstellern erwähnt.⁷ Diese Nachrichten sind ziemlich spät.⁸ Der älteste Zeuge, Minucius Felix, lebte am Ende des zweiten Jahrhunderts n. Chr. Der Umschwung war aber längst vorbereitet. Am Ende der hellenistischen Zeit und etwas später erscheinen Berichte von Weinwundern. Auf Tenos entströmte zu bestimmter Zeit, d. h. an einem Fest, Wein aus einer Quelle,⁹ auf Andros im Tempel des Dionysos an den Nonen des Januar und zwar jedes zweite Jahr,¹⁰ das Wunder wird mit den Lenäen zusammenhängen, obgleich der Tag Theodaisia genannt wird. An dem Fest der Thyia in Elis wurden drei leere Kessel in ein versiegeltes Zimmer hineingestellt, die am Morgen gefüllt gefunden wurden.¹¹ Heron beschreibt derartige

⁶ Maximus Tyrius, Diss. 30. Die Theorie hat er dem Aristoteles, Eth. Nicom., p. 1160 A, entliehen, obgleich dieser nur die Ernte, nicht die Weinlese erwähnt.

⁷ Ich übernehme die Zitate von A.-J. Festugière, *Antioche païenne et chrétienne*, S. 135 A. 1. Augustinus, Confess. X, 2, 2, 7; IX, 2, 3, 11; IX, 5, 13, 1; Minucius Felix, Octavius, 2, 3, Cyprrianus, ad Donatum, 1; Ennodius, CCCXXXIV; epist. ad Maximum, VII, 20. Festugière bezieht darauf auch Johannes Chrysost., 379, 9, obgleich dort nur gesagt wird, dass die Bauern mit dem Keltern aufgehört haben.

⁸ Eine Andeutung findet sich vielleicht bei Tibull, I, 7, 39:

*Bacchus et agricolae magno confecta labore
Pectora tristitiae dissolvenda dedit.*

⁹ Diodorus, III, 66.

¹⁰ Plinius, Nat. Hist., II, 231.

¹¹ Pausanias, VI, 26, 1 u. a.

Apparate. Man nimmt an, dass eine solche Einrichtung in einem Tempel in Korinth gefunden worden ist.¹²

In der hellenistischen Zeit wurden die Weinlese und das Keltern allegorisch gedeutet. Diodor III, 62, hat eine ausführliche Darstellung. »Dionysos wird von den Alten ‚der von zwei Müttern Geborene‘ genannt. Als die erste Geburt rechnen sie, dass das Gewächs in die Erde gepflanzt wird und wächst, als die zweite, dass es schwer wird und die Trauben reifen lässt, so meint man, dass die eine Geburt des Gottes aus der Erde und die zweite aus der Traube stattfindet. Die Mythographen überliefern auch eine dritte Geburt, nämlich dass der Gott von Zeus und Demeter gezeugt, von den Erdgeborenen zerrissen und gekocht wurde; nachdem seine Glieder von Demeter wieder zusammengefügt worden waren, wurde er von Anfang wieder jung. Sie führen solche Aussagen auf einige physische Ursachen zurück: Er wird ein Spross des Zeus und der Demeter genannt, weil der Weinstock aus der Erde und dem Regen genährt wächst und Früchte trägt, den aus den Trauben gepressten Wein. Dass er als Kind von den Erdgeborenen zerrissen wurde, bedeutet das Einsammeln der Trauben von den Bauern. Die Leute halten die Erde für Demeter. Der Mythos, dass seine Glieder gekocht wurden, beruht darauf, dass die meisten den Wein kochen und mischen, wodurch er wohlriechender und zu seiner Natur besser wird. Dass seine Glieder von den Erdgeborenen misshandelt, aber zu ihrer früheren Natur wiederhergestellt wurden, bedeutet, dass die Erde den Weinstock, dessen Trauben gelesen werden und der beschnitten wird, je nach den Jahreszeiten, wieder in die beste Zeit Trauben zu tragen herstellt. Überhaupt wird Demeter von den alten Dichtern und Mythographen Mutter Erde genannt. Hiermit stimmt überein, was in den orphischen Gedichten dargestellt wird, und was in den Mysterien vorgeführt wird, worüber Uneingeweihte die Einzelheiten nicht erörtern dürfen.«

Dies ist mythendeutende Gelehrsamkeit. Viel konziser und bündiger drückt sich Cornutus aus,¹³ ein stoischer Philosoph, der in der

¹² Näheres in meiner *Gesch. d. griech. Rel.*, I, 2. Aufl., S. 589 f.

¹³ Cornutus, *Theologiae graecae compendium*, 30 am Ende. Aus diesem Gesichtspunkt weniger ergiebig ist der vermutlich gleichzeitige Herakleitos, *Homeriche Allegorien*, 35. Er deutet in seiner Weise die Iliasstelle Z 132 ff., wo erzählt wird, wie Lykurgus Dionysos und seine Ammen (τιθηναί) verfolgte. τὸδ' ἔστ' ἔστιν

Mitte des ersten Jahrhunderts n. Chr. wirkte. »Der Mythos erzählt, dass er (Dionysos) von den Titanen zerrissen von Rhea wieder zusammengefügt wurde. Diejenigen, die den Mythos überliefern, deuten damit in Rätseln an, dass die Bauern, welche Sprösser der Erde sind, die Trauben zerstören und die darin befindlichen Glieder des Dionysos von einander zertrennen, die dann das Zusammenströmen des Mostes zusammenführt und aus ihnen einen Körper macht.« Das entstammt derselben mythendeutenden Gelehrsamkeit, ist aber auf eine leicht verständliche Deutung des Kelterns beschränkt: das Zertreten der Trauben ist die Zerstückelung des Dionysos, der Wein seine Wiederbelebung. In dieser Form konnte der neugeschaffene Mythos sich auswirken und populär werden. Er wird etwa zweihundert Jahre später bei einem Kirchenvater, Cyprianus, ange deutet.¹⁴

Ein französischer Archäologe hat drei Sarkophage und Fragmente eines vierten aus dem dritten Jahrhundert n. Chr. veröffentlicht,¹⁵ welche die Popularität des Mythos zeigen. Es genügt hier das Hauptbild, das etwas variiert wird, kurz zu beschreiben. Unten in der Mitte ist ein Kelter, in dem Trauben von *putti* zertreten werden. Links daneben ruht ein stattlicher, bärtiger Mann, den Turcan mit Recht als den alten Dionysos deutet. In der Mitte über dem Kelter ruht der junge Dionysos mit Ariadne.

Nach einem Scholion zu Clemens Alexandrinus wurde bei dem Keltern ein Lied vorgetragen, das die Zerreiſung des Dionysos erwähnte.¹⁶ Der Mythos war also vom Volk übernommen worden und gab dem Keltern und damit dem Fest der *vindemia* einen mystisch-symbolischen Inhalt. Vielleicht sind sogar vereinzelt Mysterien dar-

οἴνου συγκομιδῆς γεωργοῖς ἀλληγορία sagt er. Die Ammen seien die Weinstöcke. Den Schreck des Dionysos deutet er darauf, dass die gepressten Trauben zu Wein werden, seine Flucht ins Meer darauf, dass viele den Wein mit Meerwasser mischen.

¹⁴ Cyprianus, epist., 69, 5, *sanguinem suum vinum appellat de botruis atque acinis plurimis expressum atque in unum coactum, gregem ita nostram significat commixtione adunata multitudinis copulatum.*

¹⁵ R. Turcan, Dionysos dimorphos, Mélanges d'archéologie et d'histoire de l'école française de Rome, 1958, S. 243 ff. mit 6 Tafeln

¹⁶ Schol. Clem. Alex. Protrept. IV, 4 p. 297 Stählin, ληναίζοντας ἀγροικική ᾠδή ἐπὶ τῷ ληνῷ ἀδομένη, ἥ καὶ αὐτὴ περιεῖχεν τὸν Διονύσου σπαραγμὸν. Zeit unbekannt, nicht älter als das 3. Jhd n. Chr.

aus entstanden; darauf deutet eine Inschrift aus der Gegend um Pangaion in Thrakien.¹⁷ Diese Dionysosfeier scheint sich sogar bis in die byzantinische Zeit erhalten haben. Das trullanische Konzil verbot im J. 692 den Namen des abscheulichen Dionysos bei dem Keltern anzurufen und Scherze zu machen, wenn der Wein in die Gefässe gegossen wurde.¹⁸

II.

Die religiöse Begründung des Herrscherkultes

Der Herrscherkult ist eine Huldigung der blossen Macht, er ist des religiösen Wertes bar, er wurde offiziell rezipiert um ein Band zu schaffen, das alle Einwohner eines hellenistischen Reiches umschloss, das von sehr verschiedenen Bevölkerungselementen bewohnt war und kein Staatsbürgerrecht kannte, in dem die Einheit nur darin bestand, dass alle demselben König untertan waren. Das ist richtig, man sollte doch beachten, dass man nachträglich dem Herrscherkult eine religiöse Begründung zu geben versucht hat.¹⁹

Diese wird vorgetragen in einigen in dorischer Koine geschriebenen neupythagoreischen Traktaten, die durch grosse Auszüge bei Stobaios auf uns gekommen sind. Als Verfasser werden genannt Diotogenes, Sthenidas, Ekphantos und Archytas.²⁰ Die beiden ersten sind unbekannt, die beiden letzteren pseudepigraph, obgleich A. Delatte die Authentizität der dem Archytas zugeschriebenen Schrift zu verteidigen versucht hat.²¹ Diese Schrift enthält jedenfalls nichts, das für unsren Zweck von Bedeutung wäre. Diese Sachlage macht

¹⁷ οἱ περὶ 'Ροῦφον Ζεῖπα μύστε Βότρυος Διονύσου μυ[στέραρχη 'Ρο]ύφω κτλ. Zuerst veröffentlicht von Perdrizet, Bull. corr. hell., XXIV, 1900, S. 317.

¹⁸ μήτε τοῦ βδελυκτοῦ Διονύσου τὸ ὄνομα τὴν σταφυλὴν ἀποθλίβοντας ἐν τοῖς ληνοῖς ἐπιβοᾶν μηδὲ τὸν οἶνον ἐν τοῖς πίθοις ἐπιπέοντας γέλωτα ἐπικινεῖν.

¹⁹ Was unten dargelegt wird, wurde in der Hauptsache schon gesagt in meinem Aufsatz, *Det hellenistiska konungaidealet, Arkeologiska forskningar och fynd, Studier till H. M. Konung Gustaf VI Adolfs sjuttioårsdag, 1952, sid. 9 ff.*

²⁰ Diotogenes, Stobaeus, IV, 7, 61, Hense IV, S. 261 ff.; Sthenidas, IV, 7, 63, Hense S. 270 f.; Ekphantos, IV, 7, 64 ff., Hense S. 271 ff.; Archytas, IV, 1, 135, Hense IV, S. 82 f.

²¹ A. Delatte, *Essay sur la politique pythagoricienne*, Bibl. de la faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, XXIX, 1922.

die Datierung dieser Schriften zu einem schwierigen Problem. Sie können nicht älter als die späthellenistische Zeit sein; Goodenough versetzt sie in einer Studie über die Philosophie des späthellenistischen Königtums in das letzte vorchristliche Jahrhundert,²² L. Delatte dagegen in den Anfang der Kaiserzeit.²³ Die erstere Datierung ist die wahrscheinlichere, es gibt nichts, das mit Bestimmtheit auf die Kaiserzeit deutet. Hierzu kommt eine auch bei Stobaios überlieferte hermetische Schrift, *Kore Kosmou*.²⁴ Sie ist stark mythologisierend, wodurch sie ihre Angehörigkeit zu der späteren Gruppe dieser Schriften erweist, und kann nicht älter sein als das Ende des zweiten nachchristlichen Jahrhunderts. Sie geht viel weiter, ihre Grundlage ist aber im Grossen und Ganzen dieselbe wie die der älteren Schriften.

Diese Schriften haben zwar viel von den älteren Behandlungen des Königtums übernommen, setzen aber das hellenistische Königtum voraus. Der grosse Unterschied ist, dass, während für jene ältere Diskussion das Königtum nur eine theoretische Möglichkeit war, die man in der Wirklichkeit nur bei fremden Völkern kannte, es jetzt in der hellenistischen Zeit in die Welt der Wirklichkeit auch für die Griechen hinausgetreten war. Ihre Behandlung der Pflichten und der Aufgaben des Königs wird hier beiseite gelassen, obgleich sie von grossem Interesse ist, es handelt sich hier nur um die religiöse Stellung des Königs.

Der Vergleich mit dem Kosmos, dem geordneten und nach gewissen Gesetzen regierten Universum ist durchgehend (Diotogenes S. 263). Der Staat, der dadurch entstanden ist, dass viele verschiedene Elemente in Harmonie gebracht worden sind, ist ein Abbild der Ordnung und der Harmonie des Universums. Der König soll den Staat in Harmonie bringen wie eine wohl abgestimmte Lyra (Diotogenes S. 266). Er verhält sich zum Staat wie Gott zum Kosmos (Diotogenes S. 265). In seiner Handhabung des Rechts soll er handeln wie Gott in der Leitung des Universums, er soll den Staat in

²² E. Goodenough, *The Political Philosophy of Hellenistic Kingdom*, Yale Studies in Classical Philology, I, 1928, S. 55 ff.

²³ L. Delatte, *Les traités de la royauté d'Ecphante, Diotogène et Sthénidas*, Bibl. de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Univ. de Liège, Kritischer Text, Kommentar und Übersetzung, XCVII, 1942.

²⁴ Stobaeus, I, 49, 44, Wachsmuth I, S. 407 ff.; Text und französische Übersetzung in *Hermes Trismégiste*, hgg. von Festugière und Nock, IV, S. 52 ff.

Harmonie unter einer Leitung bringen. Das Universum folgt gewissen Gesetzen, und so sollen auch der Staat und sein Leiter, der König, machen. Ohne Gesetze kann es keinen König geben, der König ist das lebendige Gesetz (*νόμος ἐμψυχος*), das Gesetz ist das erste, der König gehorcht dem Gesetz und regiert in Übereinstimmung mit dem Gesetz.

Gleichwie der Staat mit dem Kosmos verglichen wird, so wird der Leiter des Staates, der König, mit dem Leiter des Kosmos, Gott, verglichen (Diotogenes S. 265). Gott ist Regent auf Grund der Natur, der König auf Grund seiner Geburt und seinem Nachahmen von Gott. Gott besitzt die Weisheit, regiert das All und lebt ewig, der König besitzt Klugheit, regiert auf der Erde und lebt in der Zeit. Er ahmt Gott am besten nach, wenn er sich grossmütig und barmherzig zeigt, und einen väterlichen Sinn hat (Sthenidas S. 270). Er soll dieselbe Liebe zu und Gemeinschaft mit seinen Untertanen zeigen wie Gott zum Kosmos und allem, was darin ist. Der König soll seine Untertanen lieben und für ihr Bestes sorgen wie der Vater für seinen Sohn und der Hirt für seine Herde (Ekphantos S. 276). Wenn der König einen frommen und gottähnlichen Sinn hat, ist er wahrer König, denn wenn er diesem Sinn gehorcht, macht er alles Gute. Er soll streben Gott ähnlich zu sein.

Der Vergleich des Königs mit Gott kehrt immer wieder zurück und beschränkt sich nicht nur darauf, dass der König streben soll Gott nachzuahmen, sein irdisches Abbild zu sein, sondern geht so weit, dass göttliche Natur ihm zugeschrieben wird. Der König ist in seinem irdischen Tabernakel (*σκαῖνος*, ein oft benutztes Bild um die irdische Hülle des Menschen zu bezeichnen) anderen Menschen ähnlich und ist von demselben Stoff wie sie gebildet, er ist aber von dem höchsten Schöpfer nach seinem Bild geformt. Er ist ein Abbild des höchsten Königs, eine einzige Schöpfung, die die engste Verbindung mit seinem Schöpfer hat. Die Untertanen schauen ihn in seiner Königlichkeit wie in einem Lichtglanz (Ekphantos S. 272).

Die oben erwähnte Schrift *Κόρη κόσμου*, eine Unterweisung, die Isis ihrem Sohn Horus gibt, ist, wie gesagt, viel jünger, darf aber herangezogen werden, da die darin vorgetragenen Vorstellungen von der Göttlichkeit des Königs, abgesehen von der mythologischen Umkleidung, mit den in den neupythagoreischen Schriften vorgetragenen übereinstimmen. Die Welt ist, sagt Isis, in vier Teile verteilt:

den Himmel, der die Wohnung der Götter ist, den Äther, der der Raum der Gestirne ist, den Luftraum, der die Wohnung der göttlichen Seelen ist, und die Erde. Die Götter schaffen Könige, die auf der Erde geboren zu werden würdig sind. Der König ist der letzte von den anderen Göttern und der erste unter den Menschen. So lange als er auf der Erde lebt, entbehrt er der wirklichen Göttlichkeit, ist aber im Vergleich mit den Menschen unübertrefflich, er ist einem Gott ähnlich. Denn der Ort, von dem seine Seele hieniedergesandt wird, ist höher als derjenige, von dem die Seelen anderer Menschen hieniedergeschickt werden. In seiner königlichen Tätigkeit übt er sich für Göttlichkeit. Diese letzten Worte beziehen sich vielleicht auf die Sitte, einen Herrscher nach seinem Tod unter die Götter zu erheben.

Gegen die Behauptung, dass diese Darlegungen eine Begründung des Herrscherkultes geben, kann zweierlei eingewendet werden. Erstens ist von einem Kult keine Rede; das wiegt nicht so schwer, denn der Kult des Königs ist eine einfache Folge seiner Göttlichkeit. Ein Gott ohne Kult ist nicht denkbar. Schwerer wiegt der zweite Einwand: der König wird nicht als Gott, sondern als gottähnlich hingestellt. Wir müssen uns die Anschauungswelt jener neupythagoreischer Schriftsteller vergegenwärtigen.

Die divinisierten Könige wurden den olympischen Göttern zugesellt. Sehr malend ist das Lobgedicht des Theokritos auf Ptolemaios Philadelphos, in dem er sagt, dass Zeus dem ersten Ptolemaios, dem Sohne des Lagos, dieselbe Ehre wie den Göttern und ein goldenes Haus in seinem Palast gab, und uns ihn vorführt neben Alexander gegenüber Herakles sitzend und schmausend. Die Könige wurden nicht häufig mit olympischen Göttern identifiziert, sie waren Götter eigenen Rechtes und unter eigenem Namen; das prädikative Wort θεός wird auch selten ihrem Namen beigefügt. Sie waren nach ihrem Tod in den Olymp hinaufversetzte Götter.

Für die religiöse Philosophie der neupythagoreischen Schriftsteller existierten die olympischen Götter nicht. Diotogenes erwähnt einmal Zeus wegen einer homerischen Reminiszenz. Der einzige Gott, von dem sie reden, ist der monotheistische, der Schöpfer und Lenker des Weltalls, der uns aus vielen Schriften des Spälatertums und ganz besonders aus der Schrift über die Welt wohlbekannt ist. Mit diesem Gott, der das ganze Universum lenkt, konnten die Könige der aus

dem Weltreich Alexanders des Grossen entstandenen Teilreiche nicht identifiziert werden. Ein Ansatz dazu ist erst viel später in dem römischen Weltreich entstanden, als der Kaiser in der Gestalt des Sonnengottes erschien, der damals den Platz des Weltregenten usurpierte. Jene Neupythagoreer mussten sich damit begnügen, den König als dem Weltregenten ähnlich hinzustellen.

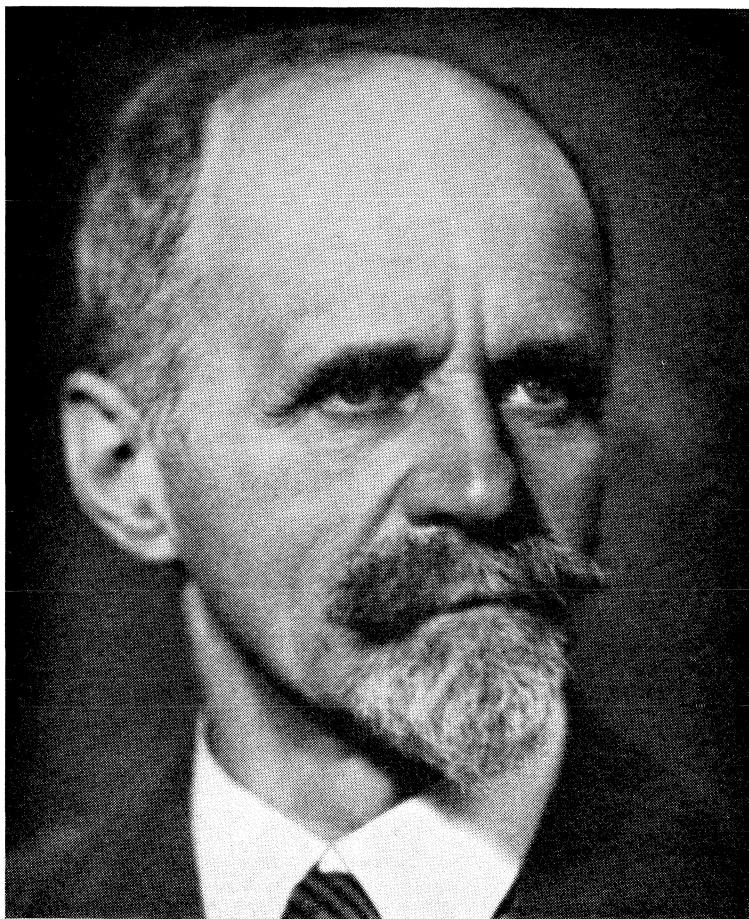
Der höchste Gott hatte Untergötter — Satrapen nennt sie die Schrift über die Welt —, als solche fanden die olympischen Götter ihren Platz. Dies war eine allgemeine Meinung, obgleich die neupythagoreischen Schriften sie nicht erwähnen; ihr Zweck war ein ganz anderer, der mit der Götterwelt nichts zu tun hatte, nämlich die Philosophie des Königtums, seiner Pflichten und Rechte darzulegen; dafür passten die willkürlichen Olympier nicht, nur der Weltlenker, der höchste Gott. Daher sprechen sie nur von ihm. Wenn nun der König dem Gott ähnlich (ἴσος) war, folgt, dass er auch gottgleiche Ehren (ἰσόθεοι τιμαί) erhalten musste. Die Neupythagoreer haben sich um den Kult nicht bekümmert und ihn auch nicht begründen wollen, aber indirekt folgt aus ihren Darlegungen eine Begründung des Königskultes.

Die Voraussetzung ihrer Erörterungen war die Anschauung ihrer Zeit von der Göttlichkeit des Königs, die sie in ihre religiöse Anschauung von dem alleinigen Gott, der die Welt lenkt, hineinzupassen suchten. Es blieb dabei notwendigerweise ein Riss, da der König weder diesem Gott zugesellt noch mit ihm identifiziert werden konnte. Er konnte nur als ihm ähnlich, als sein Abbild hingestellt werden. Sie haben, so gut es nach ihren philosophischen Anschauungen möglich war, die Göttlichkeit des Königs zu rechtfertigen versucht. Davon ist der Königskult eine Folge.

WLADYSLAW KONOPCZYŃSKI

AV

JERKER ROSÉN

WŁADYSŁAW KONOPCZYŃSKI

* 26/11 1880 † 21/2 1960

Historikern Wladyslaw Konopczyński, som sedan 1924 var ledamot av Vetenskapssocieteten i Lund, avled den 21 februari 1960. Konopczyński var född den 26 november 1880 och verkade från 1917 till andra världskrigets utbrott som professor vid universitetet i Kraków. Ehuru Polens historia — och då i första hand dess författningshistoria — så gott som genomgående stod i centrum för hans forskningar, vinnlade sig Konopczyński konsekvent om att se de polska problemen i deras europeiska sammanhang. I det syftet företog han vidsträckta forskningsresor till europeiska arkiv. Under första världskrigets tvenne första år uppehöll han sig sålunda i forskningsärenden i Skandinavien, där han grundligt lärde känna även svensk historia.

Konopczyński betonade, att Polens både yttre och inre historia under 1600- och 1700-talen — de århundraden, som särskilt stod i förgrunden för hans forskningar — måste ses i samband med de stora förändringar beträffande maktbalansen runt Östersjön, som nu inträffade. En sammanfattning av hans syn på Östersjöproblemen utgör avhandlingen *La probléme baltique dans l'histoire moderne* (*Revue historique* 1929). Rysslands och Preussens framväxt som stormakter skapade problem, som i mycket blev gemensamma för Polen och Sverige. Det gemensamma i polsk och svensk historia, som mycket starkt framträder ända sedan medeltiden, kom så att bli ett grundtema i Konopczyńskis forskningar, och år 1924 publicerade han den stora avhandlingen »Polen och Sverige från Olivafreden till polska statens fall» (1660—1795). Ett parti av denna har översatts till svenska och tryckts i Karolinska förbundets årsbok samma år under rubriken »Karl XII och Polen». Vid flera tillfällen har han återkommit till parallellen mellan Sverige och Polen. Särskilt har han brottats med problemet, varför Polen under 1700-talet gick sin undergång till mötes, medan Sverige lyckades överleva. Härvid kommer statsskicket och över huvud taget de inre förhål-

landena in i bilden. Konopczyński hade i sin tidigaste forskning ägnat stort intresse åt den polska författningshistorien, bl. a. genom avhandlingarna »Det permanenta rådets ursprung och instiftande» (1917) och »Liberum veto» (1918). Han tog här avstånd från tesen, att landets undergång var en följd av inre politisk och moralisk upplösning. I uppsatsen »Polen och Sverige i det adertonde århundradet. En historisk parallell» (Svensk historisk tidskrift 1925) jämför han polsk och svensk kultur och politisk aktivitet under 1700-talet. Han kommer till slutsatsen, att den livaktighet, som präglar frihetstiden i Sverige, har en fullt jämförbar motsvarighet i Polen. Att det sistnämnda landet gick under berodde på det yttre trycket, icke på moralisk upplösning trots adelsväldet.

De problem, som sysselsatte Konopczyński under åren efter Polens återuppståndelse efter första världskriget, kan sägas ha haft dagspolitisk aktualitet. Polens ställning som fri stat var beroende av maktbalansen vid Östersjön. Landets reorganisation som självständigt rike aktualiserade frågorna om varför det gått under. Ingen historiker kan i sin syn på det förgångna helt frigöra sig från den miljö, i vilken han själv lever. Konopczyńskis stora vetenskapliga gärning bär spår av den dagsaktuella politiken, då den kom till. Han var själv med om att bygga upp det nya fria Polen och tillhörde såsom nationaldemokrat parlamentet under åren 1922—27, d. v. s. under de år då parallellerna mellan Sverige och Polen tydligast uttalades och gjordes till föremål för konsekvent forskning. Konopczyńskis offentligt uttalade nationella inriktning förde honom under andra världskriget i tyskt koncentrationsläger. Den sista uppsats jag känner till av hans hand publicerades i *Revue historique* 1939. Den hade titeln *Le dévelement des recherches sur l'histoire moderne de la Pologne*. Konopczyńskis vetenskapliga gärning fick sin särprägel och stimulans av Polens befrielse. Den upphörde med dess undergång som självständig stat.

LAURITZ WEIBULL

AV

SVEN A. NILSSON

Målning av Lisa Weibull

LAURITZ WEIBULL

* $\frac{2}{4}$ 1873 † $\frac{2}{12}$ 1960

Lauritz Weibull, bortgången för snart ett år sen, har särskilda Lanspråk på att ihågkommas i denna societet. Han var en av dess grundare, han blev dess förste preses och var under en följd av år en av dess få hedersledamöter. Societetens grundande framstod en gång som en de unga vetenskapsidkarnas revolt. Det var för Lauritz Weibull naturligt att delta i en sådan. Långt in i sin höga ålderdom hävdade han åter och åter detta, att vetenskapen hörde de unga till, att man i alla sammanhang, där beslut fattades om historisk vetenskap, borde lyssna till de unga, ha med representanter för dem, för docenterna, för de verkligt aktiva. Och ändå — det hör till de många motsättningarna i hans väsen — ändå var han som vetenskapsman sent framme och gjorde sin väsentliga insats först i sin mogna mannaålder.

Det är en svår, ja omöjlig uppgift att redan nu rättvist och riktigt teckna Lauritz Weibulls insats på de många fält, där han under sitt långa liv var verksam. Jag bör kanske först erinra om hans officiella data. Född 1873 blev han efter sin disputation 1899 docent i historia vid Lunds universitet. Under åren omkring 1900 hade han amanuensbefattningar vid Mynt- och medaljkabinettet och vid Historiska museet i Lund samt vid Riksarkivet och Kammararkivet i Stockholm. Dessa uppdrag förde honom, år 1903, över till den nyinrättade befattningen som landsarkivarie i Lund, som han innehade fram till 1919. Efter en osedvanligt våldsamt befordringsstrid tillträdde han då den professur i historia, som han sedan beklädde i 20 år, till 1938.

Till detta kommer medlemsskap och ledande poster i en lång rad lärda sällskap och andra sammanslutningar. Redan vid en hastig överblick frapperas man av de många inslagen av specifikt skånskt och av studentvärld. Men också av något annat. Liksom andra framstående vetenskapsmän blev Lauritz Weibull invald i många lärda sällskap, väl alla de i Lund tänkbara och framskjutna sådana i

Danmark och Norge. Han blev filosofie hedersdoktor i Köpenhamn och teologie i Lund. Men Stockholm och Uppsverige är endast representerade med det medlemskap i Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, som Lauritz Weibull erhöi redan 1901 vid unga, kanske mera oskyldiga år. Inga svenska ordnar pryder hans meritlista — däremot en dansk medalj, Christian X:s frihetsmedalj.

Jag får i det följande tillfälle att återvända till dessa och andra avvikelser från en svensk akademikers normala beteendemönster.

Lauritz Weibulls ursprungsmiljö var det senare 1800-talets Lund med fadern, den snillrike, älskvärde Martin Weibull som en av de framträdande gestalterna, professor i historia och innehavare av en rad av de uppdrag som senare blev sonens. Som historiker var han specialist på svensk stormaktstid, som han skildrat i en lysande stil och med framhävande av dess stora gestalter. Men han var också ivrig skandinavist och sökte i Skåne föreningsbandet mellan svenskt och danskt och skrev om Skånes och om Lunds universitets historia. Och det språk som kom att talas av den syskonkrets som växte upp i det weibullska hemmet, tycks ge åtminstone någon bekräftelse åt det som sades, att man där hade skapat en alldeles egen skånsk dialekt.

Av studenter och elever var Martin Weibull högt uppburen och utövade på dem stort inflytande. Inget tvivel kan råda om att han gjorde det på sin äldste son. Men denne mottog också starka intryck av annat i den tidens Lund. Ännu en av hans lärare bör nämnas, Henrik Schück, vars positivistiska syn och komparativa metod alldeles uppenbart influerat den unge Lauritz Weibull.

Lauritz Weibulls första skrifter från åren 1895—98 tog upp litteratur- och kulturhistoriska ämnen, gärna med anknytning till Lund. De handlade om Lidner och Thorild och Bellman, men också om källor till Skånes historia. De röjer intet karakteristiskt, snarast ett pendlande mellan olika intressen. 1899 kom doktorsavhandlingen med titeln »De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike 1629—1631» och med den betecknande underrubriken »Ett bidrag till Gustaf II Adolfs och kardinal Richelieus historia». Den är välskriven och ger nya resultat. Men den är traditionell i sin uppläggning och röjer tydlig påverkan från fadern, både i stilen och i inriktningen på de handlande personerna. Under de följande

åren kom en rad smärre skrifter av kultur-, lokal- och arkivhistorisk art och några konsthistoriska undersökningar, främst »Studier i Lunds domkyrkas historia». Under dessa år — jag avser nu tiden fram till 1909 — inledde Lauritz Weibull också de stora utgivningsarbeten varmed han hela sitt liv skulle vara sysselsatt. Han utgav Thorilds brev och Lagerbrings skrifter och brev och började nu också de stora publikationerna av skånska medeltida urkunder.

Så långt skulle man om Lauritz Weibulls produktion kunna säga, att den vittnar om lärdom och bredd, men också om splittring och osäkerhet, osäkerhet om var hans egentliga område låg. Till en del synes detta bero på att han ursprungligen drogs till estetiska och litteraturhistoriska uppgifter; det tycks ha varit fadern som förde honom över till historiens domäner. Bundenheten vid fadern är omvittnad av hans närmaste, också de svårigheter han hade att komma över dennes alltför tidiga död 1902. Uppenbarligen har han endast långsamt förmått frigöra sig från faderns inflytande. Man ser det icke minst stilistiskt, hur doktorsavhandlingens av fadern påverkade livfulla berättande stil övergår i en annan, till en början något yvig och osäker men småningom knappare och mera karaktéristisk.

Vill man söka efter förklaringar till att Lauritz Weibulls egentliga vetenskapliga insats kom så sent, bör ännu en omständighet framhävas, och det också av andra skäl. Jag har redan nämnt att han 1903 blev landsarkivarie i Lund. Landsarkivorganisationen var då ny och det var ingen liten uppgift han fick: att planlägga arkivbyggnaden, organisera verksamheten, ordna och förteckna samlingarna och samtidigt övervaka arkivvården i hela sitt stora distrikt, Skåne, Halland och Blekinge. I själva verket måste tjänsten i mycket hög grad ha fyllt hans tid under 1900-talets första årtionde, och det arbete som då utträttades utgör förutsättningen för den år 1916 utgivna, ännu använda »Vägledande förteckning vid person- och släktforskning i landsarkivet i Lund».

Med detta har jag velat antyda möjliga förklaringar till problemet om det sena genombrottet, ett problem för den historiografiska undersökning som man vill hoppas en gång kommer att göras om Lauritz Weibull. Här skall jag endast söka fixera det, som i hans tidigare verksamhet dock företecknar det genombrott, som kom så plötsligt och till synes oförberett. Man kan peka på den komparativa

metod han lärt av sina litteraturhistoriska studier och på den för- måga att analysera handskrifter och deras förhållande till varandra, som hans utgivningsarbeten lärt honom. Man bör också betona hans mycket starka känsla för det äkta och ursprungliga. Den framträder i många sammanhang, så när han i sina studier över Lunds dom- kyrka med harm och patos talar om 1800-talets restaureringar och stilimitationer. I samma riktning verkar den kunskap hans arkiv- tjänst gav honom. Hans stockholmsår kom nämligen att samman- falla med den stora omdaning i svenskt arkivväsen, då Emil Hildebrand började genomföra den s. k. proveniensprincipen. En av de unga amanuenser, som här fick hjälpa till var just Lauritz Weibull. Vad det gällde var att om möjligt råda bot på de skador, som vållats av 1800-talets ofta klåfingriga ordningsarbeten, att åter- ställa det ursprungliga, det historiskt givna.

På detta sätt var i själva verket Lauritz Weibull väl förberedd, när han under ett professorsvikariat våren 1909 tog upp ämnen ur nordisk vikingatid. Samma år publicerade han en uppsats om an- nalerna och kalendariet från Colbaz, som fullt ut visade hans för- måga till exakt källanalys. På det nya fältet, vikingatidens historia, kom hans metoder att leda till överraskande resultat. De framlades i några smärre undersökningar från år 1910 och i huvudverket, som kom 1911, »Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1.000». Resultatet kan bäst återges med hans egna ord i företalet:

Föreliggande bok utgör ett försök att tillämpa modern historisk metod på ett område av nordisk historia, där detta endast i få fall förut ägt rum.

Resultatet har blivit en omvärdering av hittills fastslagna värden. När sägen och dikt sopats bort, har det visat sig, att endast enstaka händelser och de grövsta linjerna i tidens historia äro vetenskapligt konstaterbara.

Saknaden av kritiska värdesättningar av flertalet källor enligt moderna principer har i betydande grad försvårat dessa undersök- ningar.

Ett bemötande av de författare, vilka tidigare behandlat samma ämnen som i det följande, har i regel icke ägt rum. Undantag har endast gjorts ifråga om de vetenskapliga framställningar från senare tid, i vilka med händelserna samtida eller såsom sådana ansedda dokument, i de flesta fall runinskrifter, ingå som bevismaterial.

Lund i mars 1911.

Författaren

Det är en ny Lauritz Weibull som här framträder, medveten om sig själv och sin förmåga, medveten om att han nu funnit ett fält att sätta in hela sitt kunnande på, att pröva sina metoder på. Som företalet är boken, knapp och klar i stilen, präglad av upptäckarens glädje och hänsynslöshet.

Företalet låter som en fanfar, en utmaning. Den blev inte obesvarad. Samtidigt som Lauritz Weibull under de följande åren publicerade nya undersökningar måste han försvara sig och sina resultat mot en kompakt kohort svenska och danska filologer och historiker. På några håll fann han visserligen stöd, men även här stöttes man bort av hans hårdhet och hänsynslöshet. Och bataljerna fick han föra, och förde väl också helst, själv. Den första stora uppgörelsen kom 1913 i hans stridsskrift »Historisk-kritisk metod och nordisk medeltidsforskning». Han har där några ord om sin metod, som det finns anledning att ta fasta på. Gentemot sina kritiker hävdar han, att det ingalunda är någon ny, av honom skapad metod, det är den ute i världen och på sistone även i Norden allmänt erkända — uppslaget finner han hos Niebuhr och Ranke och metodens vidare utveckling hos den grupp forskare, som slöt upp kring utgivandet av Monumenta Germaniae.

Helt riktigt är nu detta inte. Det gör ingen rättvisa åt det ytterst radikala sätt, på vilket Lauritz Weibull hävdade sina krav på källkritik och på de regler som borde gälla för historisk konstruktion. Och vidare, det för honom karakteristiska är snarast kombinationen av de kritiska renlevnadsreglerna med en av estetisk uppskattning präglad analys av de litterära texterna och av traditionsutvecklingens gång. Vill man finna ursprunget till hans källkritik, skall man säkerligen inte stanna vid Niebuhr och Ranke, med vilka han inte har särskilt mycket gemensamt. Man skall i stället gå bakom dem, till den i nyare historiografisk litteratur uppmärksammade grupp tyska historiker, som under upplysningens sista skede i Göttingen hävdade radikala källkritiska regler och tillämpade dem bl. a. på de nordiska myterna, som de med, man vill nästan säga, weibullsk skärpa pulveriserade som historiska källor. Och till parallellen hör, att de mot sig fick alla samtidens nordiska lärde. — Även i övrigt är det skäl att beträffande den lundsiska historietraditionen betona den obrutna linjen tillbaka till upplysningen. Till Lund kom nämligen aldrig den romantiska historiefilosofin och den historiska skolan, så som fallet

blev i Uppsala med Geijer och hans lärjungar. I många hänseenden innebar denna en fördjupad historieuppfattning — men i kritiskt vetenskapligt en parentes, ja snarast en tillbakagång.

Striden om Lauritz Weibulls »Kritiska undersökningar» följdes efter ytterligare några år av striden om den professur, som en gång varit hans faders. Under mellantiden hade han utgivit nya betydelsefulla arbeten i nordisk medeltidshistoria, främst undersökningarna om den skånska kyrkans äldsta historia och kung Valdemars jordebok och uppsatsen om Erik den Helige. Inte minst den senare är typisk: den visar Erikslegendens beroende av det hagiografiska schemat och lämnar sedan inte mycket kvar av den traditionella bilden av nationalhelgonet. Men för sådant hade hans uppsvenska sakkunniga föga uppskattning, inte heller för hans metod. Han bemötte dem i nya våldsamma stridsskrifter. Men dessa till trots och trots det understöd han fann i Lund av Arthur Stille och i Danmark av dess ledande medeltidshistoriker, Kristian Erslev och Erik Arup, trots detta var det endast en tillfällighet, som räddade professuren åt honom och därigenom gav honom möjlighet att fortsätta vetenskap och nu även utbilda lärjungar.

Varför blev då motståndet så hårt? Delvis beror det väl på att Lauritz Weibulls vetenskapliga nyorientering kom att rikta sig mot ur både svensk och dansk synpunkt känsliga värden och symboler, nationella och religiösa, detta samtidigt som i Sverige den ledande historikerfalangen utvecklades i riktning mot en starkare, klart medveten nationalism. Men inte bara detta. Lauritz Weibulls framfart var utmanande, hans polemik i trängda lägen inte alltid lyckad. Och så låstes positionerna på ömse håll. I förhållande till Upp-sverige förblev de låsta — det är förklaringen till de nyss anmärkta egendomligheterna i hans meritlista.

Men till bilden hör också, att Lauritz Weibull, som utåt kom att framstå som den hårda och snabba stridens man, i verkligheten ofta var obeslutsam eller långsam att fatta beslut. Han behövde därför, även i historiska ting, någon eller några inför vilka han kunde utveckla och pröva sina meningar. Att hans yngre broder, Curt Weibull, i det sammanhanget har betytt mycket är uppenbart. Småningom kom även hans lärjungar att betyda något. De gav honom ett forum, en krets, aldrig särskilt stor, inför vilken han i föreläsningens och seminariets form kunde utveckla sina idéer. Mycket av

vad han sedan publicerade hade detta ursprung; det framgår inte minst av den alltmer karakteristiska stilen, vars särdrag ofta har sin förklaring i hans bakom liggande muntliga framställning.

För sina lärjungar, för de yngre historiker han utbildade, blev Lauritz Weibull i många fall livsavgörande; det var hans förkunelse som bestämde den inriktning deras bana fick. Det som grep och fängslade var intensiteten, den vetenskapliga lidelsen och hans källkritiska lära och de följder av denna, som snart sagt varje hans seminarium visade. Snart nog uppstod beteckningen den weibullska skolan.

I medvetande om att han numera hade åtskilliga meningsfränder kunde Lauritz Weibull år 1928 i samarbete med de två nordiska historiker, som stod honom närmast, Curt Weibull och Erik Arup, starta en ny historisk tidskrift med vidare ram än den Historisk tidskrift för Skåneland, som han nu avvecklade. Den nya gavs namnet Scandia och hade hela Norden som arbetsfält och den historisk-kritiska metoden som program. Han redigerade den i icke mindre än 30 år, 1928—1957, och publicerade i den en lång rad viktiga undersökningar. Många av dem ägnades i nordisk historia klassiska debattämnen, där hans källkritiska nyorientering gav nya resultat men också väckte nya, hårda debatter till liv. Så blev fallet med Stockholms blodbad, Karl XII:s död, Unionsmötet i Kalmar 1397 samt Västerås riksdag 1527.

Pensionsålderns inträde 1938 kom på visst sätt att här bilda en gräns. Icke så att Lauritz Weibull upphörde att publicera, långt därifrån. Men nu dominerar en ny typ av undersökningar: de utgår från det sparsamma diplomaterialet till Danmarks äldsta historia och utmynnar efter en noggrann textanalys i nya tolkningar och nya historiska resultat. En av dem bör här nämnas, »S:t Knut i Österled», från 1946, som visar att den danska köpmannahandeln längre än man tidigare trott kunnat hålla sina positioner i östersjöområdet. Bakom dessa undersökningar ligger det uppdrag, varmed Lauritz Weibull var sysselsatt under senare år, att i det danska diplomatarieverket utge de äldsta diplomerna till Danmarks historia. Uppgiften var svår och blev än svårare genom de stränga krav han hade på en utgåva. Han redovisade dem i ett meddelande i Scandia 1934 och i ett föredrag vid den nordiska historikerkongressen i Lillehammer 1948 och även när han i tre Scandiaartiklar 1934—36

riktade en skarp kritik mot den danska Saxoutgåvan 1931. Verket skulle ha blivit hans sista magnum opus, men ehuru till stora delar färdigställt kom det ej att utges i hans livstid.

De resultat han nått kunde dock utnyttjas för den stora sammanfattning, som han utgav år 1946, på ett av sina främsta arbetsfält, i den del av Lunds domkyrkas historia, som behandlade Danmarks äldre medeltid. I den mer än i någon annan av hans skrifter träder människorna fram — det har inte funnits mycket utrymme för dem i hans tidigare kritiska studier. Alltifrån sin barndom var han väl förtrogen med de stora lundaärkebiskoparna, och de möter alla i hans verk, levande och kämpande. Själv var han uppkallad efter en av dem, hans fulla namn var Lauritz Ulrik Absalon. Det är också på traditionellt vis Absalon han nämner, när han i en av sina äldre skrifter frammanar minnena i Lunds domkyrka. Men hans kritiska genombrott ledde snart till en annan syn. En av bröderna Weibulls upptäckter är nämligen, att Absalon och de med honom förbundna danska Valdemarerna genom sin historieskrivare Saxo länge kommit att bestämma uppfattningen om danskt 1100-tal. De har systematiskt nedsvärtat sina motståndare och då främst Absalons företrädare, ärkebiskop Eskil. Lauritz Weibulls egen främsta undersökning på detta område är hans fina uppsats »Nekrologierna från Lund, Roskildekrönikan och Saxo» från år 1928. I hans sista bok framstår följdriktigt Eskil som huvudpersonen. I honom har Lauritz Weibull funnit ett motstycke till sig själv, mannen som aldrig gick till ackord mot sin övertygelse, som hela sitt liv kämpade för sina idéer, mot kungar och kungatjänare.

Sådan ville nog Lauritz Weibull se sig själv och som sådan framstod han ofta. Förklaringen till den misstämning han ibland kunde uppväcka i de kretsar, där han rörde sig å yrkets vägnar ligger väl ytterst här. Den mening han bildade sig antog lätt karaktären av sanning. Och sanningen var för honom en och odelbar och med den kompromissade han inte. Det var detta som gav kraften och lidelsen åt hela hans vetenskapliga gärning.

Men detta drag får inte överbetonas, det får intet drag i hans egendomligt sammansatta väsen. Det har präglat några sidor och några skeden av hans liv. Men därutånför ligger mycket: hans hem, öppet, gästfritt, präglat av gammaldags älskvärdhet, och alla de kretsar, där han rörde sig som den skånska och den lundensiska

traditionens vårdare och bevarare. I mångas minne står han väl ännu kvar i studenternas mitt som Akademiska föreningens magnifika ordförande, i andras och ännu senare som Knutsgilletts ålderman, framskridande i all sin grandezza. Och utanför och efter stridens år ligger också hans lugna harmoniska ålderdom, då han äntligen fick det allmänna erkännande och den uppskattning som hans stora livsverk väl förtjänade.

IVAR SANDBERG

AV

HOLGER OHLIN

IVAR SANDBERG
* 28/7 1881 † 2/1 1961

I var Miles Gotthard Sandberg föddes i Jämshög den 28 juli 1881, son till kronolänsman Malte Gotthard Sandberg och hans maka Eliana Wilhelmina Holst. Fadern tillhörde en skara på nio bröder, söner till en aktad borgare i Ljungby, fabrikören och färgeriidkaren Nils Christian Sandberg. Modern var dotter till kyrkoherden i Jämshög Erik Magnus Holst och hans maka Helena Kristina Lovisa Hammar. Både mor, mormor och mormors mor voro prästdöttrar, de båda senare också prästfruar i Jämshög. Familjen var följaktligen starkt förankrad i bygden och hade många vänner där. Släkten var också stor på båda sidor. Det rymliga och obegränsat gästfria Sandbergska hemmet var en eftersökt samlingspunkt för släkt och vänner. Där uppfostrades de elva barnen, av vilka Ivar var den tionde i ordningen, alla starkt individualistiska och med många intressen. Esaias Tegnér kallade en gång i ett brev Jämshög »för det andliga ökenlandet», men det märktes föga av det i den Sandbergska familjen. Trots de många och för det mesta ljusa minnena från barndomstiden eller kanske just därför var det dock de mörka sidorna i livet, som i mycket kom att bestämma Ivar Sandbergs livsriktning. Han upplevde en gång som ung pojke en auktion på »fattighjon», d. v. s. barn och gamla såldes på auktion till den som för lägsta pris åtog sig att dra försorg om dem. En annan upplevelse, som han ofta återkom till, var att en enda person — i detta fallet en brukspatron — hade så många röster, att han så gott som ensam kunde bestämma allt i kommunen. Sådana missförhållanden upprörde honom och han beslöt att söka stödja de krafter, som ville omdana samhället.

Då han efter studentexamen i Kristianstad år 1902 och efter fullgjord värnplikt vid flottan, som också stärkte hans radikala inställning samt en del tjänstgöring vid landsstaten, kom till Lund, slöt han sig strax till de radikala kretsar, som vid den tiden gjorde sig bemärkta i Lund. Där levde då sedermera professor Bengt Lidforss,

kvick, slagfärdig, stridbar, ytterst fängslande för unga sinnen, därtill lärd, samt den kände professor Knut Wicksell, som hade en otrolig förmåga att stöta biskop och akademistat för huvudet, vilket åsamkade honom många angrepp och mycken onödig förföljelse, där tidens studenter tog parti på ena eller andra sidan, stundom under ganska upprörda former. För att riktigt manifesteras sin inställning var Ivar Sandberg en av de första studenter, som gick med i ett första maj-tåg, vilket föranledde en vän till familjen, professor i ett humanistiskt ämne, att kalla upp honom och framhålla, att ville han ta examen i Lund, skulle han låta bli sådana tilltag. Studierna gick emellertid raskt framåt den första tiden, men snart blev han engagerad i studentorganisationer av olika slag, som tog tid och intresse. Så var han förman i sociala utskottet under den tid då spexet Uarda skrevs och en karneval ordnades, som blev mycket händelserik i många avseenden, vilket allt knappast verkade befordrande för studierna. Allt nog tog han sin hovrättsexamen först 1909. Efter en kortare tjänstgöring på domarekansli yppade sig en anställning i Eslöv på en advokatbyrå, vilken han snart blev ägare till. I Eslöv kom han sedan att stanna ända till sin bortgång, och där utförde han största delen av sitt livs mångskiftande arbete. På advokatbyrån fick han snart hjälp av sin maka, med vilken han ingått äktenskap år 1911 och som, efter en kort lärarinneverksamhet före äktenskapet, efteråt avlade en juris kandidatexamen. Advokatverksamheten fick efter få år en betydande omfattning. Det var många och ofta svåra uppdrag, som Ivar Sandberg åtog sig utan att bekymra sig om någon ersättning skulle kunna erhållas. Då fanns varken fri rättegång eller rättshjälp. Byrån fungerade faktiskt ofta som rättshjälpsanstalt. Det oaktat blev det ekonomiska resultatet gott. Ivar Sandberg visade sig ha ett utvecklat sinne för praktisk affärsverksamhet och togs därför mer och mer i anspråk i dylika sammanhang. Detta ledde till, att han år 1924 anmodades att bli verkställande direktör i A/B Carl Engström i Eslöv, ett stort och mycket aktat affärsföretag i spannmåls- och foderämnensbranschen, som vid den tiden i likhet med många andra på grund av förhållandena efter första världskriget råkat i svårigheter. Trots all osäkerhet och vansklighet tvekade han inte att åtaga sig detta uppdrag. Hans hustru fick med hjälp av anställd jurist fortsätta den egentliga advokatverksamheten. Det blev en tid med många bekymmer och

hårt arbete, men så småningom lyckades han uppnå ny stabilitet, och han kunde med framgång fortsätta bolagets gamla och goda traditioner. Han satte sig snabbt in i en företagares åligganden och därmed sammanhängande branschkönnedom. Genom kloka och förutseende dispositioner fördes A/B Carl Engström fram till platsen som landets största enskilda firma i branschen. Dess verksamhet utökades också på flera områden. Så tillskapades en maskinavdelning, som bland annat för de stora och nu så aktuella vägmaskinerna Caterpillar, en flygavdelning för växtbesprutning m. m.

I anslutning till denna verksamhet togs han i stor utsträckning i anspråk, då det gällde att klara Sveriges försörjning under och efter andra världskriget. Han var ordförande eller styrelseledamot i de flesta av de då bildade branschsammanlutningarna, och hans ord vägde tungt i dessa sammanhang. Därtill bidrog också hans förmåga att klart och koncist framföra sina synpunkter samt den oväld med vilken han utförde och övervakade fattade beslut. Så kan nämnas att han under kriget personligen ledde och genomförde Sveriges hela import av jordbruksfröer, vilket var synnerligen viktigt för landets försörjning. Även Finland fick ett gott handtag därvidlag. Detta hans arbete blev också högt skattat både offentligt och enskilt.

Vid sidan om sin egentliga gärning var han ordförande eller styrelseledamot i en mängd bolag och sammanslutningar, bland vilka arbetet i Skånes Handelskammars arbetsutskott särskilt intresserade honom. Han tog initiativet till och grundade jämte Herbert Felix, som kort före kriget kommit att hamna i Sverige, Akitebolaget Felix, vilket företaget han ledde under den tid, direktör Felix deltog i kriget på engelsk sida.

Hans omfattande enskilda verksamhet hindrade honom inte att livligt intressera sig för sin stad och dess problem. I 21 år var han ledamot av stadsfullmäktige, i 10 år som dess vice ordförande. Eslöv har numera ett fullständigt läroverk. I dess tillkomst och utveckling tog han verksam del och var ett tiotal år dess inspektor. Kontakten med skolan höll han levande ända till sina sista år.

Även i humanitära sammanhang var han verksam. Doktor P. Håkansson i Eslöv, »Salubrindoktorn», hade vid sin död 1918 testamenterat sin kvarlåtenskap bestående av fastigheter och fabriksrörelse till vissa välgörande ändamål. I förvaltningen och planeringen av denna donation har Ivar Sandberg deltagit hela tiden. Fabriks-

rörelsen har drivits med sådan framgång att ett ansenligt kapital samlats. 1942 kunde ett sjukhem upprättas i Eslöv, vilket drives tack vare bidrag från denna donation.

Friluftskreation hämtade Ivar Sandberg inom hemvärdet, där han var aktiv till kort före sin bortgång, som en outtröttlig, energisk och uppoffrande hemvärnschef, framför allt under kriget. Det kunde icke fallit honom in, att man icke borde göra sitt yttersta för att försvara landet. Hans starka tro »att vilja är att kunna» gjorde sig även i detta sammanhang gällande. Den radikalism han hyste i sin ungdom ändrades så småningom till en liberal inställning. Han trodde inte längre att politiska och sociala omdaningar enbart gör det bättre för människorna. Det viktigaste är att sätta hjulen igång och hålla dem igång, och därefter levde han. Ytterst lyhörd för alla nya projekt, bedömde han dock saker och ting realistiskt, och som det senare visade sig, oftast riktigt. Han förenade snabbhet i uppfattning med en lätt, klar och saklig framställningskonst, som ibland kunde få ett stänk av skärpa. Han strävade i sin verksamhet alltid mot mål, som kunde gagna många. Han var ovanligt fri från tanke på egna fördelar. Nästan alltid beredd att hjälpa och råda stod han i ett gott men ändå auktoritativt förhållande till sina många medarbetare.

Traditionerna från det släktkära barndomshemmet hölls vid liv och många äro de, som gästade hans och hans makas gästfria hem. Under kriget stod det öppet för många okända, som måst lämna sitt hemland.

Hans plats, även om det inte gäller stora skeenden, kommer säkerligen att bli svår att fylla och länge kommer han att minnas med tacksamhet, saknad och respekt i de kretsar, han levat och verkat.

OLAF BROCH

AV

KNUT-OLOF FALK

OLAF BROCH

* 4/8 1867 † 28/1 1961

Olaf Broch, den norska slavistikens fader föddes i Horten den 4 augusti 1867. Under uppväxtåren i Kristianias Katedralskola voro hans intressen delade mellan språken och matematiken. Som student vid universitetet i den norska huvudstaden kom han att helt ägna sig åt språkvetenskapen. Hans fader uppmuntrade livligt hans slavistiska intressen och var nog framsynt att sända honom till Ryssland för praktiska språkstudier. Detta inträffade år 1887 innan Olaf Broch ännu avlagt sin första akademiska examen.

Vid denna tid fanns det i de förenade konungarikena en enda slavist och akademiker som meddelade undervisning i ryska språket och var specialist på ryska förhållanden. Det var dåvarande docenten J. A. Lundell i Uppsala. Av Brochs brev till Lundell, vilka finnas i Uppsala UB, framgår bl. a. att Lundell med råd och dåd bistod Olaf Broch då denne skulle anträda sin första resa österut. Lundell ordnade t. ex. lämplig inackordering åt honom i en moskvafamilj. På vägen ut gjorde Broch ett besök hos Lundell. Denne blev de närmaste åren Brochs rådgivare i ryska frågor och uppmuntrade livligt hans fonetiska intressen. I nyssnämnda brev återkommer Broch mer än en gång till sina iakttagelser av ryskt uttal och fonetiska ämnen överhuvudtaget.

Den 11 september 1887 sände han ett brev till Lundell med träffande observationer rörande muljeringen av konsonantgrupper i ryskan. Vad Broch här skriver står numera att läsa i varje lärobok i ryska, men på den tiden rådde ännu stor brist på goda hjälpmedel för dem som ville lära ryska rätt, och Brochs iakttagelser vittna om självständighet och skarp iakttagelseförmåga.

Broch hade en mycket stor fallenhet för språk och stor lätthet att komma i kontakt med andra. Redan under första vistelsen i Ryssland åren 1887—1888 gjorde han snabba framsteg i ryskan och behärskade den med tiden nästan fullkomligt. Under början av sin rysslandstid kom han i nära beröring med den ryska språkvetenskapen och dess främste företrädare på den tiden, Šachmatov och

Fortunatov. De impulser han mottog under den blomstring språkvetenskapen på denna tid upplevde i Ryssland blevo givetvis av stor betydelse för hans kommande utveckling som slavist. Åren igenom erinrade han sig med tacksamhet den kontakt han på 1880- och 1890-talen hade med ryska vetenskapliga kretsar. Sin slavistiska utbildning fortsatte Broch i Wien, på 1890-talet. Han gjorde resor i Böhmen och Ungern och på Balkan, men återvände flera gånger till Ryssland under denna tid.

I Wien studerade han för den store Jagić. Med en annan av dåtidens ledande slavister — Leskien — hade han nära förbindelser. I ett brev till J. A. Lundell faller Broch ett intressant yttrande om dem båda, som vittnar om självständighet och kritik: »Prof. Jagić er en livlig, elskværdig mand — ja, De kjender ham jo bedre end jeg, forresten. Men man trænger mangan gang en stump »Leskiensk» kritik overfor hans meninger, hvor disse streifer ind på rent lingvistiske sager. I andet er han rig på idéer som få.»

Genom sin begåvning och sina studier var Broch predisponerad till att grundlägga studiet av de slaviska språken i sitt norska hemland. År 1896, knappa tio år efter sin första rysslandsresa blev Broch docent i slaviska språk vid Kristianias universitet. Sitt förstlingsverk publicerade Broch i *Archiv für Slavische Philologie* 1895 (med fortsättning 1897). Det var en dialektbeskrivning från gränstrakterna mellan karpatisukrainska och slovakiska språkområdet. I ett brev av den 29. 9 1894 från Wien till J. A. Lundell skriver Broch bl. a. att han »i våres havde anledning til at udarbejde en liden skisse af en Ungar-russisk dialekt . . . skissen er længst færdig og vil vel snart komme i »Archiv». Den er naturligvis meget beskedden, var egentlig bare bestemt for mig selv, men Leskien har overtalt meg til at offentliggjøre den (den bliver muligvis habilitationsarbejde) og selv seet den igjennem.» Och ett år senare då uppsatsen är publicerad skriver han till samma person den 26. 9 1895: »Du vil kanske finde, at det er et dristigt forsøg; det har ialfald ikke været så let for en begynder. Men Leskien »drev det frem» som du vil forstå.»

Uppsatsen följdes sedermera av liknande arbeten. I sina skrifter från denna ämnessfär tillämpade Broch för första gången inom slavistiken de fonetiska läror och metoder som utarbetats av samtidens främsta fonetiker, Sweet och Sievers.

I sina första arbeten hade Broch slagit in på nya vägar, som hittills icke beträffats inom slavistiken. Uppmärksamheten fästes vid hans person. 1899 fick han ett hedrande uppdrag av Balkankommissionen i Wien. Han fick resa till Serbien för dialektologiska forskningar. Resultatet av detta arbete blev »Die Dialekten des südlichen Serbiens» (1903). Innan detta arbete utkom av trycket var han åter i Ryssland, på lingvistiskt fältarbete. Han undersökte på ort och ställe en nordrysk och en sydrysk dialekt. Resultatet härav blev ett par värdefulla dialektologiska arbeten, som utkommo år 1907 och 1916.

Som fonetiker blev Broch en banbrytare inom den slavistiska vetenskapen. Han var en dialektforskare av Guds nåde. Men han ägde ännu större intressesfär än den som begränsas till blott insamling och exakt beskrivning av dialektologiskt material. Han ägde ett mycket öppet sinne för språkets liv och väsen. Den norske slavisten Christian Stang — Brochs lärjunge och efterträdare — har i ett minnesord över Broch av den 24 mars 1961 framhållit, att Broch redan i sitt nyssnämnda förstlingsarbete varit inne på tankegångar som föregripa den fonologiska riktningen inom språkvetenskapen, då han kommenterar funktionen av vissa ljud i den dialekt han här undersökt. Broch kan enligt Stang »betraktes som en forløper for denne retning som i virkeligheden utløste hele den moderne strukturelle sprogvidenskab».

Under sådana omständigheter är det kanske mindre förvånande att man i Brochs skrifter finner ganska litet intresse för ämnen som ligga den historiska komparativa språkforskningen nära. Då Broch i sin studie över den nordryska dialekten i Tot'ma i (Volgatrakten) konstaterar, att dialekten har två olika *o*, har han gjort en fonetisk iakttagelse av stort intresse även för den historiska språkvetenskapen. Dessa två *o* återspegla nämligen tvenne olika intonationer från ett äldre slaviskt språkskede. Denna slutsats blev det andra forskare som drog, ej Broch, men de gjorde det på grundval av dennes värdefulla iakttagelser.

År 1900 — tretton år efter sin första rysslandsresa — blev Broch utnämnd till professor i slaviska språk, särskilt ryska, vid Kristianias universitet. Trots det omfattande administrativa arbete han som professor fick åtaga sig, fann han mycken tid över åt vetenskapligt arbete.

Huvudverket som definitivt skulle ge honom en plats bland slavistikens förgrundsgestalter är hans på ryska utgivna *Fiziologija slavjanskoj reči* (1910), utkommen i tysk utgåva 1911, med titeln *Slavische Phonetik*, ett verk som alltjämt är av stort värde för varje fonetiskt intresserad slavist. I sitt minnesord över Broch skriver Christian Stang om detta verk bl. a. följande: »Det at man overhodet kan kalle en bok »Slavisk fonetikk» viser hvor nær de slaviske språk ennu idag står hinanden (Var f. eks. en titel »Romansk fonetikk» mulig?). Men tross programmet: en slavisk fonetikk, tror jeg en slik bok hos de fleste forfattere hadde tatt form av en serie parallellfonetikker med noen generaliseringer til slutt. Det skulle Brochs evne til kombinasjon av analyse og syntese, av beherskelse av enkeltheter och grep om helheten for å skrive denne bok, som . . . leverer en slående illustrasjon til de slaviske språks enhet og en fremstilling av hvert enkelt slavisk skriftspråks fonetikk. Dette verk er blitt klassisk i den slaviske filologi, og det har ennu idag ikke mistet noe av sin friskhet.»

Brochs mångsidiga begåvning och hans förmåga att samarbeta med andra gjorde att han kom att spela en stor roll i Norges vetenskapliga liv. Av mycket stora mått blev hans insats i Norska Vetenskapsakademiens verksamhet. I hela 65 år var han medlem av densamma. Redan från år 1899 beklädde han olika förtroendeposter inom akademien, år 1923 blev han vald till dess generalsekreterare. Som sådan verkade han sedan i 22 år, från sitt femtiosjunde till sitt sjuttioåttonde år. Broch var under denna tid den fasta punkten i Akademiens liv och Akademiens allt i allo. Akademiens bästa var hans hjärtesak. Med stor klokhed ledde han Akademiens ekonomiska planering. Hans insikter och erfarenheter på detta område kommo väl till pass även under hans arbete i Nansenfonden, där han som Akademiens sekreterare var självskriven medlem.

Fonetikern och slavisten Olaf Broch, som i det gamla Tsarrysland förmått att driva spannmålshandel vid sidan av dialektupp-teckning och annan vetenskaplig verksamhet, hade under årens lopp fått stor erfarenhet av människor och situationer, en erfarenhet som skulle komma väl till pass då Norges ofärdsår 1940—1945 kommo. Med nästan otrolig framgång förstod Broch att hävda Akademiens intressen gentemot ockupationsmakten. Han kände i de minsta skiftningar de tyska makthavandenas psyke. Brochs kontakter i det

gamla tyska kejsardömet imponerade på dem, likaså hans urbana umgängessätt och perfekta insikter i tyska språket. I sitt umgänge med de tyska ockupanterna låtsades Broch alltid förutsätta, att dessa skulle begripa vad en akademi var för något. Han lät dem också tro att han betraktade dem som bildade personer. I Oslo anser man alltjämt, att det var ett under att Akademiens hus, trots alla försök i den riktningen, ej blev taget i beslag av tyskarna. Vid mer än ett tillfälle lyckades Broch att under dessa svåra år tillvarataga Akademiens intressen och hindra tyska försök till inblandning i dess angelägenheter. Broch var särskilt under denna tid den som skulle allt bestyra i Akademiens liv. Härom vittnar värtaligt bl. a. följande ord som fälldes om honom vid Akademiens sammankomst den 24 mars 1961. »58 møter ble holdt i krigsårene, Broch forberedte dem alle; han var den eneste av Akademiets medlemmer som var til stede ved samtlige møter. Endog fellesspisningen lyktes det å gjennomføre til siste slutt, og om traktementet var av en annen kvalitet enn idag, krydret generalsekretæren gjerne måltidet med en liten afterdinner speech, som brakte stemningen opp. Alle som gjennomlevde dette avsnitt av Akademiens tillværelse, tenker med dyp takknemlighet og beundring på generalsekretærens innsats i disse år.»

1937 oppnådde Broch åldersgränsen som professor. Han var då 70 år. Hans gärning som akademisk lärare var till ända, men han fortsatte ivrigt sitt arbete vid Akademien.

Det förunnades honom att ännu på sin yttersta ålderdom, med sinnets kraft bevarad, ägna sig åt sin vetenskap. Flera mindre arbeten tillkommo av hans hand under emeritusåren. 1947 inföll hans 80-årsdag. En ny produktiv vetenskaplig period i hans liv tog sin början. Hans stora intresse blev nu det centrala nervsystemets roll i talprocessen och för ljudutvecklingen. Han samarbetade nu med yngre medicinska forskare. Frukten av detta arbete blev Fonetikk og sentralnervsystem (i Tidning for norsk sprogvidenskab XVI).

Vid 84 års ålder tog Broch upp gammalt dialektologiskt material som han haft liggande från sin ungdom och färderna i Ryssland. Man trodde kanske att artikeln »Über einen weissrussischen Dialekt aus der Gegend südlich von Vilna» — resultatet av Brochs återuppväckta intresse för ungdomsårens dialektmaterial — skulle bli hans sista bidrag till den slavistiska forskningen. Men Broch återkom än en gång med en värdefull dialektundersökning. Det gällde denna

gång en arkaistisk litauisk dialekt i Vilnaområdet. En av Litauens främsta nu verksamma dialektologer, dr Balčikonis, blev så intresserad av Brochs arbete, att han begav sig till den by där Broch undersökt dialekten ett par decennier tidigare. Här fann han ännu några litauisk-talande personer och konstaterade att Brochs uppteckningar på väsentliga punkter voro riktiga. Det skedde år 1959. För den 92-årige forskaren var detta en kärkommen uppmuntran.

Brochs levnadstid skulle dock snart ändas. Han avled den 28 januari 1961.

Den norska språkvetenskapen hade förlorat en av sina yppersta representanter, en banbrytare som beträtt nya vägar inom slavistiken och grundat den slavistiska forskningen och universitetsundervisningen i vårt norska broderland.

ANDERS KARITZ

AV

GUNNAR ASPELIN

ANDERS KARITZ

* $28\frac{1}{2}$ 1881 † $10\frac{1}{2}$ 1961

Anders Karitz var torparson från Östra Sönnarslöv i Gärd's härad. På hösten 1900 skrev han in sig vid vårt universitet som nitton-årig student. Omkring sextio år kom han att leva och verka inom de akademiska murarna. Under de första åren sysslade han med teologiska studier, men hans intressen förde honom över till de humanistiska vetenskaperna, och år 1910 avlade han filosofie kandidatexamen. Året därpå blev han filosofie licentiat med laudatur i fyra ämnen, litteraturhistoria med poetik, pedagogik, teoretisk filosofi och praktisk filosofi. Därjämte hade han genomgått kursen i fysiologi för medicine kandidatexamen och sålunda kommit i kontakt med den experimentella naturvetenskapens metoder. År 1913 disputerade han på avhandlingen »Tankelinjer hos Thorild» och knöts till Lunds universitet som docent i teoretisk filosofi. Där verkade han med avbrott för ett professorsvikariat i Göteborg 1918—1919 ända till 1934, då han utnämndes till professor i Uppsala efter Adolf Phalén.

Det är lätt att teckna konturerna av Karitz' yttre livshistoria. Den ger en typisk bild av en svensk akademiker, som arbetar sig fram, tidvis under svåra ekonomiska villkor, som tar vackra examina, håller föreläsningar och ger propedeutiska kurser som stipendierad docent och till sist förvärvar professur i det ämne, som han ägnat sin forskning. Men det är inte så lätt att fånga den individualitet, som kommit till uttryck i hans livsverk. I en av sina skrifter ville Karitz visa hur motsatta tendenser strider mot varandra i det mänskliga medvetandet, och han kunde därvid tala av egen erfarenhet. Å ena sidan var han fångad av en bestämd uppgift, som han gång på gång återvände till: att utforska och tränga in i Thomas Thorilds svårtillgängliga tankevärld. Å andra sidan hade han en dragning till de universella problemen; han ville nå fram till en syntetisk filosofi, som skulle omfatta alla vetenskaper, alla verklighetsområden. Han visste vad han talade om, när han i sin bok

»Tillvarons motsatsspel» skildrar tankens »eviga strävan att tränga längre, nå vidare och högre», att »pröva alla möjliga utvägar».

Redan 1908 hade Karitz publicerat en essay över Thorild och hans filosofi, som ingick i litteraturhistoriska seminariets publikation »Till Thorild och hans minne». Redan i denna förstlingsskrift visade han idéhistoriskt spårsinne och fin inlevelse i de Thorildska tanke-motiven. Gradualavhandlingen om samma ämne var ett betydelsefullt vetenskapligt arbete; man kan nog utan överdrift karakterisera den som ett pionjärverk. Den byggde på noggranna filologiska detaljstudier — jag tänker särskilt på hans utredning av de kronologiska problemen. Men undersökningen gav också nya och viktiga bidrag till förståelsen av Thorilds tänkarepersonlighet. Medan han förut mest betraktats som Rousseaus svenske apostel, betonade Karitz hans samband med 1600-talets stora systembyggare Spinoza och Leibniz. Särskilt framhöll han de leibnizska motiven; Thorilds universum framträder som ett harmoniskt system av krafter, som strävar mot fulländningen.

I flera uppsatser, tryckta och otryckta, återvände Karitz senare till sin ungdoms huvudintresse. Här vill jag endast nämna essayn »Nordischer Spinozismus» 1927, som publicerades i *Chronicon Spinozanum*. Thorild blir här den dominerande gestalten och får representera en tankegång, som författaren kallar »Lebensspinozismus». Men även i andra sammanhang anknöt han till den stridbare 1700-talsfilosofen, som han gärna konfronterade med moderna problem. I Thorilds skrifter fann han nog inte bara en historiskt intressant filosofi utan också en *medicina mentis*. Jag minns ett sammanträffande med honom, när vi kom att tala om filosofiens värde i livets konflikter. En sak vet jag, sade han då, när jag känner mig betryckt och ledsen behöver jag bara gå till Thorild för att få mitt livsmod igen.

Thomas Thorild ville förklara hela naturen och reformera hela världen. Karitz hade väl knappast någonsin drömt om att spela världsförbättrare och revolutionsman; en sådan roll var nog helt främmande för hans inåtvända och tillbakadragna natur. Men även hos honom levde drömmen om att nå fram till en helhetsbild av universum, till det som Herbert Spencer kallade »a completely unified knowledge». Den fick ett uttryck i ett stort opublicerat arbete med titeln »Studien zur Erkenntnislehre und Geschichtsphilosophie».

Det har inte varit tillgängligt för mig, och jag kan endast bygga på författarens egen resumé i skriften »Om filosofiens uppgift» 1929 jämte referat i utlåtanden av sakkunniga. Själv, skrev han, betraktade han detta arbete som sitt filosofiska huvudverk. Han har, säger han, »under en lång följd av år — — — från rätt olika utgångspunkter arbetat på en omläggning av filosofien». Denna vetenskap har enligt hans mening »råkat in i en återvändsgränd och till stor del blivit ett slags formalistiskt handhavande av begreppen». I stället fordrar Karitz en filosofi, som går från ord till sak och som »arbetar i oupplöslig och intim samverkan med specialvetenskaperna». Det omfattande arbetet är, säger han, »av mig planerat och tänkt som ett vägröjningsförsök i den antydda riktningen». Först studerar han olika typer av vetenskaplig begreppsbildning och bygger där på material från alla forskningsgrenar från matematiken till historien. Sedan söker han tränga in i de själsliga funktioner, som verkar i det vetenskapliga tankearbetet. »Då de olika vetenskaperna i själva verket är att betrakta som projektioner eller nedslag av de psykiska verksamheterna, måste den sålunda företagna omläggningen av själsfunktionsläran konsekvent leda till även en omläggning av vetenskapssystematiken.»

Den som endast ytligt kände Anders Karitz frapperas nog av tonfallet i dessa deklamationer. Han föreföll vara en man av timid och försiktig natur, som gärna ställde frågor men ogärna gav kategoriska svar och som undvek att engagera sig i kontroverser. Kanske skulle man tro, att han led av inre osäkerhet. Men här talar han öppet och oförbehållsamt och med en hög grad av självförtroende. Han arbetar på en omläggning av filosofien, hans arbete är ett vägröjningsförsök, hans tankepsykologiska tankegångar innebär ett nytt uppslag, som bör leda till en nyorientering inom vetenskapsläran. Man märker intet tvivel, ingen osäkerhet; han är viss om sin sak och övertygad om sin reformatoriska uppgift.

I flera mindre skrifter har Karitz deklarerat sin hållning till allmänt filosofiska problem. Jag vill särskilt nämna hans bok »Tillvarons motsatsspel» 1932. Den innehåller en mångfald reflektioner över skilda ämnen, vetenskap, konst, etik och religion, ofta med anknytning till välbekanta tankegångar i klassisk filosofi. Att med några ord ge en föreställning om dess innehåll är ingen lätt sak. Karitz utgår från sin indelning av själslivets funktioner och vill

belysa de filosofiska problemen ur psykologisk synpunkt. I medvetandet finner han ett samspel av motsatta tendenser, och han antyder ett metafysiskt perspektiv på tillvaron som bestämd av fundamentala motsättningar. Människoandens fria aktivitet strävar att övervinna motsatserna och nå fram till en högre enhet.

Man kan diskutera dessa tankars vetenskapliga värde; man kan fråga, om författaren inte överskattat deras nyhet och originalitet. Man kan också läsa boken som ett mänskligt dokument och finna uttryck för tänkarens personliga upplevelser. Karitz talar av egen erfarenhet, när han berättar om »en passionerad forskare, som lycklig vandrat hem med en nyfunnen bok för att där leta efter vad som säges om det honom intresserande problemet. — — — Han ger sig kanske icke ens tid att ta av rocken eller lägga bort hatten. Han är så att säga bergtagen av en enda tanke, den uppgift som står för honom.» På ett annat ställe skildrar han en överkänslig människa, som i distraktion begått ett litet etikettsfel. Detta »gör på honom ett våldsamt intryck, framkallar en så ytterligt plågsam skamkänsla, att han sedan för alltid vill fly bort från den orten och aldrig återse de människor, som råkat bevittna hans misstag. Han kan inte ens förmå sig att hälsa på dem, i hopp att de fullständigt skola utplåna honom ur sin erinring, vilket naturligtvis i regeln har raka motsatsen till följd: att de så mycket mer lägga märke till honom och bättre eller längre komma att minnas hans oskyldiga felgrepp. Det är dylika ofta i sin medföddhet latent affekter — — — som stundom kunna grumla en människas verklighetsuppfattning och inte så sällan på ett ödesdigert sätt förmå att bestämma hela hennes liv. Hon överskattar obetydligheter. Sandkorn bli skyhöga berg.»

Glädjen vid studiet av tankestimulerande böcker i arbetsrummets ostörda ro och den nervösa ängslan att göra obetydliga fel i sällskapslivet, det var upplevelser, med vilka författaren var väl förtrogen. Han kände det kontemplativa livets lycka och den kammarlärdes irriterande främlingskap i en konventionsbunden värld.

Karitz var en intellektuell egocentriker; jag använder naturligtvis ordet utan någon moraliserande betydelse. Han behöll sitt rika vetande för sig själv och ville inte gärna meddela det till profanum vulgus. Men i sin bok tecknar han ett livsideal av spontan generositet, besläktat med Nietzsches ideal av »schenkende Tugend». Han prisar givandets lycka, som skänker lindring och befrielse. »Om

man», skriver han, »vid samtal ger bort en idé, så händer det ibland man får två igen.» Och på ett annat ställe: »Vår förmåga att ge tycks inte minskas. — — — Tvärtom, ju mera vi giva, dess mer ha vi kvar att ge. Man kan stundom jämväl i andra hänseenden — vid timliga ting, i det praktiska livets förhållanden — få erfara någonting liknande, något av den verkliga godhetssträvans outtömlighet, dess evigt unga uppfinningsrikedom.»

Det är ett billigt nöje att ironisera över kontrasterna mellan idealet och det alltför mänskliga, mellan livet sådant det är och livet sådant man önskar att det skall vara. En människas personlighet framträder inte bara i hennes synbara sätt att bete sig utan också i hennes dröm om ett gott och värdefullt liv. Och mellan dessa båda sidor av hennes väsen råder ofta en ofrånkomlig motsättning.

Det fanns hos Anders Karitz många motsatta drag, tilltalande och frånstötande, och minnesbilderna av hans personlighet uppvisar många variationer. Om en sak bör alla kunna vara ense. Han var genom hela sitt liv en hängiven sanningssökare, som inte levde av filosofien utan för filosofien. Han ställde stora mål för sin forskning, kanske alltför vittomfattande mål i den vetenskapliga specialiseringens tid. Han sökte också en visdom, som kunde övervinna livets disharmonier. Hos filosofiens klassiker fann han tröst och vägledning, och själv drömde han om att finna nya riktlinjer för tänkandets vetenskap. Han trodde fullt och fast på sin mission, och genom alla motigheter följde han den kurs som han en gång utstakat, när han i sin ungdom trollbands av filosofiens fascinerande perspektiv över tillvaron.

CARSTEN HØEG

AV

ALBERT WIFSTRAND

CARSTEN HØEG

* 15/11 1896 † 4/4 1961

Det går inte riktigt likadant till när det skall skaffas professor till en lärostol i Danmark som det gör i Sverige. När Carsten Høeg år 1926 vid trettio års ålder fick den ena professuren i klassisk filologi vid Köpenhamns universitet hade han knappast någon tryckt produktion att tala om inom det ämnet i egentlig mening; det bästa han hade var en doktorsavhandling i två delar om sarakatsanerna, en nutida herdestam i nordvästra Grekland, och en liten uppsats om byzantinsk musik. Boken om sarakatsanerna är ett arbete i nygrekisk dialektologi, etnografi och folkminnesforskning, dess andra band utgör uppteckningar av herdarnas sagor och sånger. Han hade levat samman med dessa greker och flyttat med dem från betesmark till betesmark och funnit vederkvickelse i deras liv. Arbetet hade aldrig kunnat användas som huvudspeimen för en professur i klassisk filologi i Sverige, endast som en hjälpmerit vid sidan av verkliga specimensskrifter. Men danskarna fästa sig mer vid vad de såg som löften än vid redan framlagda volymer, och de som befordrade Carsten Høeg till lärostolen fingo se löften i hög grad förverkligade.

I doktorsavhandlingen märker man en stark benägenhet att ställa samman Greklands nutid med dess forntid, och i denna forntids språk och litteratur, den klassiska grekiska filologiens egentliga område, arbetade Høeg sedan sig in med stor energi och vaken blick och blev så småningom en verklig kännare av den äldre antika litteraturen. Väl gav han icke många fackvetenskapliga bidrag till den grekiska *språkforskningen*, men han var väl bevandrad i de lingvistiska teorierna och visade det i diskussioner och i sin undervisning. Han var redan från början angelägen att göra sin vetenskaps stoff och resultat kända även i vidare kretsar och skrev under årens lopp en rad av små men fina, innehållsrika och självständigt hållna böcker om grekisk litteratur och kultur, bl. a. »Skrift og bog i den klassiske Oldtid», »Nutidens Grækenland og antikken» och inte

minst »Sofokles Antigone og eftertiden». »Inte minst» borde man också säga om »Musik og digtning i byzantinsk kristendom»; den visar över till vad som blev hans huvudinsats i vetenskapen, hans monumentala arbete till den byzantinska kyrkomusiken. Men innan jag går något in på detta, vill jag ytterligare nämna inom hans klassisk-filologiska produktion en ganska stor bok om Cicero; Høegs professur hette ju klassisk filologi och medförde också undervisning och examination i latin, och även på det området rörde han sig med självständig blick och vidsträckt lärdom. Cicero-boken utkom 1942 under ockupationstiden, då de danska humanistiska forskarna ännu mer än annars bemödade sig om att göra sin humanistiska vetenskap sådan att den kunde hjälpa till att hålla hela folket andligen uppe — Høegs närmaste kollega, innehavaren av den andra professuren i klassisk filologi, skrev samtidigt en stor bok med den menande titeln »Magt og ret i oldtiden». Tidigare hade Høeg varit flitigt verksam för den stora danska Platonöversättningen, som kom ut under trettioalet och de första ockupationsåren.

Musikalisk och musikintresserad var Carsten Høeg från början, men att han kom in på den byzantinska musiken var enligt vad yngre medarbetare berättat delvis en tillfällighet. Som ung student i Köpenhamn fick han av den lärda bibliografen och filologen dr Ada Adler, som sedan under sista kriget en tid vistades som flykting i Lund, till uppdrag att beskriva ett par byzantinska handskrifter av kyrkomusikaliskt innehåll. Detta blev honom en sporre till att fortsätta på det området, och det gjorde han redan under sin studietid i Paris 1920. Det var till en början byzantinarnas musikteori han forskade i och icke musikverken, men efter hand utsträckte han sitt kunnande och sitt skarpsinne även dit. Han hade icke varit professor länge, förrän han tillsamman med E. Wellesz och H. J. W. Tillyard, jämte honom då de förnämsta kännarna på området, 1931 grundade det stora företaget Monumenta musicae Byzantinae, inom vilket han ensam eller i medarbetarskap med någon annan utgav den ena ståtliga volymen efter den andra. Hans forskning förde honom också in på slavisk musikalisk tradition, som stod under starkt byzantinskt inflytande. Det svåra men behövliga arbetet med byzantinarnas kyrkomusik fortsattes även efter hans död inom det trivsamma »institut for græsk og latinsk middelalderfilologi», som han var med om att inrätta och som har fått ett icke stort och luxuöst

men idylliskt och inspirerande hem i ett av de gamla pittoreska husen vid Gråbrødretorv, några steg från Vimmelskaftets vimmel.

Det andra världskriget och den tyska ockupationen ställde Köpenhamns universitet inför stora svårigheter. Flera professorer, bland dem Høeg, drevos av sin plikt känsla icke endast till att söka göra sin vetenskap fruktbarande för större kretsar, som sagt är, utan också till att ställa sig i motståndsrörelsens tjänst, och Høeg utförde där ett viktigt och skickligt arbete. De internationella förbindelser, inte minst med Frankrike, som alltid hade varit ett stort intresse hos honom, kunde efter befrielsen återknytas, och här fick Høeg sedan framskjutna ställningar inom olika sammanslutningar. Han var ett par år president i Union Académique Internationale och senare en tid i Conseil International de la Philosophie et des Sciences Humaines, tillkommet under Unescos egid. Han ledde också en stor internationell klassikerkongress i Köpenhamn 1954.

Han var med framgång verksam för att bereda nygrekiskan en plats som undervisningsämne vid Köpenhamns universitet; det skedde i samarbete med Lund, men på vår sida om sundet har framgången hittills varit av blygsammare format. I Vetenskapssocieteten invaldes han 1941 och besökte oss ett par gånger.

Høegs livliga energi kom honom att under de sista åren, sedan en hjärtåkomma hade börjat utveckla sig, kanske ta ut sina krafter för mycket, och när han avled i april 1961, ännu icke sextiofem år gammal, hade han redan mer än en gång mänskligt att döma varit nära döden, men hade blivit någotsånär återställd. När han gick bort kände han icke sitt livsverk som fullbordat, men hade bakom sig en rik verksamhet som forskare, lärare och författare.

Carsten Høeg var född i Ålborg som son till en hamningenjör där. Hans lärare var framför andra J. L. Heiberg, den betydande kändaren av grekisk matematik och naturvetenskap, men Høeg företrädde en bredare och humanare humanism än denne hånfulle gisslare av religion och kyrka. Han var högre, och hans grånade hår stod ofta som en hjälmbuske på hans huvud, när han, trots sin håla, raskt rörde sig i församlingen av respektfulla kolleger. Han var snabb i uppfattningen och rättfram, ibland litet kärv i sina uttalanden. Allt samverkade till intrycket av en personlighet med styrka och auktoritet.

LIS JACOBSEN

AV

KARL GUSTAV LJUNGGREN

LIS JACOBSEN
* 29/1 1882 † 18/6 1961

När Lis Jacobsen — från början Elisabeth Rubin — 1952 firade sin sjuttioårsdag, bekände hon, att några rader av en svensk skald ofta hade hos henne givit utlösning för en djup glädje, ja för själva livsglädjen:

Jag bringar drufvor, jag bringar rosor,
jag skänker i af mitt unga vin,
på alla stigar, på alla kosor
jag slår den ljudande tamburin.

Gör man de smått förnumstiga kommentarerna, att rosor som bekant har taggar, ofta vassa sådana, och att ungt vin av god kvalitet ingalunda brukar bli sämre med tiden, kan de välkända raderna av den unge Snoilsky tjäna som en kortfattad men ganska träffande karakteristik av Lis Jacobsen.

Hon kom från de på en gång högborgerliga och politiskt radikala judiska kretsar i Köpenhamn, där under hennes uppväxttid bröderna Brandes var de dominerande namnen. Efter allt att döma var hon i hög grad sin faders dotter. Marcus Rubin hade stora vetenskapliga intressen, ungefär jämnt fördelade på statistik och historia, samtidigt som en utpräglad praktisk begåvning förde honom långt på ämbetsmannabanan — bl. a. till posterna som chef för skatteväsendet och direktör för Nationalbanken. Hans dotter visade samma blandning av stor både teoretisk och praktisk begåvning, förknippad med en viljestyrka av ovanliga mått. Intelligent, orädd och stridbar gjorde hon på sitt håll ett lika betydande livsverk — ja det har i Danmark sagts, att en av hennes far en gång uttalad önskan får anses ha gått i uppfyllelse: att hon inte skulle omtalas som Marcus Rubins dotter men väl han som Lis Jacobsens far.

Den mångsidigt begåvade Lis var tidigt ute i livet. När hon vid arton års ålder blev student, hade hon avancerade planer på att gå till teatern, men hon sköt dem åt sidan och blev i stället — tjuoett

år gammal — folkskollärarinna. Samtidigt gifte hon sig med Jacob Peter Jacobsen (1869—1918), originell och betydande kultur- och religionshistoriker av jydsk bondestam. Det var han som riktade hennes intresse mot språkvetenskapen, och 1904 började den unga maken, då också nybliven mor, sina akademiska läroår. De avslutades redan våren 1910 med disputation för doktorsgraden.¹ Vid den högtidliga aktens slut harangerade hon enligt dansk sed sina närmaste lärare. Hon har själv berättat, hurusom hon lyckönskade professorn i nordiska språk, den frejdade Ludvig Wimmer, till att ha fullbordat sitt storverk om de danska runminnesmärkena. Inför professorn i danska språket, Verner Dahlerup, uttryckte hon den livliga förhoppningen, att det skulle förunnas honom att föra sin stora ordbok över det danska språket till ett lyckligt slut. Hyllningarna framfördes säkert helt aningslöst. Ett halft sekel senare kan man konstatera, att den unga respondenten den gången snuddade vid två framtida livsuppgifter. Wimmers runverk och Dahlerups ordbok skulle komma att bli två ledmotiv i hennes egen vetenskapliga gärning.

Hon blev alltså språkforskare och välvde i ungdomlig frejdighet stolta planer på att skriva en stor samlad framställning av det danska språkets historia. Hon kom emellertid snart att inse dels att denna väldiga uppgift översteg hennes krafter, dels att tiden inte var mogen för dess lösande, då en mycket stor del av källmaterialet inte var tillfredsställande utgivet. För att avhjälpa den senare bristen stiftade hon 1911 tillsammans med en rad ansedda historiker och filologer — och med stöd av den inflytelserike Kristian Erslev — Det danske Sprog- og Litteraturselskab, som genom sin stora och väl genomförda publikationsverksamhet har kommit att betyda ofantligt mycket för utforskandet av danska språket, litteraturen och historien. Själv gav hon ut reformatorn Peder Palladius' skrifter.² Hon sysslade vidare livet ut gärna med ordforskning, ofta med flitigt utnyttjande av litteraturhistoriska och kulturhistoriska synpunkter. Som ett typiskt exempel kan nämnas ungdomsarbetet »Kvinde og Mand» (1912), ett knippe rätt populärt hållna studier över de i titeln ingående orden och deras många synonymer i olika stilarter i medel-

¹ Studier til det danske Rigssprogs Historie fra Eriks Lov til Christian III.:s Bibel. 1. Lydhistorie (1910).

² Peder Palladius' danske Skrifter 1—5 (1911—26).

tidens danska. Ordboksarbete av skilda slag intresserade henne alltid å det livligaste, och hon stod helt främmande för Cæsar Scaligers ofta åberopade karakteristik av lexikografien som ett galärslavsarbete, som egentligen borde förbehållas ovanligt förhårdade brottslingar. Dock skall i sanningens namn påpekas, att hennes roll härvidlag oftast inte var slavens på roddarbänken utan snarare befälhavarens, som eggade till oavlåtliga ansträngningar.

Runforskningen kom hon tidigt i beröring med, då hon fick utarbeta en på sin tid flitigt nyttjad handupplaga av Wimmers stora runverk (1914). Men det var först ett gott stycke in på 1920-talet, som hon på allvar kom in på detta fält, där hon kom att göra sin största språkvetenskapliga insats. Det visade sig, att Wimmers 1908 fullbordade mäktiga verk »De danske Runemindesmærker» trots sina många och stora förtjänster icke kunde betraktas som definitivt. Åtskilliga nya fynd hade gjorts, men vida viktigare var, att nya tekniska hjälpmedel hade kunnat tagas i bruk — främst då fotografiet —, att forskningsmetodiken hade ändrats och förbättrats och först och sist, att Wimmers resultat ofta hade visat sig diskutabla. Lis Jacobsen, som alltid hade en sällspord och lycklig förmåga att spåra upp och stimulera värdefulla medarbetare, organiserade ett litet högklassigt forskarlag, bestående utom av henne själv av de nu sedan länge så välkända runologerna Erik Moltke, Anders Bæksted och Karl Martin Nielsen. Efter knappa femton år var en av dem utarbetad ny run-corpus färdig, »Danmarks Runeindskrifter» (1941—42), som under de gångna tjugo åren alltmera har befest sin ställning som ett standardverk av högsta klass, även om dryftandet av de danska runminnesmärkena även därefter i många fall har fortsatt och kommer att fortsätta. I en lång rad större och mindre avhandlingar behandlade Lis Jacobsen enskilda runinskrifter eller inskriftsgrupper. Hon studerade t. ex. de stenar, som vittnar om ett svenskt kungadöme i Hedeby under förra delen av 900-talet,³ och granskade de märkliga förbannelsesformlerna på en rad runstenar.⁴ Mycket uppmärksamrad blev en stor bok om den märkligaste av Norges runstenar, gravhällen från Eggjum i Sogn,⁵ och helt nyligen

³ Svenskevældets Fald (1929).

⁴ Forbandelsesformularer i nordiske Runeindskrifter (1935).

⁵ Eggjum-Stenen (1931).

kom en uppslagsrik avhandling om det mest berömda och mest omskrivna av alla svenska runmonument, Rök-stenen.⁶

Hennes insatser som språkforskare är alltså betydande. Särskilt på det kritiska planet kom hennes intellekt till sin fulla rätt, medan hennes egna lösningar inte genomgående övertygade på samma sätt.

Men i ännu högre grad skall hon minnas som en storslagen organisatör och en ovanligt framgångsrik administratör av stora vetenskapliga företag. Hennes främsta verktyg blev här »Det danske Sprog- og Litteraturselskab», vars ledare och administrator hon länge var. Här skall endast nämnas några av de företag, i vilka hon tog verksam del.

Det arbete på en stor ordbok över det nyare danska språket, som professor Verner Dahlerup hade påbörjat, visade sig behöva reorganiseras på bred och djup bas. Uppgiften anförtroddes åt Lis Jacobsen, som genomförde den med energi och skicklighet och som blev chef för ordboksarbetet fram till 1931, då ungefär hälften av verket hade utkommit. Fullbordat blev det vid mitten av 1950-talet.⁷ Till en bredare allmänhets tjänst utarbetades under hennes ledning en liten förträfflig nudansk ordbok⁸ och en synonymbok.⁹ Redan 1926 grundade hon tillsammans med Johs. Brøndum-Nielsen tidskriften »Acta Philologica Scandinavica», från vars ledning hon dock snart drog sig tillbaka. Ett för Nordens historiker ytterst viktigt verk, som hon väl inte personligen ledde men städse följde med det största intresse och verksam stöd, är det stort anlagda och raskt framskridande »Diplomatarium Danicum», den fullständiga samlingen av Danmarks medeltidsbrev. »Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid» är ett annat jätteverk, en frukt av samlade nordiska ansträngningar, som hon trots stora svårigheter fick i gång och bragte ett långt stycke på väg. In i det sista välvde hon nya planer på stora utgivningsarbeten. Hon tog initiativet till det 1959 stiftade »Udgiverselskab for Danmarks nyeste historie» och var nu ivrigt sysselsatt med att förbereda en serie av källor rörande ockupationstidens historia och en utgåva av sin fars efterlämnade papper.

⁶ Rökstudier (Arkiv för nordisk filologi 76, 1961).

⁷ Ordbog over det danske sprog grundlagt af Verner Dahlerup, udg. av Det danske Sprog- og Litteraturselskab 1—27 (1919—56).

⁸ Nudansk ordbog (1. uppl. 1953).

⁹ Synonymordbogen red. af A. Karker (1957).

Detta sista minner oss om att hon inte som så många filologer koncentrerade sitt intresse på det längesedan förflutna utan ständigt också levde med i nuet. I dagens frågor uttalade hon gärna sin egen oförgrifliga mening, ofta med av dansk livlighet präglade polemiker som följd. Fast politiskt radikal gick hon icke i flock och farnöte; hon ivrade för ett starkt försvar och för Sydslesvigs sak, och helt kort före sin bortgång stötte hon ett flertal av sina filologkolleger för huvudet genom att ivrigt ta Islands parti i den brännande frågan om de gamla isländska handskrifterna i Köpenhamn.

Det vore en brist i dessa flyktiga minnesord, om man underlät att stryka under, att denna så utåtriktade och i det vetenskapliga livet så verksamma kvinna, också var en god maka och moder. Tidigt änka fick hon ensam fostra två högt begåvade döttrar. Och sidenkramhandlanden Salomon Davidsens dotterdotter hade också åtskilligt till övers för mera utpräglade kvinnliga intressen. Hon hade nära förbindelse med »Silkehuset», den stora dammodefirman på Vimmelskaftet, och bidrog till att fira dess hundraårsjubileum 1949 med ett par små böcker om »silke-ord» och »silke-citat» i dansk poesi och prosa, som torde vara de läckrast utstyrda filologiska skrifter, som har utkommit på dessa breddgrader.¹⁰

I Vetenskaps societeten, i vilken hon invaldes 1933, var Lis Jacobsen tidigare en ofta sedd medlem. Sedan gammalt hade hon livliga vetenskapliga förbindelser med Lund, icke minst med redaktionen för Svenska Akademiens ordbok under Ebbe Tunelds era och med vår förste präses, Lauritz Weibull, som också engagerades för det stora diplomatariet. Det föll sig därför naturligt, att när hon och hennes döttrar 1943 nödgades lämna Danmark inför den hotande nazistiska terrorn, Lund skulle bli flyktingarnas första uppehålls-ort i Sverige. De små och självfallna tjänster, som man här kunde göra henne, belönades med en tillgivenhet och vänskap, som varade livet ut.

Lis Jacobsen gick oväntat bort den 18 juni 1961 efter en mycket kort sjukdom. Hon var in i det sista i full verksamhet: tre livliga polemiker hade hon i gång i Köpenhamnspressen, och hon hade just lagt allra sista hand vid en avhandling, som nyligen har utkommit här i Lund. Ännu sin sista levnadsdag hade hon med fog kunnat citera sina älsklingsrader av Snoilsky.

¹⁰ Silkebogen (1949, 1950).

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

1961

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

Beskyddare

H. M. KONUNGEN

Bortgångna hedersledamöter

MONTELIUS, GUSTAF OSCAR AUGUSTIN, riksantikvarie, f. $\frac{9}{9}$ 1843,
† $\frac{4}{11}$ 1921.

THOMSEN, VILHELM LUDVIG PETER, excellens, professor, f. $\frac{25}{1}$ 1842
† $\frac{13}{5}$ 1927.

TEGNÉR, ESAIAS HENRIK WILHELM, professor, f. $\frac{13}{1}$ 1843, † $\frac{21}{11}$
1928.

V. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, ULRICH, excellens, professor, f. $\frac{22}{12}$
1848, † $\frac{25}{9}$ 1931.

MÜLLER, SOPHUS OTTO, museumsdirektör, f. $\frac{24}{5}$ 1846, † $\frac{24}{2}$ 1934.

KOCK, KARL AXEL LICHNOWSKY, professor, f. $\frac{2}{3}$ 1851, † $\frac{18}{3}$ 1935.

MEILLET, PAUL JULES ANTOINE, professor, f. $\frac{11}{11}$ 1866, † $\frac{21}{9}$ 1936.

EVANS, SIR ARTHUR JOHN, professor, f. $\frac{8}{7}$ 1851, † $\frac{11}{7}$ 1941.

WÖLFFLIN, HEINRICH, professor, f. $\frac{21}{6}$ 1864, † $\frac{19}{7}$ 1945.

HIRN, YRJÖ, professor, f. $\frac{7}{12}$ 1870, † $\frac{23}{2}$ 1952.

CROCE, BENEDETTO, senator, f. $\frac{25}{2}$ 1866, † $\frac{20}{11}$ 1952.

HECKSCHER, ELI FILIP, professor, f. $\frac{24}{11}$ 1879, † $\frac{23}{12}$ 1952.

LÖFSTEDT, HAIMON EINAR HARALD, professor, f. d. praeses, f. $\frac{15}{6}$
1880, † $\frac{10}{6}$ 1955.

WEIBULL, LAURITZ ULRIK ABSALON, professor, f. d. praeses, f. $\frac{2}{4}$
1873, † $\frac{2}{12}$ 1960.

Hedersledamöter

NILSSON, NILS MARTIN PERSSON, professor, Lund, f. $\frac{12}{7}$ 74, 41

EKWALL, BROR OSKAR EILERT, professor, Lund, f. $\frac{8}{1}$ 77, 61.

JOSEPHSON, RAGNAR, professor, f. d. praeses, Lund, f. $\frac{8}{3}$ 91, 61.

Styrelse

Praeses: GERHARD BENDZ (1961).

V. praeses: BERTIL EJDER (1961).

Sekreterare: BERTA STJERNQUIST (1959).

Skattmästare: THORILD DAHLGREN (1933).

Medlemmar: GUNNAR WIGSTRAND (1949), JERKER ROSÉN (1955),
KRISTER GIEROW (1960), ELAM TUNHAMMAR (1961), CLAES SCHAAR
(1961).

Suppleanter: GÖSTA CARLSSON (1959), STAFFAN BJÖRCK (1960), SVEN
SANDSTRÖM (1961).

Valnämnd

Ordförande: Societetens Praeses.

Medlemmar: BERTIL MALMBERG (1957), BIRGER SALLNÄS (1957),
HANS REGNÉLL (1957), CARL FEHRMAN (1961).

Suppleanter: BERTIL EJDER (1957), GÖSTA CARLSSON (1959).

Granskningsnämnd

Ordförande: Societetens Sekreterare.

Medlemmar: GERHARD BENDZ (1956), JERKER ROSÉN (1957), CLAES
SCHAAR (1959), HANS REGNÉLL (1961).

Bortgångna stiftande ledamöter

v. HALLWYL, WALTER, greve, f. $^{26}/_1$ 1839, † $^{27}/_2$ 1921.

EDSTRAND, REINHOLD THEODOR WERNER, direktör, f. $^{15}/_6$ 1882,
† $^{25}/_{11}$ 1923.

SWARTZ, CARL JOHAN GUSTAF, universitetskansler, f. $^5/_6$ 1858, † $^6/_{11}$
1926.

PETRÉN, KARL ANDERS, professor, f. $^2/_{12}$ 1868, † $^{16}/_{10}$ 1927.

WACHTMEISTER, AXEL WILHELM, greve, kammarherre, f. $^{16}/_7$ 1869,
† $^{24}/_8$ 1929.

ENGESTRÖM, MAX EMIL LEOPOLD, konsul, f. $^{15}/_{11}$ 1867, † $^{25}/_3$ 1930.

v. GEIJER, FREDRIK WILHELM GUSTAF, ryttmästare, godsägare, f. $^8/_2$
1865, † $^{16}/_5$ 1930.

- V. HALLWYL, ANNA FREDRIKA WILHELMINA, f. KEMPE, grevinna, f. $1/10$ 1844, † $27/7$ 1930.
- HAFFNER, JOHAN, stadsläkare, f. $6/9$ 1876, † $14/4$ 1931.
- SAHLIN, JOHAN ALBERT, fabriksägare, f. $7/9$ 1868, † $17/5$ 1936.
- SWARTZ, PEHR JOHAN JACOB, direktör, f. $21/10$ 1860, † $5/6$ 1939.
- WESTRUP, JOHAN WILHELM MAGNUS, v. konsul, f. $13/5$ 1862, † $9/11$ 1939.
- LUNDAHL, NILS, fil. d:r, f. $23/5$ 1858, † $16/6$ 1940.
- GYLLENKROK, NILS JOHAN MALCOLM, friherre, hovstallmästare, f. $15/10$ 1887, † $9/4$ 1941.
- COYET, HILDA ELEONORE HENRIETTE DOROTÉE AMELIE, f. friherrinna CEDERSTRÖM, f. $16/3$ 1859, † $28/8$ 1941.
- MONTELIN, ADOLF FREDRIK, apotekare, f. $17/1$ 1871, † $28/10$ 1941.
- SAHLIN, CARL ANDREAS, fil. d:r, f. $15/12$ 1861, † $22/1$ 1943.
- JACOBSEN, HELGE, direktör, f. $24/12$ 1882, † $21/6$ 1946.
- LUNDBERG, SVEN EMIL, bergsingenjör, direktör, f. $21/8$ 1889, † $24/3$ 1947.
- LUNDBLAD, NILS WALDEMAR, hovrättsassessor, direktör, f. $7/12$ 1888, † $25/9$ 1947.
- MUNKSGAARD, EJNAR JOHANNES, forlagsboghandler, dr. phil., f. $28/2$ 1890, † $6/1$ 1948.
- THOTT, GUSTAF OTTO TAGE STIG, greve, hovjägmästare, f. $29/1$ 1885, † $4/7$ 1948.
- SAHLIN, BO CARL HENRIK, med. lic., direktör, f. $24/7$ 1901, † $18/2$ 1949.
- NORDQVIST, GUNHILD THERESIA ELVIRA, f. EDSTRAND, doktorinna, f. $23/9$ 1883, † $18/12$ 1951.
- ROOS, AXEL BERNHARD, jur. d:r, advokat, f. $4/3$ 1886, † $24/8$ 1957.
- V. SCHMITERLÖW, ADELHEID EMMA OTBURGIS, godsägare, f. $15/8$ 1875, † $16/5$ 1959.
- EDSTRAND, KARIN THEKLA ELEONORA, fröken, f. $3/7$ 1880, † $7/12$ 1959.
- SANDBERG, IVAR NILS GOTTHARD, direktör, f. $28/7$ 1881, † $2/1$ 1961.
- BERGER, SVANTE EDWIN LARSSON, direktör, f. $13/5$ 1871, † $2/2$ 1962.
- DUNKER, HENRY CHRISTIAN LOUIS, fabriksdisponent, f. $6/9$ 1870, † $3/5$ 1962.
- LUNDEQVIST, GÖSTA EVALD ANDREAS, civilingenjör, direktör, f. $3/10$ 1892, † $12/7$ 1962.

Stiftande ledamöter

- LUNDSTRÖM, MARGIT JOHANNA PALÆMONA CECILIA, f. VON GEIJER, generalska, Landskrona, f. $24/2$ 07, 32.

- DAHLGREN, STURE HJALMAR THORILD, fil. d:r, assurancesdirektör, Malmö, f. $^{25}/_6$ 88, 33.
- WEIBULL, MÄRTA MARIA (MARY) SOFIA, f. FAHLBECK, professorska, Göteborg, f. $^{18}/_1$ 97, 34.
- WIJKANDER, KLARA SEVERINA, f. KOCK, fru, Göteborg, f. $^{28}/_{11}$ 88, 40.
- EHRNBERG, GÖSTA THEODOR, direktör, Simrishamn, f. $^{26}/_5$ 95, 42.
- BERGH, THORSTEN CHRISTIAN HOWARD, jur. o. fil. kand., konsul, Malmö, f. $^1/_{10}$ 01, 43.
- WIGSTRAND, GUNNAR, ingenjör, Åkeholm, f. $^{11}/_1$ 03, 44.
- WEHTJE, ERNST JONAS, tekn. d:r, direktör, Malmö, f. $^{17}/_7$ 91, 45.
- WIBERG, JOHN ÅKE TRULS, överintendent, Stockholm, f. $^{30}/_3$ 02, 46.
- NEVSTEN, ANDERS EDVARD, byggmästare, Malmö, f. $^{18}/_3$ 85, 47.
- HJELME-LUNDBERG, JOHN, konsul, Tenhult, f. $^{26}/_5$ 02, 50.
- CRAFOORD, HOLGER ALF ERIK, direktör, Lund, f. $^{25}/_7$ 08, 52.
- THOTT, GRETA LINNÉA, grevinna, Holmeja, f. $^{25}/_2$ 08, 53.
- HAMMARSKIÖLD, SVEN LUDVIG, direktör, f. d. hovrättsråd, Malmö, f. $^{14}/_{12}$ 01, 54.
- BENDZ, OLOF GREGOR MORTIMER, godsägare, Vallberga, f. $^{15}/_9$ 04, 54.
- BERGER, CARL MAGNUS, direktör, Halmstad, f. $^{18}/_3$ 15, 54.
- SANDBLOM, GRACE, f. SCHAEFER, professorska, Lund, f. $^{13}/_5$ 07, 54.
- BERGENGREN, AXEL GÖRAN MAGNUS, civilekonom, Lund, f. $^{16}/_6$ 21, 55.
- HANSEN, EINAR ANTON, direktör, Malmö, f. $^{14}/_{11}$ 02, 55.
- GYLLENKROK, THURE-GABRIEL, friherre, Björnstorp, f. $^{23}/_5$ 22, 57.
- TUNHAMMAR, ELAM WIHLGOTT, direktör, Malmö, f. $^{18}/_1$ 03, 58.
- HANSEN, JOZZI ELLA, f. JENSEN, verkst. direktör, Malmö, f. $^{23}/_7$ 12, 59.
- JENSEN, ARTHUR MARINUS, direktör, Köpenhamn, f. $^{13}/_2$ 91, 60.
- MÖLLER, FRANS BALLIEN, direktör, Lund, f. $^{25}/_2$ 97, 60.
- THOMASSON, TAGE EMANUEL, civilingenjör, direktör, Klippan, f. $^{16}/_{10}$ 94, 60.
- WETTERLUNDH, SUNE CHARLES GUSTAF, verkst. direktör, Malmö, f. $^{11}/_2$ 04, 60.
- SAHLIN, STIG ERIK GUNNAR, ambassadör, Köpenhamn, f. $^2/_8$ 99, 61.

Seniorer

- KOHT, HALVDAN, professor, Oslo, f. $^7/_7$ 73, 22.
- FABRICIUS, KNUD FREDERIK KROG, professor, Köpenhamn, f. $^{13}/_8$ 75, 25.
- OLSEN, MAGNUS BERNHARD, professor, Oslo, f. $^{28}/_{11}$ 78, 20.
- ARNE, TURE ALGOT J:SON, professor, Stockholm, f. $^7/_5$ 79, 20.

- ROOSVAL, JOHNNY AUGUST EMANUEL, professor, Stockholm, f. $29/8$
79, 20.
- EIDEM, ERLING, f. d. ärkebiskop, Uppsala, f. $23/4$ 80, 20.
- LINDKVIST, ERIK HARALD, rektor, Hälsingborg, f. $14/10$ 81, 20.
- LANDQUIST, JOHN, professor, Stocksund, f. $3/12$ 81, 21.
- NELSON, HELGE MAGNUS OSKAR, professor, Lund, f. $15/4$ 82, 23.
- LINDQVIST, ADOLF NATANAEL (NATAN), professor, Uppsala, f. $5/4$
82, 33.
- LINDBLOM, CHRISTIAN JOHANNES, professor, Lund, f. $7/6$ 82, 34.
- BELFRAGE, SIXTEN ESBJÖRN MAURITZ, fil. d:r, Åkarp, f. $27/7$ 83, 27.
- PEDERSEN, JOHANNES PEDER EJLER, professor, Köpenhamn, f. $7/11$
83, 27.
- NYMAN, ALF TOR, professor, f. d. praeses, Lund, f. $12/3$ 84, 20.
- SAHLGREN, GUSTAF FREDRIK JÖRAN, professor, Uppsala, f. $8/4$ 84, 20.
- SEIP, DIDRIK ARUP, professor, Oslo, f. $31/8$ 84, 35.
- KJELLIN, TOR HELGE, professor, museiintendent, Karlstad, f. $24/4$
85, 20.
- LILJEGREN, STEN BODVAR, professor, Uppsala, f. $8/5$ 85, 20.
- LAGERROTH, LARS FREDRIK BARTHOLD, professor, Lund, f. $10/9$
85, 20.
- ANDERSON, WALTER, professor, Kiel, f. $10/10$ 85, 32.
- JAAKKOLA, KAARLE JALMARI, professor, Helsingfors, f. $1/1$ 85, 35.
- MÖRNER, AGNES MARIANNE, rektor, Lund, f. $4/1$ 86, 20.
- VASMER, MAX, professor, Berlin, f. $28/2$ 86, 30.
- WEIBULL, CURT HUGO JOHANNES, professor, Göteborg, f. $19/8$ 86, 20.
- NORDAL, SIGURÐUR, minister, Reykjavik, f. $14/9$ 86, 36.
- BONNESEN, STEN, lektor, Vänersborg, f. $11/10$ 86, 22.
- BULL, FRANCIS, professor, Oslo, f. $4/10$ 87, 32.
- FRIIS-JOHANSEN, KNUD, professor, Köpenhamn, f. $1/11$ 87, 37.
- CARLSSON, OSCAR GOTTFRID HENRIK, professor, Lund, f. $18/12$ 87, 25.
- FRAENKEL, EDUARD, professor, Oxford, f. $17/3$ 88, 33.
- JAEGER, WERNER, professor, Cambridge, U. S. A., f. $30/7$ 88, 27.
- CARLQUIST, NILS WILHELM GUNNAR, f. d. överbibliotekarie, Lund, f. $3/2$
89, 25.
- HABERLANDT, ARTHUR, professor, Wien, f. $9/3$ 89, 24.
- ROOTH, ERIK GUSTAF THEODOR, professor, Lund, f. $22/4$ 89, 33.
- GALSTER, GEORG, fil. d:r, museumsinspektör, Köpenhamn, f. $17/5$
89, 44.

- PIPPING, HUGO RUDOLF (ROLF), professor, Helsingfors, f. $1/6$ 89, 35.
KARLGREN, KLAS BERNHARD JOHANNES, professor, Stockholm, f. $5/10$ 89, 20.
BRÖNDSTED, JOHANNES BALTHASAR, f. d. rigsantikvar, Köpenhamn, f. $5/10$ 90, 37.
ANDRÉN, GEORG, f. d. landshövding, Lerum, f. $10/12$ 90, 36.
HEDSTRÖM, KARL FREDRIK GUNNAR, professor, Lund, f. $31/12$ 90, 37.
RUIN, HANS VALDEMAR, professor, Lund, f. $18/6$ 91, 40.
THOMSON, ARTHUR NATANAEL, f. d. universitetskansler, Lund, f. $6/11$ 91, 27.
NORDMAN, CARL AXEL, fil. d:r, f. d. statsarkeolog, Helsingfors, f. $28/1$ 92, 45.
BRANDT, FRITHIOF, professor, Köpenhamn, f. $23/5$ 92, 32.
KJELLBERG, SVEN TORSTEN, museiintendent, Lund, f. $22/6$ 92, 44.
HAMMERICH, LOUIS LEONOR, professor, Köpenhamn, f. $31/7$ 92, 36.
WERIN, ALGOT GUSTAF, professor, Lund, f. $19/10$ 92, 25.
OLINDER, OLOF GUNNAR, docent, rektor, Göteborg, f. $10/7$ 93, 34.
FRIIS, ASTRID, professor, Köpenhamn, f. $1/8$ 93, 46.
RICHTER, HERMAN BROR, förste bibliotekarie, docent, Lund, f. $6/9$ 93, 35.
PLEIJEL, HILDING ATHANASIVS, professor, Lund, f. $19/10$ 93, 35.
LÖFSTEDT, ERNST MARTIN HUGO, professor, Uppsala, f. $13/12$ 93, 34.
SIEGVALD, HERMAN SIGBAN, professor, Lund, f. $13/2$ 94, 48.
CARLSSON, NILS GUNNAR, professor, Stockholm, f. $7/3$ 94, 26.
COLLINDER, NILS ALFRED TORBJÖRN (BJÖRN), professor, Uppsala, f. $22/7$ 94, 36.
TILANDER, ARTUR GUNNAR, professor, Stockholm, f. $22/7$ 94, 31.
OLSSON, BROR HJALMAR, förste bibliotekarie, Lund, f. $6/8$ 94, 39.
LINDQUIST, IVAR ARTUR, professor, Lund, f. $31/5$ 95, 25.
PIPPING, HUGO EDVARD, professor, kansler för Åbo akademi, Helsingfors, f. $12/6$ 95, 44.
ÅKERMAN, JOHAN HENRIK, professor, Lund, f. $31/3$ 96, 34.
RUBOW, POUL VICTOR, professor, Köpenhamn, f. $9/1$ 96, 30.
SKAUTRUP, JENS PETER ANDREAS, professor, Aarhus, f. $21/1$ 96, 46.
HOLTSMARK, ANNE ELISABETH, professor, Oslo, f. $21/6$ 96, 49.
BARR, KAJ, professor, Köpenhamn, f. $26/6$ 96, 49.
THERMÉN, JOHAN EDVARD FREDRIK, professor, Stockholm, f. $14/12$ 96, 32.

- KNUTSSON, KNUT PETER, professor, stadsbibliotekarie, Stockholm, f. $\frac{5}{3}$ 97, 28.
- ELOVSON, JOHN HARALD, docent, lektor, Lund, f. $\frac{1}{6}$ 97, 37.
- OLIVECRONA, KNUT HANS KARL, professor, Lund, f. $\frac{25}{10}$ 97, 35.
- GJERSTAD, ERIK PAUL EINAR, professor, Lund, f. $\frac{30}{10}$ 97, 41.
- DEDERING, SVEN EMANUEL, professor, Lund, f. $\frac{10}{12}$ 97, 38.
- VALMIN, MATTIAS NATAN, lektor, Växjö, f. $\frac{30}{5}$ 98, 37.
- AMUNDSEN, LEIV, professor, Oslo, f. $\frac{30}{5}$ 98, 49.
- BØGGILD-ANDERSEN, CARL OLOF, professor, Aarhus, f. $\frac{20}{6}$ 98, 46.
- STEEN, SVERRE, professor, Oslo, f. $\frac{1}{8}$ 98, 46.
- BAYER, RAYMOND, professor, Paris, f. $\frac{2}{9}$ 98, 47.
- ASPELIN, GUNNAR, professor, Lund, f. $\frac{23}{9}$ 98, 29.
- SKARD, EILIV, professor, Oslo, f. $\frac{19}{10}$ 98, 51.
- HARRIE, IVAR OLAV, chefredaktör, Stockholm, f. $\frac{18}{3}$ 99, 32.
- ANDERSSON, CARL INGVAR, riksarkivarie, Stockholm, f. $\frac{19}{3}$ 99, 31.
- HELGASON, JÓN, professor, Köpenhamn, f. $\frac{30}{6}$ 99, 38.
- POSTAN, MICHAEL, professor, Cambridge, f. $\frac{24}{9}$ 99, 51.
- HJELMSLEV, LOUIS TROLLE, professor, Köpenhamn, f. $\frac{3}{10}$ 99, 48.
- SVEINSSON, EINAR ÓLAFUR, professor, Reykjavik, f. $\frac{12}{12}$ 99, 45.
- BOLIN, ANDERS STURE RAGNAR, professor, f. d. praeses, Lund, f. $\frac{27}{5}$ 00, 30.
- HANNERBERG, CARL DAVID, professor, Stockholm, f. $\frac{29}{7}$ 00, 52.
- FRISK, JÖNS IVAN HJALMAR, professor, Göteborg, f. $\frac{4}{8}$ 00, 44.
- WIESELGREN, PER VÄINÖ, lektor, Eslöv, f. $\frac{4}{8}$ 00, 47.
- STRÖMBÄCK, DAG ALVAR, professor, Uppsala, f. $\frac{13}{8}$ 00, 35.
- MÄGISTE, JULIUS, professor, Lund, f. $\frac{19}{12}$ 00, 53.
- KJÖLLERSTRÖM, SVEN GOTTLIEB, professor, Lund, f. $\frac{28}{1}$ 01, 39.
- WIFSTRAND, SVEN ALBERT, professor, Lund, f. $\frac{3}{3}$ 01, 30.
- MOLTKE, ERIK, dr. phil. Köpenhamn, f. $\frac{4}{4}$ 01, 43.
- SVENSSON, SIGFRID OSKAR, professor, Lund, f. $\frac{1}{6}$ 01, 47.
- MACKENSEN, LUTZ, professor, Bremen, f. $\frac{15}{6}$ 01, 32.
- ELLING, CHRISTIAN, professor, Köpenhamn, f. $\frac{14}{11}$ 01, 45.
- KAKRIDIS, JOHANNES, professor, Saloniki, f. $\frac{17}{11}$ 01, 47.
- DIANO, CARLO, professor, Padova, f. $\frac{2}{2}$ 02, 53.
- LOMBARD, ALF, professor, Lund, f. $\frac{8}{7}$ 02, 40.
- ÅKERLUND, ALVAR WALTER, lektor, Lund, f. $\frac{23}{12}$ 02, 36.
- L'ORANGE, HANS PETER, professor, Oslo, f. $\frac{2}{3}$ 03, 40.
- SYME, RONALD, professor, Oxford, f. $\frac{11}{3}$ 03, 48.

- GUSTAFSON, ALRIK, professor, Minneapolis, U. S. A., f. $^{23}/_4$ 03, 48.
 SCHREINER, JOHAN CHRISTIAN, professor, Oslo, f. $^{25}/_5$ 03, 45.
 CLARK, SIR KENNETH MC KENZIE, museidirektör, London, f. $^{13}/_7$ 03, 42.
 BLATT, FRANZ, professor, Aarhus, f. $^{31}/_8$ 03, 34.
 JOHANNISSON, TURE GUSTAF, professor, Göteborg, f. $^{26}/_9$ 03, 41.
 EHNMARK, ERLAND JACOB, professor, Lund, f. $^{1}/_{10}$ 03, 53.
 SVENSSON, JOHN ALFRED, docent, Lund, f. $^{5}/_2$ 04, 45.
 HAFSTRÖM, ADOLF GERHARD G:SON, professor, Lund, f. $^{27}/_3$ 04, 55.
 SVENDSEN, PAULUS, professor, Oslo, f. $^{17}/_4$ 04, 58.
 KOCH, HANS HARALD HAL, professor, Köpenhamn, f. $^{6}/_5$ 04, 41.
 EK, SVEN THEODOR, docent, lektor, Lund, f. $^{17}/_5$ 04, 52.
 HANELL, KRISTER, professor, Lund, f. $^{8}/_8$ 04, 38.
 JANZÉN, ASSAR GÖTRIK, professor, Berkeley, Calif. U.S.A., f. $^{22}/_8$ 04, 51.
 AHLÉN, TAGE ROBERT, professor, Lund, f. $^{24}/_8$ 04, 55.
 ARBMAN, HOLGER, professor, f.d. praeses, Lund, f. $^{8}/_9$ 04, 46.
 HALD, KRISTIAN, professor, Köpenhamn, f. $^{9}/_9$ 04, 53.
 ARNGART, OLOF SIGFRID, professor, Lund, f. $^{15}/_4$ 05, 42.
 WEBSTER, THOMAS BERTRAM LONSDALE, professor, London, f. $^{3}/_7$ 05, 49.
 JANKUHN, HERBERT, professor, Göttingen, f. $^{8}/_8$ 05, 58.
 DIDERICHSEN, PAUL, professor, Köpenhamn, f. $^{16}/_8$ 05, 51.
 SUNDBERG, SUNE WALDEMAR, docent, Lund, f. $^{18}/_1$ 06, 60.
 FALK, KNUT-OLOF, professor, Lund, f. $^{19}/_4$ 06, 46.
 DAHLBERG, ANDERS TORSTEN, professor, Göteborg, f. $^{18}/_8$ 06, 44.
 SVALENIUS, IVAN HÅKAN, docent, lektor, Lund, f. $^{7}/_9$ 06, 44.
 CHRISTENSEN, AKSEL ERHARD, professor, Köpenhamn, f. $^{11}/_9$ 06, 50.
 VÄSTHAGEN, NILS EVERT BENJAMIN, professor, Lund, f. $^{24}/_{10}$ 06, 59.
 RYDBECK, MONICA AUGUSTA ELISABETH CHRISTINA, docent, förste
 antikvarie, Stockholm, f. $^{11}/_{11}$ 06, 44.
 AHLSTRÖM, GUSTAF GUNNAR, docent, Stockholm, f. $^{25}/_{11}$ 06, 45.
 LJUNGGREN, KARL GUSTAV, professor, f. d. praeses, Lund, f. $^{6}/_{12}$ 06, 37.
 AXELSSON, BERTIL FOLKE BONDE, professor, Lund, f. $^{22}/_{12}$ 06, 38.

Arbetande ledamöter

a. Inländska

- SEGERSTEDT, TORGNY, professor, Uppsala, f. $^{11}/_8$ 08, 36.
 JARRING, GUNNAR VALFRID, ambassadör, Washington, f. $^{12}/_{10}$ 07, 37.
 BENDZ, CLAËS GERHARD MORTIMER, docent, praeses, Lund, f. $^{16}/_{10}$ 08, 43.

- ROSÉN, JERKER INGMAR, professor, Lund, f. $\frac{6}{5}$ 09, 45.
QUENSEL, CARL-ERIK, professor, Lund, f. $\frac{9}{10}$ 07, 46.
PFANNENSTILL, BERTIL ALGOT, docent, Lund, f. $\frac{22}{2}$ 09, 48.
MALMBERG, BERTIL, professor, Lund, f. $\frac{22}{4}$ 13, 48.
WIKANDER, OSCAR STIG, professor, Uppsala, f. $\frac{27}{8}$ 08, 48.
NILSSON-EHLE, HANS GREGOR GUNNAR, professor, Göteborg, f. $\frac{17}{7}$
10, 49.
SANDBLAD, NILS GÖSTA, professor, Uppsala, f. $\frac{2}{9}$ 10, 49.
CARLSSON, STEN CARL OSCAR, professor, Uppsala, f. $\frac{14}{12}$ 17, 49.
LINDBLAD, GUSTAF MARTIN ESAIAS, professor, Stockholm, f. $\frac{26}{2}$ 11, 50.
ALTHIN, CARL-AXEL GUSTAF, docent, Lidingö, f. $\frac{12}{2}$ 15, 50.
FEHRMAN, CARL ABRAHAM DANIEL, professor, Lund, f. $\frac{3}{2}$ 15, 50.
KORLÉN, HANS GUSTAV VILHELM, professor, Stockholm, f. $\frac{27}{1}$ 15, 50.
GERLEMAN, JOHN GILLIS HARRY, professor, Lund, f. $\frac{27}{3}$ 12, 51.
LUNDSTRÖM, SVEN GUNNAR, professor, Uppsala, f. $\frac{30}{1}$ 14, 51.
EJDER, GUSTAF ÅKE BERTIL, docent, Lund, f. $\frac{2}{11}$ 16, 52.
WESTIN, GUNNAR TORVALD, professor, Stockholm, f. $\frac{29}{10}$ 11, 52.
BJÖRCK, TOR ERLAND STAFFAN, professor, Lund, f. $\frac{5}{8}$ 15, 52.
NILSSON, SVEN AUGUSTINUS, professor, Uppsala, f. $\frac{9}{11}$ 14, 52.
STJERNQUIST, NILS NILSSON, professor, Lund, f. $\frac{29}{8}$ 17, 53.
SCHAAR, CLAES GÖRAN GUSTAV VIKTOR, docent, Lund, f. $\frac{18}{5}$ 20, 53.
WELINDER, PER EMIL CARSTEN, professor, Lund, f. $\frac{28}{4}$ 08, 54.
EDLUND, SVEN GÖRAN, professor, Lund, f. $\frac{12}{1}$ 09, 54.
REGNÉLL, HANS OTTO, docent, Lund, f. $\frac{30}{1}$ 19, 54.
BENSON, SVEN ARCHER, docent, arkivchef, Lund, f. $\frac{22}{1}$ 19, 55.
MORITZ, MANFRED, professor, Lund, f. $\frac{4}{6}$ 09, 55.
NORMANN, CARL-EDVARD, professor, Lund, f. $\frac{26}{1}$ 12, 55.
SALLNÄS, BIRGER INGEMAR, docent, universitetslektor, Lund, f. $\frac{4}{2}$
12, 55.
WELIN, ERIK ALGOT, docent, Lund, f. $\frac{24}{12}$ 07, 55.
NAERT, PIERRE, professor, Åbo, f. $\frac{29}{5}$ 16, 55.
BJURLING, OSCAR ANDERS, professor, Lund, f. $\frac{12}{5}$ 07, 56.
EKBO, SVEN ARNOLD, docent, ordbokschef, Lund, f. $\frac{7}{8}$ 15, 56.
GIEROW, KRISTER ADOLF, överbibliotekarie, Lund, f. $\frac{11}{5}$ 07, 56.
WALLER, STURE MAGNUS, docent, Lund, f. $\frac{8}{3}$ 15, 56.
HÄGERSTRAND, STIG TORSTEN ERIK, professor, Lund, f. $\frac{11}{10}$ 16, 57.
OLLÉN, GUNNAR, fil. d:r, Malmö, f. $\frac{22}{11}$ 13, 58.
STJERNQUIST, BERTA INGEBORG, docent, Lund, f. $\frac{26}{4}$ 18, 58.

- ÅSDAHL HOLMBERG, ELLA MÄRTA MATILDA, docent, Uppsala, f. $24/8$
19, 58.
- ODÉN DUNÉR, AGNES BIRGITTA, docent, Lund, f. $11/8$ 21, 58.
- RYSTAD, NILS GÖRAN, docent, Lund, f. $31/7$ 25, 58.
- BACK, PÄR-ERIK, docent, Lund, f. $20/9$ 20, 59.
- CARLSSON, NILS GÖSTA, professor, Lund, f. $19/9$ 19, 59.
- LÖWENDAHL, GÖSTA EMIL OSKAR, docent, Lund, f. $13/6$ 20, 59.
- PALM, JAMES VILHELM JONAS, professor, Uppsala, f. $29/6$ 25, 59.
- SANDSTRÖM, SVEN ERIK ÅKE, docent, Lund, f. $26/2$ 27, 59.
- SMITH, GUDMUND JOHN WILHELM, professor, Lund, f. $29/1$ 20, 60.
- KJELLMAN, NILS REINHOLD, docent, rektor, Lund, f. $8/2$ 11, 60.
- QVARNSTRÖM, GUNNAR O:son, docent, Lund, f. $9/3$ 20, 60.
- ROOTH, ANNA BIRGITTA, docent, Lund, f. $15/5$ 19, 60.
- YRWING, HUGO ULRIK, docent, lektor, Lund, f. $23/1$ 08, 61.
- NORBERG, ELSA MARGARETA, docent, lektor, Malmö, f. $27/6$ 09, 61.
- SUNDQVIST, ANDERS, docent, Lund, f. $15/9$ 16, 61.
- CINTHIO, ERIK AXEL HAMPUS, docent, Lund, f. $26/2$ 21, 61.
- ANDRÉN, CARL-GUSTAF, docent, Lund, f. $1/7$ 22, 61.
- WEIBULL, HANS JÖRGEN, docent, Lund, f. $25/4$ 24, 61.
- SWAHN, JAN-ÖJVIND, docent, Lund, f. $15/5$ 25, 61.

b. Utländska

- KAPSOMENOS, STYLIANOS GEORG, professor, Saloniki, f. $29/11$ 07, 50.
- POULSEN, VAGN HÄGER, museumsdirektör, Köpenhamn, f. $25/8$ 09, 51.
- v. WRIGHT, GEORG HENRIK, professor, Helsingfors, f. $14/6$ 16, 53.
- VIRTARANTA, ERKKI PERTTI ILMARI, professor, Helsingfors, f. $20/5$
18, 53.
- BILLESKOV JANSEN, FREDERIK JULIUS, professor, Köpenhamn, f. $30/9$
07, 54.
- GLOB, PETER VILHELM, rigsantikvar, Köpenhamn, f. $20/2$ 11, 54.
- ZILLIACUS, JOHAN HENRIK, professor, Helsingfors, f. $23/1$ 08, 54.
- STAIGER, EMIL, professor, Zürich, f. $8/2$ 08, 54.
- DE BOÛARD, MICHEL, professor, Caen, f. $5/8$ 09, 54.
- FINK, TROELS MARSTRAND TRIER, professor, Aarhus, f. $18/4$ 12, 55.
- BECKER, CARL JOHAN, professor, Köpenhamn, f. $3/9$ 15, 59.
- HALLDÓRSSON, HALLDÓR TORFI GUDMUNDUR, professor, Reykjavik,
f. $13/7$ 11, 59.

AHLBÄCK, TORVALD OLAV OTTO, professor, Helsingfors, f. $28/3$ 11, 59.

ENKVIST, NILS ERIK AUGUST, professor, Åbo, f. $27/9$ 25, 59.

THOMSEN, RUDI, professor, Aarhus, f. $21/7$ 18, 59.

ROELANDTS, KAREL, professor, Louvain f. $6/5$ 19, 60.

FISCHER-JØRGENSEN, ELI, universitetslektor, Köpenhamn, f. $11/2$ 11, 60.

WESTERGÅRD-NIELSEN, CHRISTIAN EMIL, professor, Aarhus, f. $24/11$
10, 61.

NORENG, HARALD, professor, Bergen, f. $25/4$ 13, 61.

SUNDBY, BERTIL JOHANNES, professor, Bergen, f. $21/7$ 19, 61.

HAGEN, ANDERS, professor, Bergen, f. $15/5$ 21, 61.

JACOBSEN, ERIC AUGUST, professor, Köpenhamn, f. $5/4$ 23, 61.

SOCIETETENS VERKSAMHET ARBETSÅRET 1961

Till hedersledamöter har under året valts professor Ragnar Josephson och professor Eilert Ekwall.

Till stiftande ledamot har kallats ambassadör Stig Sahlin, Köpenhamn.

Till inländska arbetande ledamöter har under året upptagits docenterna Hugo Yrwing, Jörgen Weibull, Anders Sundqvist, Erik Cinthio, Elsa Norberg, Jan-Öjvind Swahn och Carl-Gustaf Andrén.

Till utländska arbetande ledamöter har upptagits professor Eric Jacobsen, Köpenhamn, professor Christian Westergård-Nielsen, Århus samt professorerna Bertil Sundby, Anders Hagen och Harald Noreng, Bergen.

Den 2 mars anordnades en klubbafton, varvid professor Carl Fehrman samt docenterna Göran Rystad och Sven Sandström belyste ämnet »Falskt och äkta» i ett bordssamtal om källkritiska problem i tre vetenskaper. En livlig diskussion följde.

Den 2 september företogs en utfärd till Simrishamn och Borrestad. I Simrishamn förevisade direktör Gösta Ehrnberg läderfabrikens anläggningar och gav en historik över dess verksamhet. Därefter besågs Simrishamns museum samt äldre byggnader i staden. I samband därmed kåserade intendent Gustaf Åberg om Simrishamn. Från Simrishamn reste deltagarna till Borrestad, där greve Pontus De la Gardie visade slottet, parken, konstsamlingarna och biblioteket.

Vid högtidssammanträdet den 18 november föreläste professor Albert Wifstrand över ämnet »Kejsare. En ideologisk titelfråga».

Av trycket har under arbetsåret utgivits:

Årsbok 1961.

Ett resestipendium på 2.000 kr har av Societeten tilldelats docent Gunnar Qvarnström för biblioteksstudier i Paris, London och Oxford i samband med forskningarna över samspelet mellan naturvetenskapliga upptäckter och diktkonst.

Ett forskningsbidrag på 750 kr har tilldelats docent Göran Rystad.

Ur anslaget för tillfälliga och smärre bidrag till vetenskaplig forskning har utdelats:

till docent Jonas Palm för kostnader för språklig granskning av arbetet »Textkritisches zu Makarios Magnes» 125 kr,

till docent Anna Birgitta Rooth för översyn och korrigering av bibliografien till arbetet »Loki in Scandinavian Mythology» 390 kr,

till docent Berta Stjernquist för illustrationer till arbetet »Simris II» 389 kr.

Lund den 18 november 1961.

Berta Stjernquist

SAMMANDRAG
AV VETENSKAPS-SOCIETETENS I LUND RÄKENSKAPER
ÅR 1961

Balanskonto den 1 januari 1961

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	347.762:50	Grundfond	262.000:—
Förlagsbevis	14.750:—	Dispositionsfond	19.216:90
Aktier	52.500:—	Resestipendiefond	27.868:—
Banktillgodohavanden	7.953:78	»Skånsk senmedeltid och re-	
Postgiro & Kontant kassa ..	10:62	nässans»	63.831:—
		Olga och Thorild Dahlgrens	
		fond	22.972:—
		AB C. W. K. Gleerups fond	12.089:—
		Grevinnan von Hallwyls fond	10.000:—
		Knut och Alice Wallenbergs	
		fond	5.000:—
	Kronor 422.976:90		Kronor 422.976:90

Vinst- och förlustkonto år 1961

Inkomster:		Utgifter:	
Räntor å obligationer	12.733:43	Stämplor, courtage m m ...	46:59
Räntor å förlagsbevis	675:—	Disconto	249:—
Utdelning å aktier	4.450:—	Nedskrivningar å aktier ...	3.230:—
Räntor å banktillgodoha-		Sekreteraren	1.000:—
havanden	460:71	Föreläsare	175:—
Inträdesavgifter	1.000:—	Forskningsbidrag	2.654:—
Årsavgifter	14.000:—	Resestipendier	2.000:—
»Skånsk senmedeltid och re-		Skriftserien:	
nässans»:		Tryckning	7.387:87
Bidrag	10.100:—	Övriga utgifter	2.583:46
Försäljning	220:—	Fondökningar under året ..	30.873:97
Skriftserien:			
Tryckningsbidrag	3.000:—		
Försäljning	3.560:75		
	Kronor 50.199:89		Kronor 50.199:89

Balanskonto den 31 december 1961

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	372.712:50	Grundfond	276.000:—
Förlagsbevis	14.750:—	Dispositionsfond	20.752:87
Aktier	58.500:—	Resestipendiefond	28.094:—
Banktillgodohavanden	7.863:48	»Skånsk senmedeltid och re-	
Postgiro & Kontant kassa ..	24:89	nässans»	77.400:—
		Olga och Thorild Dahlgrens	
		fond	23.983:—
		AB C. W. K. Gleerups fond	12.621:—
		Grevinnan von Hallwyls fond	10.000:—
		Knut och Alice Wallenbergs	
		fond	5.000:—
	<hr/>		<hr/>
	Kronor 453.850:87		Kronor 453.850:87

Malmö den 31 december 1961.

Thorild Dahlgren

SPECIFIKATION AV OBLIGATIONER, FÖRLAGSBEVIS OCH
AKTIER DEN 31 DECEMBER 1961

Obligationer:	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Staten	3	1/2 1937	2.000	2.000:—
» »	3	1/3 1937	10.000	10.000:—
» »	3,5	15/12 1941	25.000	25.000:—
» » (3. försvarslånet)	3,5	15/8 1942	10.000	10.000:—
» »	3,5	15/3 1943	10.000	10.000:—
» »	3,5	15/4 1943	20.000	20.000:—
» »	3,5	1/11 1943	25.000	25.000:—
» »	3,5	15/12 1944	10.000	10.000:—
» »	4	10/11 1954	5.000	5.000:—
» »	4,5	9/5 1955	5.000	5.000:—
» »	4,75	10/12 1956	5.000	5.000:—
» »	5	5/10 1959	5.000	4.900:—
Sveriges Allmänna Hypoteksbank	3	1/6 1937	5.000	4.000:—
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa ..	3	1/11 1934	5.000	4.200:—
» » » ..	3	15/11 1937	21.000	21.000:—
» » » ..	3	1. ser. 15/11 1937	24.000	23.937:50
» » » ..	3	2. ser. 1/2 1939	10.000	9.987:50
» » » ..	3,5	1. ser. 15/1 1944	10.000	10.000:—
» » » ..	3	1. ser. 15/4 1945	5.000	4.975:—
» » » ..	3	2. ser. 15/4 1945	10.000	9.987:50
» » » ..	3	1. ser. 15/4 1946	2.000	2.000:—
» » » ..	5,5	1. ser. 10/4 1960	5.000	5.000:—
» » » ..	5,5	10/10 1960	5.000	4.950:—
Svenska Bostadskreditkassan	3,6	15/1 1942	10.000	10.000:—
» »	5,75	10/1 1960	5.000	5.000:—
» »	5,75	10/10 1960	5.000	4.950:—
» »	5,75	10/7 1961	5.000	4.950:—
Svenska Fartygskredit AB	5,5	27/12 1957	5.000	5.000:—
Svenska Skeppshypotekskassan	4,75	1/7 1955	1.000	1.000:—
Stockholms Intecknings Garanti AB	3	1/12 1934	5.000	4.975:—
Stockholms stad	3	15/3 1945	10.000	9.975:—
» »	3	31/10 1946	10.000	10.000:—
» »	6	30/11 1961	5.000	5.000:—
AB Stockholms Spårvägar	3	1/9 1947	10.000	9.950:—
AB Rottneros Bruk	3	1/11 1945	5.000	4.975:—
Sandvikens Jernverks AB	3,25	1/11 1947	10.000	10.000:—
» »	6	2/11 1960	5.000	5.000:—
Allmänna Svenska Elektriska AB	3,5	15/1 1948	15.000	15.000:—
Hjälta AB	3,25	1/5 1948	10.000	10.000:—
» »	3,25	1/4 1949	5.000	5.000:—
Örebro Elektriska AB	6	28/12 1960	5.000	5.000:—
Sydsvenska Kraft AB	6	5/6 1961	5.000	5.000:—
Korsnäs AB	6	10/11 1961	5.000	5.000:—
Munksjö AB	6	6/12 1961	5.000	5.000:—

Kronor 372.712:50

Förlagsbevis:	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Sandvikens Jernverks AB	4	$\frac{1}{10}$ 1948	10.000	9.750:—
Svenska Handelsbanken	5,5	$\frac{20}{5}$ 1959	5.000	5.000:—
			<hr/>	<hr/>
			Kronor	14.750:—
Aktier:				
65 st AB Bofors			6.500	7.500:—
50 » Höganäs-Billesholms AB, stam			5.000	7.000:—
90 » AB Iföverken			9.000	10.500:—
250 » Svenska Sockerfabriks AB			15.000	17.000:—
100 » Skånska Banken			5.000	6.000:—
60 » Svenska Handelsbanken, stam			6.000	10.500:—
			<hr/>	<hr/>
			Kronor	58.500:—

Malmö den 31 december 1961.

Thorild Dahlgren

REVISIONSBERÄTTELSE

Vid denna dag företagen revision av Vetenskaps-Societetens i Lund räkenskaper för år 1961 ha undertecknade funnit dem i allo noggrant och omsorgsfullt förda och försedda med behöriga verifikationer samt funnit samtliga värdehandlingar betryggande förvarade i bankfack, varför det är oss en angenäm plikt att tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet åt skattmästaren för den tid, revisionen omfattar.

Lund den 14 mars 1962.

Bertil Malmberg

Carl-Erik Quensel

INNEHÅLL

ARTIKLAR:

EILERT EKWALL (Lund): Variation and Change in English Place-Names	3
RAGNAR JOSEPHSON (Lund): Konst och diplomati i frihetstidens Sverige	51
MARTIN P. NILSSON (Lund): Beiträge zur spätantiken Religionsgeschichte	115

MINNESORD:

JERKER ROSÉN: Wladyslaw Konopczyński	127
SVEN A. NILSSON: Lauritz Weibull	131
HOLGER OHLIN: Ivar Sandberg	143
KNUT-OLOF FALK: Olaf Broch	149
GUNNAR ASPELIN: Anders Karitz	157
ALBERT WIFSTRAND: Carsten Høeg	165
KARL GUSTAV LJUNGGREN: Lis Jacobsen	171

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND:

Styrelse, nämnder, ledamöter	181
Verksamhetsåret 1961	192
Räkenskaper	194
Revisionsberättelse	198

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisie. 1921 30:—
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920. 10:—
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923. 10:—
4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljegren*. 1924. 20:—
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925. 16:—
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927. 12:—
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927. 12:—
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928. 14:—
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928. 6:—
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928. 6:—
11. Stockholms stads tänkebok 1524—1529 av *M:re Olavus Petri Phase*, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1—2. 1929. 25:—, Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940. 6:—
12. *Gudmundi Olavi Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ*, utg. av *G. Kallstenius*. 1930. 12:—
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna. 1931. 7:—
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932. 10:—
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932. 7:—
16. *Albert Wißstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933. 15:—
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935. 15:—
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936. 20:—
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936. 12:—
20. Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937. 12:—
21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938. 19:—
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. 1938. 12:—
23. *Walter Åkerlund*. Studier över Ynglingatal. 1939. 7:—
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösa-stenen. 1940. 20:—
25. 1. *Jesper Swedbergs* Lefwernes Beskrifning utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941. 50:—
26. *Ivar Lindquist*. Västgötalagens litterära bilagor. 1941. 9:—
27. *Bertil Axelsson*. Das Prioritätsproblem Tertullian — Minucius Felix. 1941. 14:—
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944. 15:—
29. *Bertil Axelsson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945. 20:—
30. *Per Wieselgren*. Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946. 17:—
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948. 12:—
32. *Fredrik Arfwidsson*. Erik Johan Mecks dagbok 1644—1699. 1948. 8:—
33. *Thede Palm*. Trädkult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Tree-worship. Studies in Teutonic History of Religion). 1948. 8:—
34. *Carl-Martin Edsman*. Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949. 13:—
35. *Sven Svensson*. Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria. With a summary in English. (The commercial background of the Russian attack on the Livonian state in 1558. A study on the origins of Russian imperialism). 1951. 13:—
36. *Erik Rooth*. Viktor Rydbergs Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs). 1951. 12:—
37. *Sture M. Waller*. Åbomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois). 1951. 8: 50.
38. *Hugo Yrwing*. Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275—

1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275—1281). 1952. 13:—
39. *A. Thomson*. Studier i frihetstidens prästvalsagstiftning. 1951. 16:—
40. *Sam. Cavallin*. Vitae Sanctorum Honorati et Hilarii episcoporum Arelatensium. Editio critica cum indice verborum completo. 1952. 20:—
41. *Sven A. Nilsson*. Kampen om de adliga privilegierna 1526—1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526—1594). 1952. 15:—
42. *Arthur Pceire*. Sko klosters medeltida jordeböcker. Med kommentarer. 1953. 15:—
43. *Carl Fehrman*. Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning. With a summary in English. (Romantic churchyard poetry. Studies in 18th century English and Swedish literature). 1954. 12:—
44. *Gerhard Bendz*. Emendationen zu Caelius Aurelianus. 1954. 20:—
45. *Hugo Yrwing*. Kungamordet i FINDERUP. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The regicide at FINDERUP. Politic complications in Scandinavia during the later part of the reign of Erik Klipping). 1954. 18:—
46. *Nils Gösta Sandblad*. Manet. Three Studies in Artistic Conception. 1954. 24:—
47. *Sven Edlund*. Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevs skolmognad. With a summary in English. (On the prognostic value of the Kalmar readiness test). 1955. 15:—
48. *Sixten Belfrage*. Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllenhielms). 1955. 18:—
49. *Hugo Yrwing*. Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527. Mit deutscher Zusammenfassung. (Gustav Wasa, die Krönungsfrage und der Reichstag zu Västerås 1527). 1956. 16:—
50. *Pietro Belloni* e *Hans Nilsson-Ehle*. Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabolario romanesco Chiappini-Rolandì. 1957. 15:—
51. *Sven Edlund*. Studier rörande ordförädsutvecklingen hos barn i skolåldern. 1957. 20:—
52. *Gunnar T. Westin*. Riksförståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512—1517. 1957. 25:—
53. *Carl Fehrman*. Liemannen, Thanatos och Dödens ängel. Studier i 1700- och 1800-talens litterära ikonologi. 1957. 15:—
54. *Göran Rystad*. Kriegsnachrichten und Propaganda während des Dreissigjährigen Krieges. 1960. 25:—
- Skånsk Senmedeltid och Renässans. Skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund:
1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scanian church and the reformation). 1947. Pris häft. 25 kr., kan erhållas inb. i hfr bd
 2. *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658). 1949. Pris häft. 25 kr., kan erhållas inb. i hfr bd
 3. *Karl F. Hansson*. Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658). Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658—1679. 1950. Pris häft. 25 kr., kan erhållas inb. i hfr bd
 4. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Första delen: Nuvarande Malmöhus län. 1950. Pris häft. 25 kr., kan erhållas inb. i hfr bd
 5. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Andra delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. pris häft. 35 kr., kan erhållas inb. i hfr bd
 7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppbördsjordebok. 1953. Pris häft. 35 kr., kan erhållas inb. i hfr bd
- Årsbok 1920—1961. (Årsbok 1946 innehåller register 1920—1945.)